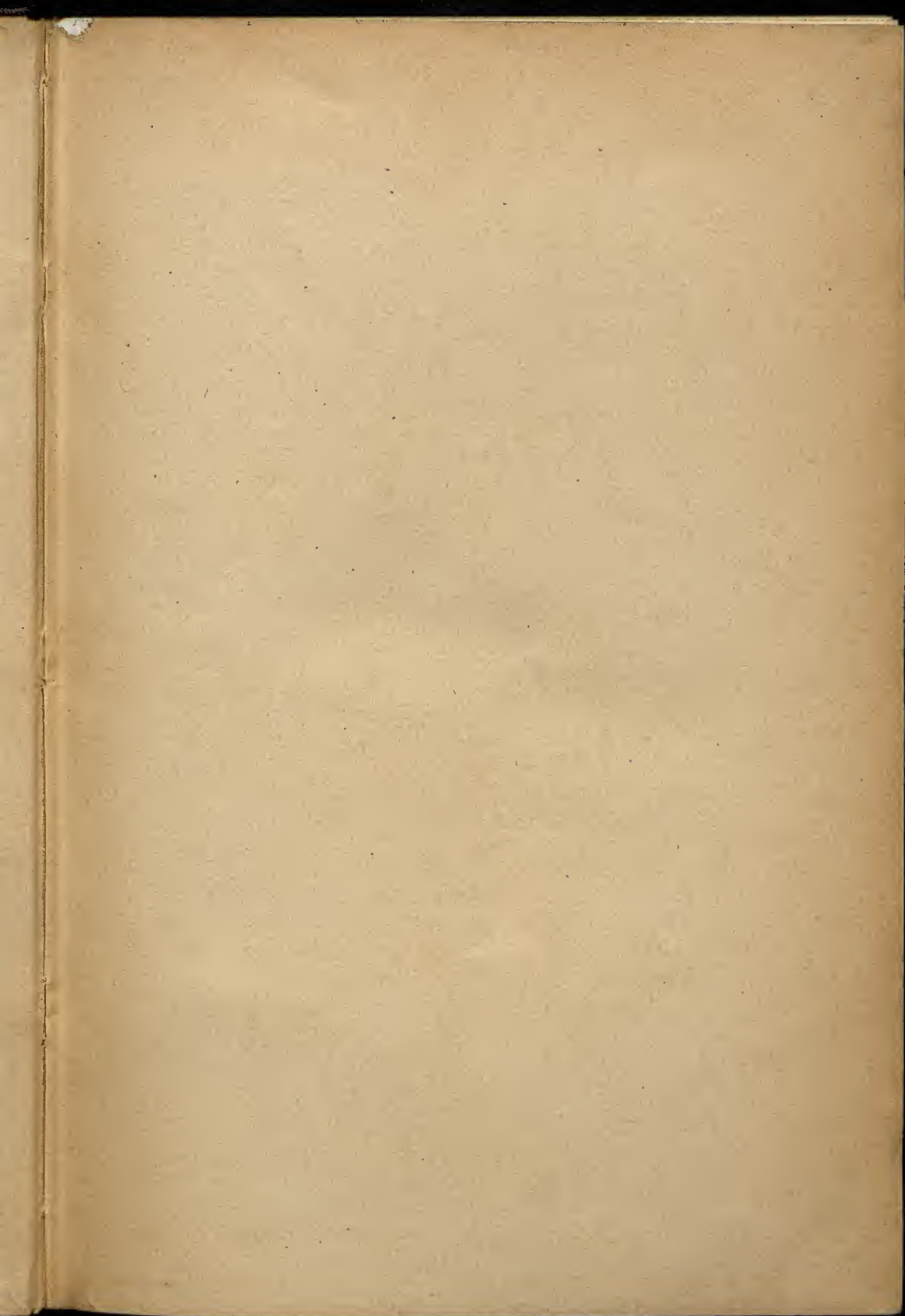


I-295



ՀԱՄԱՆԵԱՅ
ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՐԱՐԱԿԱՆ

32րդ ՏԱՐԻ
1902

ԹԻՒ 1 ՅՈՒՆԻՎԵՐՍԻՏԵՏԻ

ԽՐԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ

Մ. ՄԱՍՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻՐ
ԻԶՄԻՐ

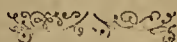
M & M. MASSALIAN & Co Smyrna

ԲՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յոր Շրջան — Ընդ. Տեղեր	1
Փաղրականութիւն	Կարսպէս Եզեանց 14
—	Մեղ. Արթուր. 15
Օնտինը եւ Քր Արտուրը	Դր. Չիլինկիրեան 18
Ամուսնական Ծնողիւրն Թգմիրի Հայոց	
Մեզ — Մեր Երէր. Յանգուշ	Մ. Նուպարեան 23
Տնակս	Ռ. Որքերեան 29
Քեր ու Քեւ — Սեր — Ե — Իր Պարտութիւնը	Կ. Սեփանեան 31
Մամուրեանի Կեանքին	Ա. Տիվրիկեան 34
Քնական Հետեւանքը	Ղ. Վարպէսեան 38
Յիշատակները	Ռ. Պերպերեան 43
Կեանքը — Մեծ-Երեւան-Երէւ	Ա. Փանոսեան 46
« Պարսաւանաց Քուե » Մը	Բոսաֆ 50
Վերջին Փիղերը	Մուշեղ Վարդապէս 55
Զնդի Քեմին — Թարբեր-Երէւ	Թիլիսինցի 59
Վա՛խ Եւ Մեծնէի	Ռ. Զարդարեան 63
Աեգուաբանական — Ներքեր-Մանկիւր	Յ. Գազանճեան 73
Թափառումներ	Ա. Յարութիւնեան 77
Տալը — Վեղի	Դ. Շանինեան 81
Հրաշքը — Ծննդի	Բրիգանթ 87
Խոռակի Պակասը Մեր Քործերն. Մեզ	Խ. Բեշիշեան 89
Փաւտական Կեանք — Դաշտի Դար	Լ. Սրապեան 93
Արաբաղ	Ա. Ա. Մ. 95

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Տեղի անձկութեան պատճառով ստիպուեցանք շանց
անունը Մարտին Պարկերն և Բաղդատիւնի բաժնին:



ԲԱՅՈՒԱԾ Է “ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍԼՈՅ”

ՅԶրդ. ՇՐՋԱՆԾ

1902

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ



Կը խնդրուի ուշադրութեան առնուլ

քաժաւնորդագրութեան

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Կ. Պօլսոյ մէջ կ'ձայնուի հասոյ **3** դրուշ
 ԴԻՄԵԼ, Պահեղ-Գարուշ քիւ 59 Մեծ. ՆՇԱՆ ԷՖ. ՕԶԱՆԵԱՆԻ:

ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆՆ

ՍՏԱՅԱԾ Է

ԱԳՕՏ ՆՇՈՅԼՆԵՐ. — Թարսեղ Պ. Թապեղիքեան, Կ. Պօլիս
 Տպագր. Սարգեան 1901 Գիւն **2** 1/2 դրուշ

ԿՈԿՈՆՆԵՐ. — Ե. Տ. Եղիազարեան — Բանաստեղծու-
 թեանց հաւորիկ ժը, Տպ. Մ. Սարգեան և Ընկ. Կ. Պօլիս 1901
 Գիւն **5** դրուշ

Հրատարակուած են

Մ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆԻ ՅՕՐԻՆԱԾ

ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐԲԸ

Ա.	Ընկերացարան	Գիւն	3	Դրուշ
Բ.	»	»	4	»
Գ.	»	»	5	»
Դ.	»	»	6	»

Մեծախնայի գնողներու գեղջ **25** 0/0

ՎԱՀԱՆ ԶՄԻՒՌՆԱԿԵՍԵԱՆ

ԺԱՄԱԳՈՐԾ

Պատիւ ունիմ ծանուցանել Արդոյ Հասարակութեան թէ ք
Զուհա Պէտէսթէն թիւ 14 իմ նոր բացած վաճառատան մէջ
կը ծախուին մեծ և փոքր քանակութեամբ ամեն տեսակ ժա-
մացոյցներ. ոսկիէ, արծաթէ, նիքէլ, սև oxidé, զարնող ամառ-
ցոյց և քրօնօճէթըլը գրպանի ժամացոյցներ:

Զարթուցիչ, պատի և դպրոցի մեծ ժամացոյցներ (pendules
Զանազան տեսակի զահարեղէնք, ինչպէս ապարանջան, քար-
ֆիցա եւ:

Ժամագործներու և անկերչաց վերաբերեալ ամեն տեսակ
զանազան գործիչներ:

Հոն կը յարգարուին ամեն տեսակ ժամացոյցներ իրապէս
երաշխաւորեալ:

Ժամացոյցներու վաճառումն և յարգարումն արտակարգ
զեղջեալ գիներով կ'ըլլան: 24—1

« Հ Ա Ն Ր Ա Գ Ի Տ Ա Կ »

Լ Ր Ա Գ Ի Ր

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ

Դիւսական, Գրագիտական, Արուեստագիտական
և

Մանկավարժական

Կ'հրատարակուի ամեն ամսոյ 1, 10 և 20 ին

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲՍԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Քառասուն	համար	Տարեկան	45	դրոշ
»	»	Աւելցամսեայ	25	»
»	»	Եռամսեայ	12 ½	»

Արտօճաւոր - Խմբագիր

Հրատարակիչ

ԱՐՄԻՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Իզմիրի համար դիմել Մեծ. Կարապետ եփ. Մալեանեանի:

Ս. ԵՒ Գ. ՔԵՆԻՇԵԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

ՇԻՇԷՁԻԼԵՐ ՓՈՂՈՑ

ԵՌԻՍՏՈՒՅԻ ՁԵՐԵԱՆԷՐՆ ԿԵՑ

ԹԻՒ 1 ԷՒ 3

ՇՏԵՄԱՐԱՆ ԳԱԶՄԻՐԻ, ՊԱՏՐԱՍ ՂԱԳՈՒՍՏԻ

ԵՒ

ԳՆԲԶԱԿԱՏՈՒՆ

Պատիւ ունինք ծանուցանել թէ եղանակիս յարմար
ամեն տեսակ գաղմիրներ, ֆրանսական ֆանկյաներ եւ
ընդունած ենք, և հազ ուտաներու ճաշակաւոր, ձեւաւոր
ըլլալուն ամեն ջանք և զոհողութիւն չպիտի խնայենք,
ուստի կ'հրաւիրենք մեր յաճախորդներն և Սրբոյ
Հասարակութիւնը պատուելու իրենց այցելութեամբ
մեր վաճառատունը:

24—2

ՄԵԾ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՂԻՆ ԿԵԴՐՈՆԸ

Դ. ԵՒ Լ. ԹԵՐԻՏՃԵԱՆ

Մեր նպարավաճառատան վերաբացման առթիւ, ուրախ ենք կարեւոր
ծանուցանելու մեր բաղմաթիւ Պատ, յաճախորդներուն և յՍրբոյ Հասա-
րակութեան թէ ոչ միայն մեր ամեն տեսակները անպակաս են այլ և՛ ճա-
խացուցած ենք զանոնք, եւրոպական շատ մը տեսակներ ալ բերելով:

Հետեալէս մեզ գիմնները, ամենօրեայ անհրաժեշտ ուտելիքներէն
զատ— օրոնք միշտ թարմ են մեր մօտ— պիտի գտնեն նոյնպէս եւրոպա-
կան առաջնակարգ տուններ բերուած ֆօնտէլլներ, ֆախաօներ, Թէյեր,
կարագներ, Ըմպելիներ, Սապոններ, և այլն և այլն, վերջապէս ամեն
ինչ մեր ճիւղին պատկանող և ասոնք ամենքը անբաղդատելի կերպով
աժան: Ասոր ապացոյց կուզէք,

Փորձեցէք մէկ անգամ միայն:

Ուրեմն դիմեցե՛ք հոն ուր ապրանքներն են

ՄԻՇՏ ԹԱՐՄ, ՄԻՇՏ ԸՆՏԻՐ, ՄԻՇՏ ԱԺԱՆ: 24—21

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄՆԵԱԼ Ի. ԼՈՆՏՈՆ

Պահեռաի դուժար Բեկերութեան		
1899 Դեկտ. 31 ին	Ֆր. 4.	177.060.451
Տարեկան հասոյթ Ապահովագրիներէ		
և Տոկոսէ 1899 Դեկտ. 31	»	30.835.371
Ընկերութեան հաստատութեան թուա-		
կանէն՝ 1848 է՝ վճարմունք Ապա-		
հովագրական պայմանագրերուն,		
կենսատե թողանքերուն, վերագնում-		
ներուն ևն	»	383.793.872
1898 տարւոյ ընթացքին մէջ յանձնած		
է 6612 ապահովագիր որոց գումար-		
ւըն է	»	58.680.009
Աւելի ընդարձակ տեղեկութեանց համար, կ'անդրուի զիմէ		
ընդհանուր գործակալներուն:		
Նպաստաւոր ապումներ այն յանձնակատարներուն որոնք		
յաճախորդներ կ'գտնեն:		
Ընդհանուր գործակալք Փոքր Ասիոյ, Արշակապոսի կղզեաց		
և Կիպրոսի:		
24-14		
ՀՕԼԻ, ՌՕՊՕԼԻ ԵՒ ԸՆԿ.		

ԸՆՈՐՀԱՅԱՐԱՐՔ

Մենք ստորագրեալքս Ժորժ, Միլդի և Քաւրա Խօիկօնիս, տեր Զմիռնիոյ

« Տ. ԻՍԻԿՕՆԻՍ »

գործարաններուն, կուգանք հրապարակաւ յայտնել մեր շնոր-
հակայութիւնը

ԻԻՆԻՅՆ ՏՀ ԲԱՐԻ

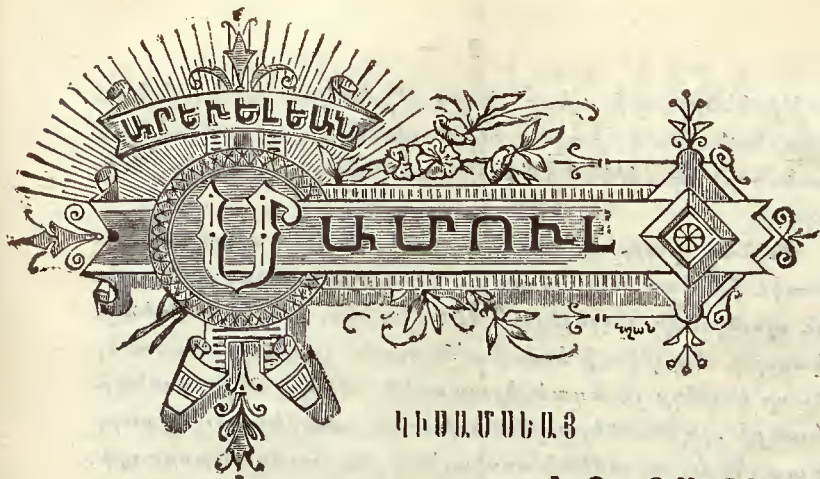
ընդդէմ հրդէի ապահովագրական Ընկերութեան, որ այնքան օրինաւոր և առատաձեռն եղանակաւ վճարեց անցեալ Սեպտեմբեր 2ի ներգէնին հետեւանօր մեր կրած կորուստը, գումար վարստնուք հազար եօթը հարիւր յիսուն Ֆրանք:

Իզմիր, 26 Հուլիս 1901

Ժ. Տ. ԻՍԻԿՕՆԻՍ

Մ. ԻՍԻԿՕՆԻՍ

Ք. ԻՍԻԿՕՆԻՍ



ԼԲ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 1

1 ՅՈՒՆԿԱՐ 1902

ՆՈՒՐՈՒԱԾ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ ՄԱՆՈՒՆ ՄԻԱՄԱՆՈՒ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ,

Խմբ.

ՆՈՐ ԶԲՋԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՐԻ մ'եւ կ'ըլլոյ՛ն Երկրագունդը, 20րդ նորածագ
դարուն վրայ տարի մ'ալ կ'շրջի. իսկ մարդկային կեան-
քին վրայ նոր չրջան մը կ'բեռնաւորուի. Դեռ երէկ հա-
զիւ մարդ 19րդ դարը ի սպառ կ'անհետանայ, կազմուող
պատմութեան Լջերուն կտակելով իր վրայ ծագող արեւ-
ու զերջին նշոյններուն հետ իր մէջ արծարծուած նշա-
նաւոր գէպքերն, երկար տարիներու շարքին մէջ ծնող
ու մարդը մարդկային էակներու գործերը, առաջդի-

մութիւնները, գիւտերը, նորութիւնները, մեծութիւնները, նոյնպէս և քաղաքակրթութեան գաղաթնակէտը հասնող չքեղութեանց հետ, անոր տխուր ու անմեկնելի կողմերը:

Անցնող դարը՝ նոր դարուն առաջին տարուան կը կտակէ իր ժամանակ ծնող ու ծաղկելու սկսող փառքերու պսակումը վայելելու մենաշնորհն, որով անցեալէ մնացորդ մարդկութեան ևս մասամբ չփիճակի՞ր տեսնել ինչ որ կարելի չէ եղած իրագործել հինին մէջ, Սակայն կեանքի պայմանները չեն փոխուիր, ապրելու պայքարը չդադրիր և, որ ամենէ սոսկալին է, ալ աւելի կ'ըրբօքի, ալ աւելի և ամեն ժամանակէ աւելի կ'արծարծի և գոյութեան հիմերն ապահովելու միակ գրաւականը կը դառնայ, Տեսական կեանքին՝ կ'յաջորդէ նիւթականն, աշխատութեան՝ քրտնաթոր աշխատութեան՝ կ'յաջորդէ կռիւը, հացի, ջուրի կռիւը, տառապող մարդկութեան կոյտին աղաղակները անլսելի կ'մնան, ինչպէս անցեալի մէջ, և միակ փրկութեան միջոց ցոյց կ'տրուի անոնց անսայթաք յարատեւութիւնն և անտրտունջ աշխատութիւնը:

Անցնող դարուն մէջ մեծամեծ ու ահարկու յեղաշրջումներ տեղի ունեցան և նորին մէջ՝ ալ աւելի նշանակելի շրջումներու թերեւս մեզի ակնատես լինիլ վիճակի, բայց ինչ որ կար ու կայ, և ինչ որ պիտի մնայ անյեղլի, մարդկային տառապող դառակարգին բաժինն է, որու ճակտին վրայ կարծես դրոշմնաւած է՝ ծնիլ թշուառութեան մէջ, հոն միշտ տառապիլ և ի վերջոյ փակել իր անզօր աչերն աղտոտ ու մթին անկիւններու զաղիր ու ժանտաբոյր մթնոլորտին մէջ:

Բայց և այնպէս այս ամեն թշուառութիւններն արդեւ չեն, որ ազդերն և ժողովուրդները քաղաքակրթութեան արահետին մէջ հսկայաքայլ առաջդիմեն, ծաղկին, ինչպէս գրականութեան նոյնպէս և ուսմանց, ինչպէս վաճառականութեան նոյնպէս և ճարտարութեանց և գիտութեանց, ինչպէս հրապարակագրութեան նոյնպէս և օրագրութեան մէջ:

Եւ սահող շրջանին մէջ ի՞նչ ըրած ենք մենք, բազմատմամբ անցեալ շրջաններու: Ի՞նչ վիճակի մէջ էին մեր ազգային գործերն՝ պատրիարքական, վարչական, գաղտնական, վանական, կրթական, ուսումնական, օրագրական, առաջնորդական, երևմտական, և ի՞նչ վիճակի մէջ են այսօր: Առանց յոռետես ըլլալու՝ ստիպուած ենք կրկնելու թէ առհասարակ կայուն վիճակի մէջ կ'մնան անոնք և եթէ չեն ընկրկիր, դէպի առաջ շատ դանդաղ քայլեր կ'առնեն, որով գրեթէ անընթաց կը դառնան հետզհետէ առաջդիմելու մեր յոյսերն և խիստ քիչ իրաւունք կ'ունենանք մերթ ընդ մերթ յաւակնոտ շեշտերով այնպէս մտածելու յանդգնիլ՝ որ զմեզ շրջապատող ալակրօն և ալակրան ազգերու հետ համեմատելու հոգին նոյն գծին վրայ կ'դիմենք դէպի լուսաւորութիւն կամ քաղաքակրթութիւն: Մինչդեռ մեզ շրջապատող թուրք, Յոյն և Հրեայ հասարակութիւններն օրըստօրէ զմեզ կ'կանխեն ընկերական բոլոր աստիճաններուն վրայ, շատ ետ թողլով զմեզ և քիչ հեռու այն տեղէն՝ ուր կը գտնուէինք շատ տարիներ առաջ, նոյն անկայուն վիճակին, նոյն տատամսոտ կացութեան, նոյն անհամեմատ զրութեան մէջ, անկարող լուծելու և յարգարելու կրթական խնդիրներ, առաջնորդական վեճեր, ժողովրդային երկպառակութիւններ, օրագրական անամիտ ու անձնական բանակռիւններ, վանական զեղծումներ, եկեղեցական անկանոնութիւններ, կտակային ոտնձգութիւններ, երևմտական անհաւասարակչութիւններ:

Այս տխուր երեւոյթին պատճառներն անգամ մ'ես կրկնել՝ թէ և աւելորդ, գիգիւններն պրպտել՝ թէ և անօգուտ, փորձենք գէթ անգամ մ'ալ շեշտել այն շարժառիթները որք մեր վերքերու սպիացման արգելք կ'լինին, և միանգամայն անոնց դարմաններն ու միջոցները խորհիլ, թէ և վստահ ենք որ այս ամենն սովորաբար տարին անգամ մը նիշելէ վերջ, միւսացութեան գողը պիտի երթան թաղուելու, քանի որ ազգային գործոց ղեկավարները, չքսենք անտարբեր, իրենց վրայ ծանրացող պատասխանատուութեան գիտակցութիւնն ունենալով հան-

գերձ՝ շատ քիչ փոյթ կ'տանին այդ զիտակցութեան համեմատ հարկ եղած անմիջական և դործադրելի դարձմաններն ի կիր արկանելու:



Նախ՝ կեդրոնական վարչութիւնը կամ Պատրիարքարանն, որ զսպանակն է վորչական դործոց բարւոք ուղղութեան, և որու շրջահայեաց ու խոհական ընթացքէն կախումն ունի առհասարակ մեր գաւառական բոլոր դործոց կանոնաւոր ուղղութիւնը, ստէպ կ'վարանի վրձնական կարգադրութիւններ ընել կամ վերջնական որոշումներ տալ այս կամ այն խնդրոյ մասին, և այս վարանումը ոչ միայն կ'տկարացնէ իր բարոյական իշխանութիւնն, այլ և շատ անգամ իր հրամաններն անդործադրելի թողլու և ինչ ինչ ցաւալի գէպքերու և անհամաձայնութեանց դուռ կ'բանայ երբեմն ալ կ'արձակէ այնպիսի հապճեպ ու կանխահաս որոշումներ որոնց դործադրութիւնը գոյնարութեանց կ'բաղխի՝ նոյն իսկ իրենց բնութեամբ, թէ և անդին խել մը եկեղեցականներ թուլամորթ անհոգութեամբ մը իրենց տաքուկ անկիւններուն մէջ կ'կազդուրեն իրենց աւուղջութիւնը՝ Պօլոյ գեղեցիկ կլիմային տակ:

Առանց միջոցներու իրազեկ լինելու՝ շատ դիւրին է որոշումներ տալ, առանց նիւթականը նկատի առնելու՝ ծախսեր քուէարկելն շատ հեշտին, բայց զանոնք դործադրութեան դնել, բայց զանոնք իրագործել գրեթէ երբէք չեն ուսումնասիրուիր, մեծ մասամբ դեռ ծնունդ չառած մեռնելու դատապարտուելով ինքնին: Մանաւանդ զարմանալի են երբեմն չնչին խնդիրներու զոհուած ժամանակն և երկարատե ուսումնասիրութիւններն, յանձնաժողով՝ յանձնաժողովի վրայ, մասնախումբ՝ մասնախմբի վրայ, ահա ինչ որ շատ դիւրին է կազմել, թէ և անոնք ևս ստէպ ամբողջեան կ'դատապարտուին անդամոց հրաժարմամբ կամ անուանական պաշտօնավարութեամբ:

Գաւառական դործոց կանոնաւոր ուղղութիւնը, մե-

բայնոց առաջդիմութիւնը՝ կրթական ու եկեղեցական գործոց մէջ, այնպէս կարծենք թէ կախու մն ունին կեդրոնի գործունէութենէն և սկզբունքով գործելու ուղիւթենէն, և երբ դաւառացին կ'ղղայ, կըմբռնէ կեդրոնի տկարութիւնը, լաւ ևս է ըսել անվճռական ընթացքը, ինչո՞ւ գանդատիլ երբ դաւառաց մէջ անպակաս են կռիւները, խառնակութիւնները, լինին անոնք վարչական, առաջնորդական, դպրոցական կամ՝ վանական:

Արդ՝ որո՞ւ վրայ կ'ժանրանայ այս անորոշ դրութեան, այս խառն ու չփոթ ուղղութեան պատասխանատուութիւնը. չպիտի ըսենք կեդրոնական վարչութեան, չպիտի ըսենք ժողովոց կամ իրենց նախագահին Ս. Պատրիարքի վրայ, այլ պիտի կրկնենք, նոյն իսկ ժողովրդեան վրայ, որ Հասկնար իր իսկական կացութիւնը և անտարբեր ու համբ կ'մնայ ամեն տեսակ թերի ու կիսկատար գործոց առջև: Ի՞նչ կրնան ընել Պատրիարք, ժողով ու ժողովական՝ երբ արդէն արմատացած են մերայնոց մէջ անտարբերութիւնն, արծաթասիրութիւնն և իր էֆէն անդին չմտածելու արմատացած սկզբունքը:

Եթէ կայ սակայն գոհացուցիչ կէտ մը կեդրոնի մէջ, որ իր հետ ունի ընդհանուրի համակրութիւնն ու սէրը, այն է Ս. Փրկչեան Ազգային Հիւանդանոցի բարւոք, հեռատես ու լուրջ մատակարարութիւնն, և այս ևս կ'պարտինք ազդեցիկ ու տոհմասէր մեծանուն անհատներու, որք ջանք ու զոհողութիւն չեն խնայեր՝ միշտ նախանձելի դիրքի ու աստիճանի մէջ պահելու այդ մեծ ու հանրագումար հաստատութիւնը:

* * *

Մինչ քանի մը տարիներ յառաջ կ'հրճուէինք — և մեզի հետ այն կարգ մը եկեղեցականներն որ չգիտենք թէ ինչո՞ւ սրբապղծութիւն կ'նկատեն քայլ մ'աւելի Պօլսէ դուրս առնել — թէ Արմաշու դպրեւանքին շնորհիւ պիտի ունենանք կրթեալ, ուսումնական և բանիւ բուն եկեղեցականներ, այսօր այդ յոյսն ևս պատիր կը դառնայ, և քանի մը բացառութիւններով, տխուր դոյ-

ներով երևան կ'երևնայ այդ ուսումնաւարտ վեղարաւոր-
ներն, որոնք թէև պատրաստակամութիւն ցոյց կ'տան
գաւառներու մէջ իրենց գործունէութեամբ փայլելու և
օգտակար հանդիսանալու ժողովրդեան, սակայն ակներե
կ'երևի թէ դեռ խիստ խակ են իրենց ընդգրկելու կո-
չուած ասպարէզներուն համար և թէ հայ ժողովուրդը
դեռ չէ կարող սպասել անոնցմէ օգտակար հովուութիւն
և լրջամիտ պաշտօնավարութիւն մը:

Մինչդեռ անդին երուսաղէմի վանքն իր սփինքային
գիրքով և ծալած թւերով սքանչելի օրինակ կ'հանդի-
սանայ անդործութեան և տարիներն ապարդիւն անցնե-
լու մասնաւոր ճարպիկութիւն մը կ'մարմնացնէ իր վրայ:
Տպարանն անգործ, վարժարանն գրեթէ փակուած, ըն-
թերցատունն առերեւոյթ գործունէութեան մէջ, աւելի
հիւրանոցի մը կամ վեղարաւորներու պատսպարանի մը
կ'նմանի քան վանատունի մը, և չգիտենք թէ Քրիստո-
նէութեան հիմնադիրն եթէ յանկարծ վերագառնար
պահ մ'իրենց մէջ, գոհ պիտի մնա՞ր իր գերեզմանին չափ
անշարժ այդ պահապաններէն, որոց միակ ճարպիկու-
թիւնը կ'կայանայ՝ ըստ երեւոյթին՝ տարին անգամ մը
ուխտաւորներ հիւրասիրելու, անոնց քսակի պարարտու-
թեան համեմատ մեծարել ու պատուելու և իբր մու-
նետիկ պատսպարելու նաև այնպիսի էակներ՝ որոնք
կրկին տեսողութեամբ մը, կիսկատարն՝ աւարտած, խոր-
հուրդ մը՝ իրագործուած, մտածում մը՝ մարմնացած
հռչակելու մասնաւոր ձիրքով մ'օժտուած են: Եւ ինչո՞ւ
այս մեռելական վիճակը այն վանքին՝ որմէ շատ ու շատ
օգուտներ և ծառայութիւններ կարող էին սպասել մե-
րայինք: Այդ վանքը, որ պահ մը փայլեցաւ անցեալի
մէջ, որ պահ մը կրցաւ իր կողմ դարձնել՝ իբր կրթու-
թեան և աշխատասիրութեան վառարան՝ մեր աչերն,
այսօր իջած է մտաւորապէս յետին չքաւոր վիճակի մէջ:

* * *

Երկար տարիներէ ի վեր առկախ մնացած խնդիր մ'ալ
լուծուած արձանագրելու գոհունակութիւնը կունենանք

այսօր, այն է Սիսի կաթողիկոսական թափուր արժողին արժանի յաջորդի մը ընտրութիւնն՝ որու լուծումը կը պարտինք Օսմ. բարեխնամ կառավարութեան հոգասէր զգացմանց առ իր հայ հպատակներն, որոց դարաւոր եկեղեցական կանոններու անեղծ պահպանման մասին նախանձախնդրութիւն և խնամք յոյց կ'տայ ամեն առթիւ: Իրաւի ծանր է նորընտիր Ամեն. Տ. Տ. Գէորգ Սրբազան կաթողիկոսի պաշտօնն և ալ աւելի դժուարին իր գործը, բայց նկատած ենք զինք կարող եկեղեցական մը, բանիբուն վարիչ մը և լրջախոհ միտք մը, որով պիտի յաջողի հարթել դժուարութիւնները, գլուխ հանել յարատե ոգւով և աննկուն սրտով ինչպէս կրթական, նոյնպէս և եկեղեցական քայքայեալ ու անկերպարան գործերն և կորսուած դրամներու, անգործադրելի մնացած կտակներու կարգադրութեան համար չպիտի խնայէ իր ոյժն ու կորույն, և իր օրինասէր ուղղութեամբ և արգարասէր վարմունքով ոչ միայն պիտի վայելէ Օսմ. կառավարութեան աջակցութիւնն ու խրախոյսն, այլ նաև իր հետ պիտի ունենայ մերայնոց մեծամասնութեան ձայնն իր մէջ մի արդար որոշման, մէջ մի ուղիղ գործին և մէջ մի նոր վերահաստատած իրաւունքին համար: Ծանր ու փափուկ է Սիսի Ս. կաթողիկոսի պաշտօնը, բայց մեծ է նաև զինք ընտրող ժողովրդեան և զինք իր պաշտօնին մէջ հաստատող կառավարութեան վստահութիւնը:

* * *

Ակնարկ մ'ալ դաւառական առաջնորդութեանց վրայ: Կան շատ ու շատ կէտեր որոնք քննադատելի լինելէ աւելի պախաբակելի են, բայց չենք ուզեր ծանրանալ անոնց վրայ և կ'խնայենք հազար անգամ կրկնուածներն նորէն վերլիչելու մեր ընթերցողաց, միայն կ'աւելցնենք թէ նախանձելի կացութիւն մը չունին մեր վիճակներն և թէ ժողովուրդն ընդհանրապէս դժգոհութիւն և դանդաւատ ունի իր առաջնորդին դէմ, թէ ո՛րքան իրաւացի են ոմանց այս գանգատներն և թէ ո՛րքան անիրաւ են

այլոցը, զանց կ'առնուենք քննել մի առ մի: Բայց եթէ առաջնորդներէ կ'սպասէ ամեն վիճակ իր թշուառութեան, իր անգործութեան, իր ապկարութեան դարմանն և վերջապէս իր կրթական, ուսումնական, եկեղեցական հաստատութեանց բարեկարգութիւնը, չարաչար և մեծապէս կ'սխալի, ժողովուրդն եթէ առաջնորդովն է որ պիտի փայլի, սա ևս անժխտելի է որ առաջնորդ մ'ալ իր հետ համերաշխ հօտ մը ունենալով է որ պիտի կրնայ օգտակար լինիլ անոր, նախ պէտք է այս սկզբունքին հետ հաշտեցնել երկուստէք երեան ելնող խնդիրներն և ապա խորհիլ դարմաններն այն անհամաձայնութեանց և կուսակցական կոյր կրքերուն՝ որոց զոհ կ'երթան այսօր գաւառներէ ոմանք ու ինչպէս յախուռն մտածելու, նոյնպէս և խորհելու անկարողութեան կ'դատադարանն իրենց բանականութիւնն ու խելքը:

* * *

Եւ ի՞նչ վիճակի մէջ են մեր եկեղեցական խնդիրներն, ի՞նչ աստիճանի ու մակարդակի վրայ կ'մնան մեր հնաւանդ սովորութիւններն ու անբռնարարելի կանոններն, հոս ևս յուետես պիտի լինի մեր խօսքը, հոս ևս յուսահատ չեշտ մը պիտի առնու մեր ձայնը՝ նախ կրօնական ուսումն՝ Հայ եկեղեցւոյ իբր հարազատ զաւակներու վայել, չենք ուսուցաներ մեր մատող սերունդին, բարձիթողի եղած է՝ կրնանք ըսել՝ այս ամենակարեւոր գիտելիքն, որու նկատմամբ մեր անփոյթ վերաբերումը ծանր յանցանք մը կ'նկատենք: Մերթ ընդ մերթ մեր օրութեթերութեթու կամ պարբերականներու մէջ արձագանք գտնող գաւառական թղթակցութիւններն, որոցմէ թերթիս էջերուն մէջ ալ երեւցան, մեր ըսածը կ'հաստատեն, մատաղ սերունդը տարօրինակ և կիսկատար կերպով կ'ուսնի իր հայրերու կրօնը և այս թերին ընցնելու, այս ամենամեծ զանցառութիւնը ժամ յառաջ դարմանելու գործը կ'պատկանի դպրոցական վարիչ մարմիններու, հովիւներու և կրօնական դասը կազմող տարրին, եթէ

չեն ուզեր որ օր մ'ափսոսան իրենց անտարբերութեան պտուղները քաղելով:

Երկու նոր գէպքեր, մին թէ և ինքնին չրուած, բաւական դրաղեցուցին մեր եկեղեցատէր ու կրօնասէր հրապարակագիրներն, առաջինն էր կուսակրօններն ամուսնացնելու անհեթեթ խնդիրն որ զէթ առայժմ անհնարին ու անգործագրելի է կրնանք պնդել, նկատի ունենալով դարերէ ի վեր ընդունուած և օրէնք դարձած կանոն մը անմիջական կերպով բարեփոխելու անկարելիութիւնը և եկեղեցական այսօրինակ հիմնական յեղաշրջում մը կատարելու համար ոչ միայն մեր ժողովուրդի թերի զարգացման աստիճանն, այլ նաև ներկայ անճահ պարագաներու տակ յուզուելու անպատեհութիւնը, և այս տեսակ փոփոխութիւն մը, ինչպէս ըսինք և կ'ընշտենք, անկարելի է ոչ թէ գործադրութեան՝ այլ քննութեան իսկ ենթարկել: Երկրորդն է ամուսնութիւններն եկեղեցւոյ մէջ կատարելու շատ օրինաւոր դրութեան վերահաստատումն, որու գործադրութեան համար ո'չ գծուարութիւններ կրնան երևան ելնել և ոչ անպատեհութիւններ ծագիլ:

Բայց ի՞նչ պիտի ըսենք մեր քահանայական դասուն, ի՞նչ պիտի խորհինք այդ սրբակրօն էակներու նկատմամբ: Այնքան կ'զգալինք անտեղի խնդիրներով որ այս ամենէ կենսականն երեսի վրայ կ'թողունք: Չենք խորհիր և չենք անդրադառնար թէ մեր կրօնական անտաքերութեան, մեր եկեղեցիներու անշքութեան և պէս պէս անախորժ խնդիրներու շարժառիթները կ'որուին այդ դատակարգէն, դատակարգ մը՝ որու աղետութենէն, օրինապահութենէն, պարկեշտութենէն և վերջապէս իր պաշտօնի ու կոչման արժանի վարմունքէն ակնկալելի պէտք էր լինէին շատ ու շատ չարիքներու բարձումն և հայ եկեղեցւոյ զաւակներու կրօնասէր ու քրիստոնավայել ընթացքը:

* * *

Քանի մը խօսք ալ մեր սրբանոյններու վրայ: Ուրախալի է իրաւ այս մասին մերայնոց անձնուէր հոգածող

թիւնն և զօհողութեանց առջև չընկրկելու ինքնաբուխ
եռանդը: Ամեն տեղ ընդհանրապէս դժացուցիչ վիճակ
մ'ունին կրնանք ըսել մեր որբանոցներն և ժողովուրդը
միշտ առատաձեռն կ'գտնուի երբ անոնց համար իրեն
ձեռք կ'կարկառեն, բայց պարագայ մը կայ զոր՝ մեր
կարծեօք՝ պէտք է նկատի առնուն այժմէն ձեռնհաս
մարմիններն: Ի՞նչ պիտի լինին որբերն, և ի՞նչ անոնց ա-
պադան, տարակոյս չկայ որ մեր խօսքը դաւառներու
մէջ գտնուած բնիկ որբանոցներուն համար չէ, այլ աստ
ու անդ ցրուած թէ հայ և թէ օտար հաստատութեանց
վրայ, ուր կրթութիւն, ուսում և արհեստ կ'սորվին մեր
աղեկներն ու աղջիկները: Չենք կարող մտածել թէ ընդ-
միշտ և յաւիտենապէս ստիպուած պիտի լինինք որբա-
նոցներու դռներն բաց պահելու և այդ հաստատու-
թեանց մշտնջենական դիրք մը տալու, որ բոլորովին հա-
կամարդկային է և վրասաբեր՝ ինչպէս անոնց մէջ պատու-
պարտոյններու, ինչպէս դանոնք խնամող վարչութեանց
կամ ընկերութեանց, նոյնպէս և այն դասակարգին՝ որ
իր լուման չխնայեր անոնց պիտոյից դժացում տալու
համար: Հետեւապէս արհեստաւոր կամ ուսումնաւարտ
հարկ է ժամ յառաջ դարձնել դանոնք իրենց բնավայ-
րերն, անտարակոյս օժտուած բանիբուն կրթութեամբ,
լուրջ դատողութեամբ և գործնական սկզբունքներով,
օգտակար լինելու համար իրենց նմաններու և կարեւոր
անդամներ՝ ինչպէս մերայնոց նոյնքան և աւելի Տէրու-
թեան:

* * *

Որո՞նք են ժողովուրդի մը կամ համայնքի մը յառաջ-
դիմութեան էական տարրները, տարակոյս չունինք որ
ամեն ոք պիտի մտածէ նոյն կերպով և պահ մը պիտի
անդրադառնայ մեզի հետ իր կրթական, ուսումնական և
գրական վիճակներուն շուրջ: Եւ ի՞նչ միութարական երե-
ւոյթ կ'ներկայեն այսօր ընդհանրապէս անոնք, տխուր և
անել վիճակ պիտի գոչենք միաբերան, առանց սակայն՝
եբբ և եռեռօռ գտնուելու բոպէն հասնի՝ համերաշխու-

Թիւն մը գոյացնել ուզելու և ձեռք ձեռքի տուած անոնց մասին դարմանները խորհելու: Ահա այս գրութեան մէջ կ'գտնուի մեր ուսումնական ու կրթական մակարդակը և օրըստօրէ՛ քանի որ դէպի օտարասիրութիւն, դէպի օտարը ձգտելու ֆիստաբեր հոսանքին մէջ բռնուած ենք՝ յետագիմելու կ'նկրտի: Գծադղութիւն մ'է որ մեր վարժարանները չեն կրցած յատուկ ուղղութեամբ, որոշ ծրագրով և մէն մի ձիջաւայրի հանգամանքներու ազդեցութիւններն ևս ինկատի առնելով՝ միակամ ու միասիրտ քալելու: Ամեն վիճակ կամ գաւառ, ամեն քաղաք ու գիւղաքաղաք իր ուրոյն ծրագիրն ունի, տգէտ պատուելիներ, թերուս պատանիներ, ապիկար վարժապետներ, իմաստակ դաստուռներ, ամենադէտ ուսուցիչներ ազատօրէն ի գործ կ'դնեն իրենց խելապատակէն ծնունդ առած ծրագիրներ, առանց սակայն իրենք իսկ գաղափար մ'ունենալու թէ ինչ կ'ընեն և ինչո՛ւ կ'ընեն: Բայց ինչո՞ւ ձանձրոյթը առնուն այս պարագան նկատի առնելու, քանի որ երբեք չեն կրցած մակարգը թէ իրենց պաշտօնն և նուիրական պարտաւորութիւնը՝ բանիրուն աշակերտներ պատրաստելու քան իմաստակ յաւակնտոներ շինելու մէջ կ'կայանայ: Եւ որո՞նք են պատասխանատու այս անկերպարան վիճակին, որոնց վրայ կ'ժամրանայ այս անգոյն գրութիւնը, ըստ մեզ մասամբ՝ Կեդրոնական Աւսումն. Խորհուրդին, որ իր գործը կ'ըմբռնէ սոսկ վկայականներ բաշխել՝ առանց հիմնական քննութեան և ողողել ու խճողել հրապարակն իր վաւերացուցած դասագիրքերով: Ո՛ր մնացին մանկավարժական թերթ, վաժապետանոց հաստատելու ծրագիր, հրապարակային դասախօսութիւններով կարծեցին փրկել հայ մանկաին՝ տխմար դասատուներու նոյնքան անհեթեթ ու ցուալի գաստիարակութեան ֆիստաբեր հեռուութիւններէն:

Իսկ հայ հրապարակագրութիւնը՝ իր օրաթերթերով, շաբաթաթերթերով, պարբերականներով ինչ դիրքի ու վիճակի մէջ կ'գտնուի, կրցա՞ծ է իր ձայնը լսել ընել, կրցա՞ծ է իր խօսքն ըմբռնելի ու իր կարծիքը կշռոյ են:

Թարկել տալ՝ ինչպէս ժողովուրդին, նոյնպէս և վարչա-
կան մարմիններու մօտ. ի բաց թողլով բացառիկ ու ցան-
ցառ պարագաներ, միեւնոյն ժամ իրարմէ չհանդիմանալու
ուղղութիւնը, նախ՝ որովհետեւ այժմ ժողովուրդն է՝ որ
կ'վարէ հրապարակագրութիւնը, քան թէ հրապարակա-
գրութիւնն՝ ժողովուրդը, դերերը փոխուած են մեր
մէջ, թէև չենք ուզեր խոստովանիլ զայն, փոխանակ ժո-
ղովուրդին կրթութիւն տալու՝ և ամեն տեսակ խնդր-
ներու մէջ, լինին անոնք ազգային, վարչական, տնտեսա-
կան, կրթական, զայն ուղղելու, անոր թմրած իմացակա-
նութիւնը, զբօսասէր թեթև բարքերը, նիւթապաշտ
հակումները մատնանշելու, փոխանակ ո և է զեղծում
կամ ապօրէն դորձ հրապարակ հանելու և զայն ձաղկե-
լու, նախ կ'ուզենք շօշափել վարիչ մարմիններու կար-
ծիքները, ժողովուրդին միտումները, ինդրոյ առարկայ
եղող անձանց կամ դիպաց յաջող կամ ձախող ելքի մը
հաւանականութիւններն և ապա գրիչը կ'առնունք, հրա-
պարակ եղնելու, պաշտպանելու կամ հարուածելու ինչ
որ արդէն ինքնին լուծուած է, թաղուած է կամ բարձի
թողի լինելու սահմանուած:

* * *

Անցնող դարը սակայն անգութ եղաւ իրեն յաջորդող
դարուն նկատմամբ, ինչպէս օտարին, նոյնպէս և մերայ-
նոյ չխնայեց իր աւերումներն, խլելով մեր համայնքէն
բաւական նշանաւոր գէմքեր, որոց կորուստը դեռ չէ
արձանագրած պատմութիւնը, այնքան վաղահաս և յան-
կարծական եղան մին միւսին յաջորդելով կեանքի վեր-
ջին կայանին մէջ, անշուշտ անդ՝ զիրար ողջագործելու, և
թէև անոնցմէ ոմանք կ'չուէին՝ մասամբ լրացուցած իրենց
պաշտօնն այս վաղանցուկ աշխարհին մէջ, ոչ նուազ երի-
տասարդ վաղամեռիկ հոգիներ դեռ ևս կեանքի գարու-
նը չվայելած և դեռ իրենց անհատական պարտականու-
թիւնները չվճարած հետեւեցան առաջնոց՝ կեանքի ան-
մեկնելի քմահաճոյքով մը և մահու մթին խաղաղութիւնը
նախամեծար համարելով այս յեղիեղուկ մթնոլորտէն:

Անհետացան՝ Մամուրեան, Տիւտար, Ոսկան, Մարբեան, Զարբհանէլեան, Ոսկեան, Ֆասուլեաճեան, Տատեան, Ալի-
շան, Ասլանեան և մէն մին թողուց իր պաշտելի յիշատա-
կին հետ և իր կեանքի արահետին վրայ գծած լայն կամ
նեղակօսներ, որք՝ ինչպէս ըսինք՝ սահմանուած են պատ-
մութեան էջերուն մէջ անաչառօրէն արձանագրուելու:

* * *

Եւ այս տխուր վերյուշումներէն յետոյ, փակենք մեր
տեսութիւնը արձանագրելով նաև ուրախառիթ երկու
պարագաներ, Մխիթարեանց երկհարիւրամեայ և Պէր-
պէրեանի քսանհինգամեայ յորելեաններն, երկուքն
ալ պատուաբեր ժերայնոց համար, մանաւանդ վերջինն
որու գտած համակիր և համակամ ընդգրկուով ժողո-
վրդեան կողմէ՝ աններև կ'ապացուցանէ թէ ինչպէս
ցարդ՝ նոյնպէս և ապագային պիտի գիտնայ ժողովուրդը
գնահատել իր զաւակաց արժանաւորագոյն անդամներն
և անոնց արժանեաց ու աշխատութեանց համահաւասար
պատիւը իրօւր պարգեւել:

* * *

Եւ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ՝ թևակոխելով իր 32-րդ
շրջանը՝ կ'յուսայ հետզհետէ աւելի օգտակար հանգիստ-
նալ իր Արդոյ ընթերցողներուն և անթերի կատարելու
աշխատիլ իր վրայ ծանրացող պարտականութիւններն,
որքան որ ներէ իր թերթի տասնհինգօրեայ հանգա-
մանքը:

Խմբագրութիւնս՝ քաղցր պարտականութիւն մը կ'ըզ-
գայ հրապարակաւ յայտնելու իր շնորհակալութիւններն,
նախ՝ իր աղին աշխատակիցներու խմբին, երկրորդ՝ իր
համակիր Գործակալներուն և երրորդ՝ իր Արդոյ Բաժա-
նորդաց՝ որ ձեռնտու կ'գտնուին ուղղակի և անուղղակի
իր առաջին քայլերուն դժուարութիւններն հարթելու և
մասամբ թեթեւցնելու իր յոգնութիւններն, քաջալերե-
լով զինք իր ճիգերուն մէջ, ալ աւելի ոյժ տալու Արեւելեան
Մամուլ պարունակութեանց մէջ զանաղանութիւն դնելու:

Եւ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ՝ չկրնար անտարբեր մնալ այն համակրութեան առջև, որ ամեն օր զգալի կերպիւ կ'արտայայտուի իրեն և այս առթիւ պարտք կ'զգայ հրապարակաւ յայտնելու, որ ներկայ շրջանին մէջ որոշած է մասնաւոր նուէր մ'ընել իր Արգոյ Բաժանորդներուն՝ նուիրելով իր ողբացեալ Խմբագրապետին վերջին մէկ թարգմանութիւնը, առանձին գրքոյկով, որու հրատարակութեան հրամանագիրն ստացուած և տպագրուած թիւնն պիտի սկսի մատաւորագէտ:

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՌՈՒՄԱՆԱՀԱՅՔ երկար տարիներէ ի վեր հոգեւոր հովիւ կ'իսնդրեն Ազգ. Պատրիարքարանէն, և ցարդ անհոգիւ կ'մնան. իսկ Տրիպօլիոյ և այլ տեղերու փոքրաթիւ գաղութներն ևս, որք առանց հայ քահանայի կ'մնան, պէտք չէ զարմանանք, եթէ օր մ'ալ օտարածէս լինին:

Թէ ի՞նչ տխուր հետեւանքներ կրնան ունենալ այսպէս անհոգիւ մնացած գաղթականութիւններն, թէ որքան մեծ կարեւորութիւն ունի այս խնդիրն և թէ որքան ցաւալի է անտարբեր գտնուիլն այս մասին, արժան կ'համարինք հրատարակել այս խնդրոյն նկատմամբ վսեմ, Կ. Եղեանցի գիրն առ Ամեն. Տ. Մելքիսեդեկ Արքեպիսկոպոս և Նորին Սրբազնութեան պատասխանելոյն քաջուածն առ Վսեմ. Կ. Եղեանց:

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Որպէս քաջ յայտնի է Ամենապատիւ Սրբազնութեան Ձերօմ, ոչ գոյր մինչև ցայսօր առ մեզ պատմութիւն ինչ լիակատար աղետալի Դարձին և Միութեանն Հայոց Լիհատաւանի ընդ Եկեղեցւոյն Հոռիմայ յժէ. դարուն, այլ տեղեկութիւնք և եթ համառօտ զկենաց և զգործոց Նիկոյի եպիսկոպոսին, որ շուայտութեամբք և անարժան զնացիւք նեղեաց կարի զժողովուրդն Հայոց Իրլովայ և առիթ իմն եղև ապագայ դարձի նոցա: Սակայն էին առ Լիհացիս Յիշատակարանք երկու հետաքնինք զանցիցն, զրեալք ի ձեռն նոյն փակ քարոզչացն Լատինացոց, որք հեղինակը եղեն Բռնի Միռա:

քեանն: Ձայն ցործ կարեւոր արժան համարեցայ տալ յեղուլ ի Լեհացի թարգմանութենէն ի զրոց բարբառն մեր, զոր և հրատարակեցի ի Բեկերպուրդ քաղաքին, աւուրբք ինչ յառաջ:

Յղեմ արդ Ամենապատիւ Սրբազան Հօրդ ի նուէր զօրինակ մի մատենին, յորում տեսլիք շարակարգեալ զհանգամանս յոգնատխուր դարձին, յոյր սակս չքացեալ անհետացաւ բազմութիւն դաղթակահայն Հայոց Լեհաստանի, թողեալ զկնի իւր եկեղեցիս աւերեալս, վանորայս ամայիս և յեանորոյս խորթացեալս ի Հայ լեզուէ և եկեղեցւոյ, զոր օրինակ նկարագրեալ էր և Ամենապատիւ Հայրդ դարսն, որք զեռու Հայ կոչեն անդ զանձինս:— Յուսացեալ եմ, թէ ընթերցումն մատենիս յորդոր լիցի Ձեզ ի կատարումն խոտմանն Ձերոյ որ ի նամականսջ Ձերում ի «Մասիս» լրագրի, յաղագս լիակատար ստորագրութեան արդի վիճակի Հայոց գաղթականաց:

Քաղցր է ինձ յայտ առնել ընդ այսմ Ամենապատիւ Արքազան Հօրդ զանկեղծ հաւասարս մեծարանաց իմաց, որովք մնամ յաւէտ:

30 Յոռնիսի 1884 ամի

Խոնարհ որդի

Ի Ս. Պետերքոպոլ

ԿԱՐ. ԵՋԵԱՆՏ

Մեղուաջան Մշակի Հայ զպրութեան և խոհական

գաւակի Հայ. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ

Մեծարոյ Կարապետի Եղեանց

Ողջոյն շատ

Ընկալեալ զգիր Պատուականութեան Ձերոյ և զշրեան օրինակս պատմական նորատիպ հրատարակութեանն «Բոնի Միութիւն Հայոց Լեհաստանի ընդ եկեղեցւոյն Հոովմայ» մականուանելոյ, մատուցանեմ զիմն զոհութիւն ջերմագին և հայցեմ ի Տեառնէ արդիւնաւորել զաշխատանս ձեր, վառելով ի սիրտս համայն ընթերցողաց զսէր սուրբ նախանձու ի խնդիր միութեան բաժանեալ արնակցաց մերոց և հոգեկցաց և ի պահպանութիւն ամենայն առաքելատիպ և պաշտելի յատկանշանաց Եկեղեցւոյս մերոյ, անջինջ քանդակելով ի սիրտս ամենեցուն զվճիռ Ձեր՝ զկնիքն խորհրդաւոր յառաջարանին, վասն մեծի նշանակութեան Հայ. Եկեղեցւոյ:

Այո՛, ճշմարիտ է այս վճիռ, զոր մարթ է կրկնել առանց իրից մոլեռանդութեան. քանզի ի մարմարիոնեայ տախտակս պատմական կենաց մերոց՝ երկու բիծքն սեւթոյրք, որք յարտասուս շարժեն զաչս զգայուն դիտողին, են գաղթականութիւն և դաւաճախութիւն:

քիչնն, յորոց առաջնովն ամայացեալ է ծննդալայր մեր, իսկ երկ-
րորդան՝ կարելի է հարուածեալ՝ Եկեղեցիս մեր:

Արդարեւ՝ արտաքին են պատճառք դադրականութեան և դաւա-
նափոխութեան, որպէս ի հնումն, նոյնպէս և ի նորումս. բայց կարի-
ցէ՝ արդեօք պատմութեանն պատաստան արդարացուցանել զեպերելի
տենչն զաղթականութեան և զդաւանափոխութեան ազդայնոց մե-
քոց, որք տակաւին ի վերջին ժամանակս իսկ անմտարար զիմեն
յայն անգունդ, յոր սուղեցան և անհետ եղեն նախնիթացքն և
զառն յիշատակարանք նոցին միայն մնացին յանմիտութար մորմոք
սրաից մերոց:

Ո՞ր կարիցէ ընթեռնուլ զհրատարակեալ պատմական յիշատա-
կարանսն Չեր՝ առանց յարտասուս համակելոյ ընդ ազիտաբեր
անցսն Բաճի միաբարեւն հայոց Լեւոնտաւնի ընդ եկեղեցւոյն Հոով-
մայ, և սակայն ո՞ր ոգի արթնութեան, ո՞ր ոգի զգոն կենցաղավարու-
թեան առ ի խոհական եւս հնարիցն գտանել յարժարծումն մայրենի
լեզուին, որ տակաւին խօսի (թէ և օտարախառն) ի քաղաքս ինչ
Հունգարիոյ և ի զիւզաքաղաքս թեմին հայանուն եպիսկոպոսութեանը
Լեմբերգի: Ո՞ր է, որ հոգ կալցի դառաջս առնուլ լեզուակորոյս ըն-
թացից հայապաւան Հայոց Ռումանիոյ, որք օր քան զօր խորթանան
յընտանեկան խօսից, քանզի հայ մանկայն, մեծաւ մասամբ, յօ-
տար դպրոցս յաճախէ և ծխական վարժարանք իսկ առաւել զՄու-
սո—վալաքեանն կրեն գաիպ՝ քան զտոհմականն:

Ի հովուական այցելութեան իմում, կէս նպատակի ունելով
ուսումնասիրել զվիճակ ներկայ սերնդոց վաղեմի գաղթականացն,
ուսայ ես ինքնին և համոզեցայ թէ մարթ է տակաւին ոչ միայն ի
հայադաւանս Ռումանիոյ, այլ և ի բոնի դաւանափոխուն Աւստրո—
Հունգարիոյ՝ արժարժել զսէր սոհմին, որ անթեղեալն է միայն և
ո՛չ շիջեալ ի սպառ: Ի նշուլից այսր յուսոյ քաջալերեալ ազադակ
բարձի ի խորոց սրտիս, բայց ձայն ազադակի իմոյ ոչ եղև լուելի.
քանզի ախան շատախօսութեան և թեթեամտութիւնն ցուցամուլա-
կան, որ յամաց ինչ հետէ տեղի ունին պարծանաց և զնախանձու
տոհմասիրութեան, ոչ ետուն թոյլ Ազգ. Վարչութեան, մի ի կարեւո-
րագունիցն համարել զինզիր գաղթականաց և ի հունձս հանել մշակս
առաքելութեան՝ ոգևորեալս յուսով վերարժարծման ողոյ եկեղե-
ցասիրութեան:

Չայս տեսի ես սնձամբ: Ամենեքեան փարեցան զինեւ արտասու-
օք: Յետ դարձի իմոյ յԵրուսաղէմ, առաքելի զհայաձէն մատ-
կանս վասն կիրառութեան ի Լեմբերգեան Մայր Եկեղեցւոյ, (ուր
հնացեալ էին մատենադ ժամակարգութեան) և ընկալայ զգիր մեծի

գոհութեան ի Սիմոնովիչ Արքեպիսկոպոսէ, որ վիճակաւոր առաջ-
նորդն էր յայնժամ թեմին Լեմբերգի:

Թէև ցաւ է ինչ, զի ծանօթագրութիւնք և տպաւորութիւնք այ-
ցելութեանս ամբողջովին ո՛չ արձանացան ի տիպ, սակս պաշտօնա-
կան զբաղմանցս, որք յափշտակին յինէն ժամս ամբողջս և մենա-
ւորականս ի պարատումն յերկս զբաւորս, սակայն ի գործնական
արդիւնաւորութիւն պատմական յիշատակարանաց և նորանոր տեղե-
կագրութեանց զանցելոցն և զնեղեցից զաղթականացն հարկ ան-
հրաժեշտ է, որպէս ասացաքն, մշակս հանել զգալունս և զգօնս,
յորոց ի սիրաս անկեալ իցէ արդէն սէր, ըստ նախանշաւորութեանն
Մովսիսի, շրջիլ զեղբարք: Հարկ է հնարս հնարել առ ի ապահովել
զպիտոյս այսպիսի մշակաց, զի մի՛ իրր զմուրացկան շրջիցին և
սարասուցին, այլ իրր զեղբայր յայց և ի ինչիր եղբարց ելեալ՝ կա-
թսացն յօղել զամենեւեան ի յօգ միութեան:

Ամիսփելով զգլխս՝ յայտ առնեմ գոհութեամբ, սիրելի Եզեանց,
թէ նորատիպ Խրկատիրութիւն Ձեր ո՛չ նկատեսցի երբէք ի բանասի-
րաց իրր սոսկ նկարագիր կամ վեպ անցիցն անցելոց, այլ իրր խը-
թան զգաստութեան, իբր հրաւէր արթնութեան և իբր յայտարար
ապարկնութեան մեծի վերացն, որովք վիրաւորեալն է անզուգական
Մայրն մեր Առաքելական Ս. Եկեղեցին, բազմաշարժար Վկայուհին
Քրիստոնէութեան:

Օրհնեալ է նպատակ Ձեր, օրհնեալ յաւիտեան, որք աքնիցին
յարդինաւորութիւն սուրբ նպատակաց:

Ի 23 Օգոստոսի 1884 ամի

Ողջունիւ սիրոյ

Ի Զմիշտեան

ՄԵԼՔ. ԱՐՔԵՊՍԿ ԶՄԻՌՆԻՈՅ

ՕՆՏԻՆԸ ԵՒ ԻՐ ԱՐՏՕՍՐԸ

ՅՈՒԼԻՍԻ մէջ կիրակիէ օր մի երեկոյեան ժամանակն եկած էր: Յորեկը Բէմուրի շերմաշարին ելած էր մինչև բսանուիթ աստիճան, և այս տաքէն խաշուելու չափ շարշարուած անձինք, որք և կանայք, աղայք և սպառուհիք ըստ սովորութեան Կէօզ Թէ-փէի տուներէն կսկսէին դուրս ելնել և կը դիմէին գէպի ծովափունքը՝ հոն հոս յամրաբար ման գալով, օրուան սաստիկ տաքէն նահառ տակուած թորքերը Խզմիւրի Խմպարիւն մեղմ՝ շունչերովը զովաքնելու և ծովին մարդուր, աղի և խոտային օլը ծծելու համար:

Արեւին վերջին հառաքայլները՝ դադրելով կիզողափառ ըլլալէ Միմասի լեռանց շղթայի ժայռուս ու մերկ բարձունքէն, բլուրներու մշակուած և դալարուս կուշտերէն, մինչև ծովեզերքը տարածուող տորանդներէն և այգիներէն հետզհետէ կը քաշուէին, և վերջալուստական ժամի յատուկ բարեխառն գոլովութիւն մը կը սփռուէր տապալար բուսոց և մթնադրաւին վրայ:

Սակայն գիւղին հարաւային ծայրին մի ամայի և միմեռ ծովափին վրայ բազմութիւն չկար: Անդ կը ախրէր հանրաբու և խորին լռութիւն մի, որ հոգեանսութեան և խոհանաց տրամադիր բնաւորութեան մի համար կարի հանդիսաւոր էր, զգուցիկ և նոսրեղիւս:

Այս վերջալուսային հանդարտութեան ժամանակ, տաքերաց բարկութեան զազարումէն ծովեզերքի և ջուրերու վրայ արտադրուած այս լռութեան միջոցին խոհրդաւորապէս փոփախու պէտք, տարփայլին երազներ իրացնելու փափաք, և մարդուս բայքերը զմուրաքցնող խոչընդոտներու զէմ արտաքուստ յաւանքու յոժարութիւն կղզար այն հանդիսականն, որ առողջ է և երիտասարդ, որ տակաւին խռակառնին սահմաններէն պլսիւրած չէ պէս իրականին տցեղութեանց անդունդը, և որ ամբողջ մարդկային կեանք մի ամբողջիկ գիտէ օրուան մի երանութեան մէջ, և քահ քահ մ'արձակել ազահ հակատաքի մը վէտութեանց և անամութեանց զէմ:

Քիտի սահմաններէն եկող Խմպարի յեալին շունչերէն կը կազմուէին յաւրածուի և կապոյտ ալիւններ, որք վէտ տու վէտ պէպի ծովեզերքը կըլլային մեղմիկ կարկաշելով, հոս աւաղին վրայ թեթեւ փրփուրներ թողով, հոն ծովափնեայ շինովի ժայռերու զարնուելով կը փշուռէին և հետաշինջ կըլլային: Այս թափանցիկ և վճիտ ալեաց մակերևոյթէն դեռ յստակապէս կերեային ծովին առաջուս և ցած յատակը, մանր խիճերը, և տեղ տեղ ալի (algue) ըսուած կարճահաս խտանքը, որք անդ ժայռի մը կռթնած Օնտինի մը լուղային:

Համալուծութիւնները և յօժարութիւնները կը զրգակին, նաև հրաւեր կը
կարողային ներա իր զեղակաղմ մարմինը այս մարտը և փայլուն
ջութերուն մէջ զովացնելու, և այս առթիւ ցոյց տալու իր թաղուն
չքեղութիւնները պըրային մի աշխարհի շինծու անտարբերութեամբ, որ
զրեթէ ամեն զեղանիներու, իրենց մարմնային գանձերու նոխութիւնը
գնահատելով ծովը մանազ ամեն զեղամարմին կիներու յատուկ է:
Ոնտին էր շինծու անունը շնորհալի Օրիորդ Աքաւմիսին, որուն
հանդիպած էի Բըրնիկիւօ կղզին մէջ, Տիէսկիւօ ըստած ճեմալայրն
աւր 4889ին կը զանաւէի Խղմբըյի անուանի կենսամարի մը հետ...
Նէ իր փորը ինչ տկար կուրծքին յոնիական բարեխառն օղին ոյժ և
բոյժ գանկու յաւոյժ Խղմբը եկած էր, և օգտփոխութեան համար
ստացած կէտ թռիւթի մէջ կը բնակէր: Հոն զեղապաշտ արուեստագէտ-
ներու զմայլում, իսկ շատ կիներու և աղջկաներու նախանձ կազմեր
իր ինքնութեամբն ու զեղեցկութեամբը: Օնտին հեղէնուհի մ'էր:
Աղջկին էր Բերայի մի հարուստ սեղանաւորի, որուն կնոջը հետ, որ
Աթենացի մ'էր, տեսնուած էի ազնորութեան մի ժամանակ: Օն-
տինին ըով նստած էր Տ...ի անունով բերացի երիտասարդ մը,
որ սահմանուած էր ներս սիրոյն ծարաւն իւնալու և մոռնելու՝
ժերտը Տը Ներմալին պէս, որ իր թանկազին ժամերը Ճէննի Դո-
չոնը¹ պղատոնաբար պաշտելու յատկացուց և ինցաւ սիրաբեկ՝
միջոցեւ Ճէննի երեխին կը նուիրէր իր սիրտը և ամեն բան:

Տ...ին զեղեցկութեան սիրահար արհեստագէտ մ'էր, պատ-
կերահան մ'էր, նաև բանաստեղծ մը: Իր հագուստը բաւական
փոկիկ էր և մարտը՝ առանց վայելչասիրական պահանջատուութեան:
Բականունն էր Եօլաւհէն: Իւր ուղեւոր ծովերու թափառականը,
փրք որսորդ թաշտներու ժանտախտը, ստութեանց սխերիմ թշնամին
և Օնտինին զեղութեան ու սիրոյն զերին էր: Մեղամաղծութեամբ
և խանդաղատանօք կը խորհէր՝ իր թարթափուն նայուածքը յաւ-
տածելով մերթ Օնտինին և մերթ սփէկանին վրայ: Երկու անծա-
նօթներ, որք արարչագործութեան սկիզբէն ի վեր ամենէն աներկիւզ
ծովահէններու և ամենէն փորձառու Տօն Ժուաններու տալի կը
դնեն Սպինքոն հանկուկը՝ առանց տակաւին դաւած ըլլալու զայն
զուծող Էօտիբը: Այս զեւտտի աղջկան լուսափրական քմահաճու-
թիւնները և լուղային յաջողութիւնները արդէն զիտող Եօլաւհէնն
անուանած էր զնէ շնորհալին Օնտին:¹ Նէ հեղինական զեղութեան
քննատիպ հրաշակերտին պէս, Աստղիկան պէս ծովը մանկել և կիներէն

¹ Անգլիացի գուսանուհի մը:

Քաղցր կրնար զմալեցնել իր երկնացին մերկութեան հանդիստիւնը՝
Ծովահէնը որ Աքթէնին² պէս պատմուելու վախը կարհամարհէր։
— Թէօֆիլ Կօթիէ Ժիպիա Կրիզիին ծովէն մերկ ելնելը տեսնելու
համար իր գաղղիացիի յատուկ իրաւունքները զոհել կը խոստա-
նար։ Հովահէնն այդ իրաւունքներէ վտար էր. իր բոլոր ունեցածն էր
իր սիրտը, ուր դժուարաւ կը զսպուէին սարսուռներ։ Նա պատ-
քաստ էր իր օրերը իսկ զոհելու Օնտինի մերկութեան փառաւորու-
թիւնները տեսնելու համար։ Յիմարութիւն, կը զօչես անշուշտ,
կրտէր ինձ Տ . . . ին։ Եւ ո՞վ ըսաւ թէ սէրը յիմարութեանց գե-
րագոյնը չէ։

Նոյն պահուն Օրիորդ Արաէմա ձեռքը բռնած էր պղտի դիբք մը,
որուն վերնադիրն էր Կիկնն և Ուկիիանն։ Ինքն ալ կին մ'էր, և իր
առջև կը տարածուէր յոնիական ուկիիանն։ Նէ բանահիւսէն երզուած
կնոջ և ուկիիանին, իսկ Ծովահէնն Աստուծով ստեղծուած երկու
անհունութեան, այսինքն Օնտինին և ծովին առջև կը դառնուէր։

Հագիւ բռն տարեկան կար նէ։ Սեբ հագած էր պարզու-
թեամբ ալ վայելչութեամբ։ Իր անտրաա դէմքին վրայ տարածուած
մեղամարձային հովէ մը կղզայիր թէ սիրական մեղեալի մը յիշատա-
կը պատուելու և չէ թէ գոյներու հակապատկերով մ'իւր զեղեցիու-
թիւնը շնչաւելու համար ոգաւորուած էր։ Օնտին արդէն կորուսած
էր իր հայրը երկար տարիներէ ի վեր, իսկ բանի մը ափսէ ի վեր իր
մայրն մեռած էր, զոգցես անոր և անպաշտպան թողլով կենաց
մրրկալի յորձանքին իր սիրական աղջիկը։ Օնտին՝ խորհելով թէ
կղբայր մի չկրնար յօր մի յատուկ պաշտպանութիւնը տարածել իր
վրայ երբեմնակի կը տխրէր սաստիկ, և արտասուելու առնել յուսա-
հատութենէ միջուկով կասկած կը տածէր վերին բարութեան դէմ։
Իրաւունք ունէր այսպէս դառնութեամբ վշտանալու, զի կորուսած
էր այնպիսի մայր մի, որ իր խանդաղատանաց և անընդհատ հոգա-
ծութեան շնորհիւ Օնտինին համար նախախնամութիւն մ'եղած էր։
Այս զեղանի հեղինուհին կենաց սեմէն դէպ աշխարհս առած առա-
ջին բայլէն մինչեւ իր մօրը մահուան ժամանակ անցուցած էր օրեր
որք պատանեկան հասակի յատուկ ուրախութեանց հիւս մը կը
կազմէին միայն։ Անկից ետք անցած էր երկու տարի, և այս երկու

¹ Գեւորտոշ, յիձերտոշ, ուկիիաններտոշ դիցոռէի. ջրոգի, ջրանոյշ։

² Աքթիոն Թէպացի երևելի որսորդ՝ որ յանդգնելով Անահտայ
Պերկոշքեան նայելու՝ եղջերոշի փոխուէցաւ այս աստուածոշիին
հրաւմանաւ և շոշներէն կերուէցաւ։

տարուան մէջ կը կարծէր զիսնալ թէ բաւական տարի ապրած է, թէ ա'լ պառաւ աղջիկ մը կը համարուի, և թէ աղագան ա'լ ժպտալունի իրեն համար: Սառի է թէ սիրական մօր մը մահուան կսկծալի յիշատակը, տնդարմանելի հիւանդութեան մ'ենթակայ եղբօր մը մօտալուտ և անխուսելի վախճանը, ապագային նկատմամբ անստուգութեան զգացումէ արտադրուած հնչնուբը, իրերու և մարդերու մշտնջենական զիւսկին ներքեւ պահուած ստութիւնները, բաշեկա՝ մուհիներու մատնութեան հաւասար փոփոխութիւն, և կենաց այս հանգամանքէն հետեղ կասկածոտութիւն մ'այս անտիական օրիորդին բնաւորութեան վրայ տխուր ներգործութիւն մը կընէին երբեմնակի և ներա բարոյական ոյժերը բայքայել կ'սկսէին: Այս պատճառաւ կաճաւեւ ժամանակի մը մէջ վիշտն և մօտաանջութիւնը նաեւ ներա վարդապետ այսերը գոգաւորներ, իր աչերուն վարի արականունքին ներքեւ հազիւ ընդշմարելի ահօս մը կազմներ, և ներա նրբին և թափանցիկ կաշիին թեթեւ զոնաառութիւն մը տուեր էին: Կէօզ թէքէ եկած էր նէ, և անգ կը բնակէր սարիէ մ'աւելի, և այժմ իր փոքր ինչ խախտուած տեսողութեան վիճակը բարւորելով վերադառնալու ցած էր իր առաջուան բաշառողջութիւնը և հայակապ շրջութիւնը:

Օրտին միջահասակ, բարեձեւ և վայելչուէր անձ մ'էր: Իր վրայ գործաւորացող մօր մը թեկն ու նայուածքին ներքեւ լու պաշտպանութեան և պահպանութեան կոյս մ'էր, չէ թէ կէս—կոյս մ'ալ անաբաւ կայս մի, շնորհալի արարած մի, որուն վրայ զմուռն էր չգնայլիլ զինքը մօտէն ճանչելէ ետք: Իր սեւամօր յօնքն և ասոնց ստորեւ շրտուող սակեթեւ ազրներ խորհրդաւոր շրջանակ և կիտաւտուեր մը կը կազմէին ներա սեւադեղ աչերուն, որոնց նայուածքը անգիտակցապէս վտանգաւոր, խի փոփոխութեան ակնախափալ էր: Բնական պարտաւորութեամբ, կամ իր բնաւորութեան յատուկ մի անտարբերութեամբ թոյլ կըրտար որ հօտին և ծփան իր խարտեալ մաշերը, որը մերթ հօվէն կը տարութերուէին և մերթ կը թռէին նախ դէպ իր ճակատը, որ լուսաւոր գաղափարներու և խորին խորհուրդներու մեհեան մ'էր: Նաեւ դէպի վիզն սր կարապի պէս սպիտակ էր, և ուսկէ միտալոյն բխրեղէ ակնոց մը կը կախուէր սակիէ բարակ շղթայով մը: Հոյք կարծես իրեն յատուկ գործ բրած էր Օրտինը չարչարել' ներա արդուգարգը շիթեղով, վարսեցը և շարքին վրայ յարձակելով, և ահա նէ կը հարկադրուէր հոյին այս անողոր չարամտութեան դէմ կուրի' ձեռքը սաւալ վեր ընելով, որպէս զի իր բացուած սեւ շղարշէ քոշիկին երկու ծայրերը իր զուտին վրայ բեռէ, և իր ճակատը վարսգործող մետաքսափայլ վարսերը մեկուսէ (écarter): Այս շարժման ատեն իր գիրուկ ու բոլորապէս թեկն

մինչև արժուկը տարածուող շրջութիւնը մասամբ խիբ կ'ընդնշմա-
րուէր։ Չնոքերը միշտ մաքուր էին, և աշղարբի (albâtre) փախու-
սիկ գոյնը ունէին։ Իսկ իր նրբաթիւն և բնորոշ մասերը նոր դարպ և
շնորհ կրնայունէին բիւրեղի պէս փայլուն և վարդապոյն ըզունդին։

Երբ Ծովաճէնն ամենափոքր ափնարկութիւն մ'ընէր հովին
մասնութեանը շնորհիւ յանկարծապէս ընդշմարող ներա մարմնա-
յին շրջութեանց, նէ կը բարկանար, կամ բարկանալ կը ձևացը-
նէր, նաև կը ձգուէր, վառն զի վերջապէս կին մ'էր, թէև առ-
տուածուհի։ Բարկութիւնը նէրա պէմքին գիշերն՝ իսկ ժպտան արևն
էր։ Իր պշտային ախորժակի ձևերուն մին էր իր զուարթ գէմքը խոժու-
ռել և վառնգի ենթարկուած վնասեան կոյսի մը պէս շիկնելով բո-
ղոքել, սրբամոլի իսկ, կամ աջնպէս զգալ ձեռոյնի կիներու յա-
տուկ բնական յաջողակութեամբ մի ամեն անգամ որ Ծովաճէնն
ափնարկութիւն մը կրնէր ներա ֆիզիկային հրապոյններուն։ Երկ-
նային իրաւունքի վրայ կաթնող թաղուհի մը պէս նէ վեհօրէն նուի-
րական էր համարէր իր անձը, վասն զի պէս Հիմնեան զազանիքը
չէր գիտեր կամ թերի էր իր գիտութիւնն այս մասին, և այս անձին
դէմ տրուիտեան խորանի մը հարը մարելու սնիրը զործած, սրբա-
պգծութիւն բրած կ'ըլլար ս'ի որ հեռը խօսելու առան ներա ֆիզի-
քային կատարելութեանց ափնարկութիւն մ'ընէր, բանաճիւտաբար
ներս գեղեցկութիւնը երգելու յանդգնէր։ Օնտին տաճմանաւած էր
անուանութեամբ հանդիսանալու Լաբաէս մի, այն հոռմական
մարքոններու մին որք իրենց մարմնայն անաղատութեամբը կու-
ղեն փառաւորել նայն իսկ իրենց մանջնական ննջարանին հողը։
Աստուածուհի մը կը համարէր ինքզինքը, ծայրայեղ և անշուք գի-
ցուհի մ'որ տալայմ բոկ խոնկ և երկրպագութիւն կրնայունէր, և զը-
րզունդներուն միոյն պաշտելիլ իսկ ապտակի արձանի յանդգնու-
թիւն կը համարէր։ Տ . . . ին, Ծովաճէնն որ այս գեղանիին սոցա-
սարկան և երկրպագուն հանգիսացած էր անդիմադրելի արիփէ մը
համակուելով, բանաճիւտի յատուկ անգործութեամբ և ծուլութեամբ
Օնտինն հեռը Կէօզ Թէփէի բլաւններուն վրայ սաւաղ ման կը գար։
Այս շրջապայութեան ժամանակ երբ կը յաջնէր Օնտին և բայելէ
կը զապրէր՝ ճամբուն ժայերուն միոյն վրայ նստելու և հանգչելու
համար, Ծովաճէնն իսկոյն գառնչուքի բարձիկ մը կը հանէր գրպանէն
փշելով կուտեցներ գայն և կը զնէր հոն ուր կուշէր հանդիլ իր սըր-
տին տիրուհին։ Օնտին անոր այս խնամատարութենէն և պաշտպա-
նութենէն կը յուզուէր, որքա՛ն սիրուած, պաշտուած ըլլալը կըզ-
գար և կ'հարցնէր։

(Բնագեալը չափորդիւ)

ԳՐ ԶԻՆԻԿԵԿԵԱՆ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆ

ԲԶՄԵՐԻ ՀԱՅՈՑ ՄԷՁ

ՄԵՐ ԵՐԻՏԱՍՅՐԻՆԵՐԻ ՅԱՆՅԱՆԵՐ

ԱՐ. ՄԱՄԼՈՅ 1899 Մայիս 1 ամսաթուոյն մէջ « Իզմիրի հայ ընկերութիւնը և խառն ամուսնութիւնը » անուն մեր հրատարակած մէկ ուսումնասիրութիւնը ժամանակին շահեկանութենէ զուրկ չդատուեցաւ, և այդ առթիւ բերանացի թէ զրաւոր շնորհաւորութիւններ ընդունեցանք ընթերցողներէն։ Այդ շնորհաւորութիւնները կը հասնէին մեզ մինչև իսկ զաւառացի համակիրներէ՝ մեզ խաղաղ անձանցով։

Անտարակցոյ մեր յօդուածի զրական արմէքը չէ՛ր որ յառաջ կը բերէր այդ ողորալի շարժումը, այլ ուսումնասիրուած նիւթին կենսական կարևորութիւնը, բանդի տոհմային, ընկերական ամենախոտոր երևոյթ մ'էր զոր կը նշանակէինք, Իզմիրի հայ ժողովրդեան մէկ յոյժ ցաւալին վերջին վրայ էր որ կը զնէինք մեր մատր։

Ի՞նչ էր մեր յիշեալ յօդուածի նպատակը։ Ընդունելով հարկաւ այն անուրանալի իրողութիւնը թէ բաղաբաղրթութիւնը սերճանք և շաղկապութիւն ընդհանրապէս աւելցնելով՝ ամուսնութիւնները նուազեցուցած է աշխարհի ամէն կարեւոր կեդրոններու մէջ, միևնոյն ժամանակ կը մասնանշէինք մասնաւորապէս մեզ Իզմիրցոցոյ յատուկ յոյժ ցաւալի պարագայ մը, այն է խառն ամուսնութիւններն՝ որք ամուսնութեանց ընդհանրապէս նստադման խոտորնակ համեմատով ամէն օր կ'աւելնան մեր մէջ, աղէտալի՝ թէ՛ տոհմային տեսակէտով—բանդի անոնց թողած սերունդը ճակատապարապէս սահմանուած է ազգին համար կորսուելու— և թէ մեր հայ ազգիկներու համար՝ որոնց մնացական միւրքը երթալով կը զիզուի կը կուտակուի՝ արդէն նստադած փեսաներ այս ֆրասակար հոսանքին երեսն ընականապէս աւելի հազուադիւս դաւնալով։ Դժբա՜ղը երևոյթ՝ որու ամենազիւտաւոր պատճառ կը յուցնէինք բարուց ազատութեան հարկաւորապէս ըրած յառաջգիւմութեան արամադծօրէն հակառակ մեր երիտասարդներու և երիտասարդուհեաց տեսակցութեանց նոյն իսկ հին ժամանակներէ աւելի ցանցաւ պատահութիւնները, տեսակցութիւնը՝ սրանցմէ սակայն՝ եթէ ոչ միշտ զոնկ սակա՜հ հիմնի ճահերը վառազ սիրոյ կայծեր կրնային բռնկիլ։

Այլ սակայն միթէ այդ օտարախորթ միութիւններն են միակ պատճառ մեր քաղաքակից պատուական օրիորդներու արժանաւոր փեսաներ գտնելու գործին հետզհետէ դժուարանալուն ու կնճռոտելուն։ Ամուսնութիւնը բազմակողմանի խնդիր մ'է, և անոր մեր մէջ անեկ ճամբայ մը մանկուն անշուշտ մի շատ ուրիշ մասնաւոր պատճառներ ալ կան ու կը կենան՝ արտաքին աննպաստ ազդեցութիւններէ ծնունդ առած, քանզի—հարկ կա՞յ միթէ ըսել—կարգ մը անձնիւր սխալմունքներով և ձախող պահանջանքներով մասնաւոր կերպիւ աղէքալի դերեր կը կատարեն համանպամայն, նախ՝ մեր պատուական երիտասարդ, երկրորդ՝ մեր նաղելի օրիորդը, և երրորդ՝ զորովաւրտ ծնողը՝ որոնց համար կրնայ բուռիլ թէ իրենց հաշիւն ու շահը չեն գիտեր ճշդիւ...

Սոյն ուսումնասիրութեան մէջ պիտի բննենք առաջին դասին՝ մեր քաղաքակից ազգային երիտասարդներուն՝ անխորհուրդ և անիմաստ կամուրթիւնները՝ որոցմով իրենց ամուսնութեան սը ըսել է իրենց աղաղայ կիանքի և երջանկութեան խնդիրը կը վատնուի, և իրենք ամուրի մնացած՝ կը թաղուին իզմիրը բարեկարգող այլ զփրկարար զայն ապականութեան առաջնորդող բարախներու ծախսոտ շուայտ կեանքի մէջ. կեանք մ'որ ա՛յնքան կը փնտէ թէ՛ իրենց քաւիլ և թէ առողջութեան, սպասելով որ օր մը օտար գըրկերու մէջ ինձան արդէն իսկ կորուսելու սահմանուած այդ փեսաներն ալ, թէպէտ իրենց այսօր առաջիններն ըլլան պախարակելու ազգութեան և անհատականութեան փնտաւրեր այդ վատառողջ և դժպէի հոսանքը։

Այլ ևս անպատելի կերպիւ անցած են կարծես այն հին բարի ժամանակներն՝ ուր ընտանիքներ կը կազմուէին համակրութեան և սիրոյ միջոցաւ, որոնց պատահարոր ծնունդ և առիթ տուող աւետալեցութիւնը ալ՝ ինչպէս բոլոր արդէն՝ պակտած են հիմա։ Գրական նապաշտ սղիով առգորուած արդի երիտասարդութեան մէջ (խօսքս աւելի կամ նուազ պերճ գտականարդի պատկանողներուն վրայ է, և ոչ աղքատին կամ չունեւոր էսնաֆին՝ որ աւելի զիրին պայմաններով և զրեթէ նախկին յաճախութեամբ իր ամուսնութիւնները կը կատարէ միշտ), սէրը գործ մը չունի բնաւ. իրենց զուարճութեանց մէջ իսպառ խորատուգուած՝ ոչ բնական և ոչ բարոյական պէտք մը կ'զգան ընտանեկան երջանիկ ըոյն մը պատրաստելու կամ կազմելու։ Այլ ևս օրիորդի մը տոհմը, կրթութիւնը, բարոյական և աւարդնին ձիրքերն իսկ նշանակութիւն չունին անոնց աչքին, և զիրենք երջանիկ ընելու կարող կին մը մ'ընտրելու մասին և ոչ իսկ ամեն նախօրր սեղադրութիւն կ'ընեն։ Ամուսնութիւնն անոնց համար այն

քան աւելի առաւուրի ու սակարկութեան խնդիր մը վարձած է՝ որքան իրենց առօրեայ դրօսանքներուն մէջ մեծ մասամբ օրն օրին կը վառնեն կ'սպառեն ինչ որ կը շահին տոկոսական գործերէ։ Անոնց աչքին ամուսնութիւնը նիւթական և ընկերական գիրք չափելու կամ՝ զէթ սպառողութեամբ խնդիր մ'է պարզապէս։ Եւ ըստ որում՝ սովորած շույլ կեանքի մ'որմէ հրաժարիլ ոչ կուզեն և ոչ իսկ գոցէ կրնան, և սէրը կամ բարոյական կարգէ ուրիշ էական նկատողութիւններ դեր մը չաւնին բնաւ ընտրութեան գործին մէջ՝ սա՛ միայն կը հարցունեն ու կը փափաքին գիտնալ։ « Ո՞րքան սակ ունի օրիորդը, հազար, երկու հազար, երեք հազար »։ Հարսնացուն արժանիքը դրամօժիտին ճոխութեան վրայ միայն կը չափուի, եթէ հարուստ է՝ քաջաբարձար ալ է, ա'լ ուրիշ բան չ'ինտաւոր։ Ուտի « քանի՞ սակ ունի օրիորդը » կ'ըլլայ գրեթէ միշտ իրենց առաջին և վերջին հարցումը, առաջին և վերջին թէութիւնը՝ որով առաջագրուած միութիւնը գլուխ պիտի հանեն կամ ոչ։ Իրենց հազուադիւս հանգամանքէն յայտնապէս զեղծանող մեր փեսացուները ամուսնութեան իբր պայման՝ կարելի եղած խոշոր գումարը կը պահանջեն ոչ միայն զայն գրամազուլիս ընելու համար՝ այլ նաև որպէս զի կարենան աւելի պերճ կեանք մը վարել իրենց վերջի վերջոյ կնքած միութեան շնորհիւ։ Դրական և արծաթապաշտ վարու մը զաւակներ՝ բնական սիրոյ տեղ արծաթի սէրը կը մշակեն նա'և ամուսնական ամենափափուկ խնդրոյ մէջ, ուր սակայն զլայուն և իրեն առանձին անհատականութիւնն ունեցող իմացական արարածի մը հետ գործ պիտի ունենան՝ սրու բնաւորութիւնը, պաշտփառներն ու հակամիտութիւնները կրնան տարբեր ու նոյն իսկ գլխովին հակառակ ըլլալ իրենցներուն։ Եւ այսպայմաններու մէջ, կը հարցնեմ, պէ՞տք է զարմանալ եթէ զժրագլու միութեան մը վիճակին. այդ ժամանակ ս'րու վերադրել քանցանքը, և լուրջանքի յանցանքը, որ կաքելցութեան իրաւունքէ իսկ կը գրկէ գիրենք, նոյն իսկ այն հաւանական պարագային՝ ուր ամուսնական հաւաքարմութեան զէմ ծանր մեղանշանքներ գործուին՝ ընտանեկան պատիւը մէկ սուկի ընելով։ Ենթադրելով որ բազմովի այս մեծ փորձանքը չ'լիտի գաց իրենց գլխուն՝ այդ երանելիները գէթ մաաժէկ'ն թէ իր դրամով եկող աշխիւր՝ որով կրթութիւնն ու բարոյական ձիւրքերը լստ ամենայնի ստորաշուուած են նիւթական նկատումներու, իր մեծ սլահանքներով կը մոռնէ և իրաւունք ալ ունի մոռնելու ընտանեկան յարկի տակ։ Որովհետև առանց ուրիշ որ և է քննութեան՝ միմիայն հարուստ օրիորդներ կը փնտռուին, միթէ անոնք ճոխ կեանքի սովորած և ինչ մը շփացած՝ իրենց հարուստի յաւակնոտութիւններն

ի յայտ չպիտի՞ բերեն մինչ ցվերջ։ «Ես ստակովս եկայ», ահա այն՝ յախտենական յանկերզը՝ զոր պիտի կրկնեն հանապազ իրենց ամուսնոյն՝ որ ապաքէն պատասխան մը չունի այս անվիճելի առարկութեան։ Բոտ որում սէր և համակրութիւն որ և է զեր չէ կատարած գործին մէջ, և մեր ունայնամիտ երիտասարդները հարուստ աղջիկ վնասուած են միայն՝ բաւական է որ աղջիկն ալ զրական պայմաններու մէջ ամուսնացած՝ հարուստ էրիկ փնտռէ և նիւթական անվերջ պահանջութիւններ ընէ՝ եթէ ոչ սքտի քէթ նոտրասիրութեան զոհացում տալու համար։ Ասկէ աւելի ինչ կրնայ ըլլալ բնական ու տրամաբանական։ Եւ խնդը էրկան զլիւսուն եկած փորձանքն տալան աւելի մեծ է՝ որքան «ես ստակովս եկայ» ին վերջը չղար. անանկ որ եթէ կնոջ քոյր բեւրած զրամներն ալ ծախէ անոր հաճոյից, սա զարձեւալ զոհ չմնար. կ'պահանջէ անդալար, «ես ստակովս եկան» յեղիղելով, քանզի բերած ստակը հանք մ'է իրեն համար որ սպասումս չունի բնաւ։

Կը յիշեմ Միշէի՝ Ֆրանսայի կաճաղի անդամ այն նշանաւոր պատմագիրն՝ որ ընկերական նիւթերու վրայ ալ աշխարհի սիրուն գրուածներ ունի, և ինք՝ զողոր զգացումներու տէր՝ աշխարհի բարեբաւութիւն ամուսին մ'եղած էր, մէկ գեղեցիկ յօդուածը՝ զոր յաջորդ փորձառութիւն մը թելադրած էր իրեն։ «Աղքատ աղջիկ առէ՛ք»։ այս էր խորագիրն այլ յօդուածին՝ որ «աղքատ աղջիկ» տունէ լուն առաւելութիւնները կը թուէր, — (կարէ ապուշ խօսք մ'այնապէս չէ՞, աղքային երիտասարդներ), բացատրելով սոսկ իրենց հարստութեանը համար առնուած աղջիկներուն մեծամեծ անյարմարութիւնները՝ թէ՛ զազափարնեքու և թէ կենցաղաւարութեան մասին, որով երկու կեանքերու բազրց և անզգալի համաձուլում չկրնար երբէք տեղի ունենալ։ Ինք այս առողջ գաղափարներուն հետեւելով երկու անգամ ամուսնութիւն կնքած է և երկուքին մէջ ալ զերբըջանիկ եղած՝ սիրելով իր կինը և պաշտօնելով անորմէ . . . :

Միշէի բաժնեքը բառական իմաստով պէտք չէ առնուլ անշուշտ. նա բացարձակապէս խօսելով՝ աւելի ապահովութիւն կը գտնէ աղքատ աղջիկ մ'ընտրելու մէջ քան թէ ընտիր յատկութիւններէ զուրկ շփացած փարթամուհի մը. իր գաղափարը՝ առհասարակ մեր երիտասարդներու գաղափարին հակառակ՝ սա է յայտնապէս թէ բարոյական առաւելութիւնները պէտք է գերադաս համարուին այն նիւթական առաւելութիւններէն՝ որք հիմակուան փոխացունելու միակ իտէալն ըլլալ կ'երեւին, և որք սակայն ամուսին մ'երջանիկ ընելու չեն բաւեր բնաւ։ Յայտնի է թէ մեծանուն հեղինակը չպիտի արհաւիրէր ուշիմ, բարեբարոյ և բարեկիրթ օրիտը մը սա պատճառաւ որ հարուստ ալ է . . . :

Քանի որ այս այսպէս, եւ պիտի ըսեմ մեր երիտասարդներուն .
« Լաւ ձրից տէր աղջիկներ փնտոցեցէք, այս կէտն ահա պէտք է
գրաւէ ձեր ամենէ ծանր ուշադրութիւնը, եթէ բարեբաղդաբար հա-
րուստ եք՝ կրնաք ազգատիկ ընտիր աղջիկ մ'ալ ընտրել և երջանիկ
ամուսնութեան մը վիճակիլ, իսկ եթէ ձեր զիրքը կորուսած եք
կամ չէք կրնար շտկել և ամուսնանալու համար անպատճառ պէտք
ունիք զրամի՝ այս՝ ամօթ չէ, մանաւանդ արդի բարուց մէջ, փնտոն-
ցէ՛ք զրամը, այլ փնտոցէք նոսե այնպիսի յատկութիւններ՝ որք ձեր
ապագայ անդորրութիւնն ապահովեն . բարեկիրթ, հեզ աղջիկներ՝
քիչ շատ ունեւոր՝ բարեբաղդաբար չեն պակսիր մեր տեղացի հայ-
ընկերութեան մէջ, զրամին բանակը միայն կէտ նպատակի մի՝ բըռ-
նէք, ինչպէս կ'ընէք՝ այլ նոսե և մանաւանդ ձեր կենաց անբաժան
ընկեր ըլլալու սահմանաւոր արարածին որտէր . Զձեզ աճուրդի մի՝
հանէք ամենեւեւ առեղի տռռոյիս ծախելով ձեր անձը, այսինքն ձեր
Վտթիւնն ու երանութիւնը . Երջանկութիւն փնտոցէք ամուսնու-
թեան մէջ, և ընկերական կեանքի հիմ և խորխիս եղալ այդ նուի-
քական խորհուրդը մի՝ պղծէք՝ ի մեծ վտանդ ձեր անձին՝ սոսկ առե-
տքական գործ մը՝ ցուցամալ պերճ կեանքի մը շարունակութեան
սկայմանն ընելով . Եթէ ձեր ներկայ իրական վիճակը փայլուն չէ՝
հետամուտ մի՝ ըլլաք ձեր առնելիք աղջկան զբամով պերճ կեանք մը
միտրել, փառաւոր տուն, շքեղ կարասիներ և սպասաւորներու խումբ
մը՝ պահէլ . Որքան կրկնեմ քիչ է՝ թէ արտաքին փայլ ու ճոխութիւն
ամուսնութեան բուն նպատակը չեն և ոչ ալ անոր երջանկութեան
նոյն իսկ վերքերական թելութիւնը . Տեսէ՛ք մեզ քաղաքակից օտա-
բազդի երիտասարդութիւնը . թէպէտ ան ալ քաղաքակրթութեան
հոսանքէ բշտած և անոր ստիպիչ պահանջմանց հարկաւորապէս են
թակայ՝ այլ ամուսնութեան հոգեկան ու բարոյական նշանակութեան
և զայն երջանիկ ընծայող պայմաններու ձեզմէ առելի խելամուտ՝
ո՛րքան առելի համեստ կը տեսնուի իր նիւթական յաւակնութիւն-
ներուն մէջ՝ որք հեռի են իր զլխաւոր և տիրական մտածումը կազ-
մելէ . 6—8—10 ոսկի ամսականով երիտասարդներ ընտանեաց
զլուխ եղած՝ իրենց համեստ կեանքին մէջ երջանիկ ալ կ'ըլլան՝ ա-
ռանց պերճութեան սին զոլորչիներէ զզլխուելու . . . » :

Լաւ ընտանիքէ, լարջ և ուսեալ քաղաքակից հայ երիտասարդի
մը ղեպքը կը յիշեմ հոս՝ զոր առաջ պիտի բերեմ իւր օրինակ,
թէպէտ ասոր նման շատ ուրիշ օրինակներ ալ կարելի է յիշուիլ :

Մեկուսի կեանք կ'անցընէր նա և մեծազումար զբամօթիւրը
sine qua non պայման կը գնէր ամուսնութեան՝ որու միջոցներէ
հաստատապէս զտրի կը համարէր ինքզինք . Որ և է առիթով օտա-

Քաղզի տուն մը կը յաճախէ, այդ տան աղջկան հետ տեսութիւններ կ'ունենայ և սիրահարուած կ'առնու զան՝ դրամժփախ խօսքն իսկ չընկելով և անոր ստուերն իսկ չտեսնելով նա'ն ապագայի մէջ, և այսօր գոհ կեանք մ'ալ կանցընէ։ Այս տեսակ օրինակներ միթէ փառաւոր հաստատութիւն մը չե՞ն ամուսնական խնդրոյ վրայ մեր թէ՛ նախորդ և թէ՛ ներկայ ուսումնասիրութեան մէջ յայտնուած գաղափարներուն։ Այդ երիտասարդը որ միաբը զրաժ էր բնաւ երբէք չամուսնանալ, բայց եթէ այնպիսի նիւթական պայժաններով՝ որոնց անկարելի էր իրականացումը, տեսակցոտքեան քերականք սիրահարուած՝ անակնկալ կերպով կը պոակուի թէ՛ օտար օրիորդի մը հետ, և ըրած գործէն զգոհ չերեիր։ Ուրեմն այդ երիտասարդն առանց ոչ թէ խոշոր՝ այլ փոքր դրամժփախ իսկ կրնայ եղբր Ռուպիքօնն անցնիլ, ընտանիք կազմել, և որ աւելին է՝ դոհ ալ մնալ, քանզի խնդիրը՝ մեծ և կենսական խնդիրը չէ թէ ճոխութեան այլ սիրոյ և բնատուրութեանց ներդաշնակութեան վրայ է միայն, ինչպէս պիտի չպարենք կրկնել։

Եթէ այս ճշմարտութեան վերջապէս համոզուին մեր յոյժ սխալող երիտասարդը, ամուսնութիւնը սր այնքան ցանցաւ են այսօր բարձր դատակարգի մէջ, կրնան զգալապէս աւելնալ։ Այն ժամանակ ո'չ իրենք նիւթական անիմաստ և անբանաւոր պահանջումներով յաւիտեան ամուրի կը մնան ցոփ վարքի մը նիւթական, բարոյական և ֆիզիքական չարիքներուն ենթարկուած, և ոչ ալ մեր աղջիկները զէջպէզ տունները կ'սպասեն զուրկ ամուսնական օրհնութենէ։ Այս վերջիններուն համար մեծ բաղդով՝ նախախնամական նպաստաւոր հոսանք մը հինգ—տասն տարիէ հետէ Հնդկաստանէն, Ճաւայէն, Սնդղիայէն մերթ ընդ մերթ կը բերէ իզմիր լաւ փեսացուներու խումբ մը՝ որ բնական հաճելի պարագ մը կատարելու զիտմամբ՝ որու մէջ դրամական գձուձ հաշիւներ չեն խառներ բնաւ, և ի հեճուկս մեր արծաթապաշտ փեսաներու՝ քաղաքիս հայ ընտիր աղջիկներուն կը տիրանան զնահատելի փութկոտութեամբ մը նուազեցնելով ասոնց յարաճուն սթօքը։

Մեր երիտասարդներու ընթացից համար այսչափ։

Իսկ թէ մեր նազելի օրիորդները՝ իրենք ևս իրենց կարգին սխալ գաղափարներէ առաջնորդուած ամուսնական խնդրոյ մէջ՝ զոր դարափերջիկ ակնոցներով կը դիտեն, ի՞նչ ձախող զեր կը կատարեն, և իրենք ևս ի՞նչ աստիճան պատասխանատու են իրաց այս ցեւալի կացութեան՝ որու անձամբ զոհ կ'երթան ամենէ յառաջ, յաջորդ ուսումնասիրութեան մը շահեկան նիւթ պիտի ըլլայ մեր կողմէ։

Տ Դ Մ Ա Վ Մ

ՔԱԴԴԸ քեզ ալ ինծի նման
Մոխիր դարձուց ու քու քովիկ
Մենիկ թողուց վտակ հովիկ,
Իրենց երգովը բաժանման:

* * *

Անտառներու մէջն էր — անի,
— Մէկ քանի սիւն ու սեւ պատեր,
Մէջքերնին կոր, իրար բռներ
Հին օրերու գերդ ծերունի:
Ու իր խարխուլ պատերէն վեր
Մագցէին բաղեղն ու վարդ,
Ու կտուրին տակն իր գուարծ
Ծիծառներու կային բոյներ:

Մէկ սենեակ էր ու մէկ *օճախ*
Ու հեւացող լոկ մի հրագ,
Ու կեանքն ալ որ կ'անցներ արագ,
Մէկ խէա՛լ ունէր, աւա՛ղ...:
Ժպիտներով լեցուն առկայծ,
Մէկ վերջալոյս կը հատնէր հոն,
Ու կարմրագեղ մեր հորիզոն
Դալարներու մէ՛ջն էր փակուած:

Հին տնակին քովիկն ի վար
Կարկաջելով սահէր վտակ,
Կ'երթար պահուիլ մարգերուն տակ
Սիրամիտունջ ու դողափար:
Ծիծառն անվախ կուգար իմ քով
Ու ձմրան ալ հնհղուկն անտէր
Իր փշրանքը ափէս կուտէր՝
Ու կը թռչէր բիւր երգերով:

Զիւնը երդիքը կը սեղմեր իրեն տակ,
Փոթորիկէն հիւղակն ամբողջ կը դողար,
Բայց մեզ ի՞նչ հոգ, երբ հարհատուն, մշտավառ,
Օճախիկ մէջ դեռ յի մարա՛ծ էր կրակ:

Մէկ կանթեղը բա՛ւ էր մեզի,
Թէեւ դեղին ու հեւացող, . . .
Փոյթ չէ՛ ստուերն երբ լիաշող
Երանութի՛ւնը կը հոսի . . . :

Այդ կանթեղին շուրջ Թուաւ իմ նախկին ճիչ,
Երազներս հո՛ն ծնան զուարթ կամ տխուր,
Մայրս հոն տուաւ արագիլի մէկ փետուր,
Գրէ՛ ըսաւ, ա՛յս Թող լինի քու գրիչ . . . :

Մէկ հիւղակը մեզի բա՛ւ էր,
Թէեւ խարխուլ, անշուք ու հին,
Չմեռներու Թէեւ քամին,
Զայն տերեւի պէ՛ս կը շարժէր . . . :

Կանթեղին շուրջ ժպտուն աչքեր, փակուեցան,
Սիւնիներ, ծեր հիւղակը Թողուցին,
Ու հոն՝ երգող մնացին լոկ առանձին,
Թափառիկ հոգին ու վտա՛կը ողբածայն . . . :

* * *

Կ'երագեմ զո՛ւր աչքերս փակ, ու գրչին
Զոր տուաւ ինձ սուրբ մայրենի՝
Սէ՛րն աղուոր օր մը գարունի,
Գեռ չի տուած իմ հրաժեշտը վերջին,

Կ'ուզեմ երգել քեզ իմ տնա՛կ մանկութեան,
Երբ դուն իմ բիւր յոյսերու պէս
Այսօր անշուք փլատակ մ'ես,
Ու կը մնաս մոռացումէն անբաժան . . . :

Զի դիմացա՛ր քեզ սիրողներն երբ գացին,
Կարօտդ գջեզ դարձուց միխիլ,
Երագիս պէս սին ու պատիւր,
Ու դուն մեռա՛ծ, չե՛ս սպասեր իմ դարձին . . . :

Այլ երանի՛, երբ ամենքը քեզ մոռցան,
Վտակ, հովիկ քովդ Թռչին,
Ու փշրեիէն ետք իմ գրչին,
Անոնք գջեզ պիտի երգեն՝ յաւիտեան . . . :

Թ Ե Ր ՈՒ Դ Է Մ

Ա Յ Ք

Ե Ի Ի Ր Պ Ա Ր Ա Գ Ա Ն Ե Ր Ը

— **Ա** Ե Ր Ը տեսականութիւն չունի, հետևապէս առանց սիրելու չէ կարելի ուսումնասիրել զայն :

— Ուսումնասիրել սէրը, բացատրել Աստուծոյ ինչութիւնը, մի և նոյն բաներն են :

— Սիրային ճառերը նորածին երախային ճիչերուն կը նմանին, ոչինչ կը բացատրեն :

— Սէրը անսահման է, անհուն է, ուրեմն չերեակայութիւր, չըմբռնութիւր, կ'զգացուի միայն, ուրեմն սիրտը տիեզերքն է, անջրպեան է ուր կը սփռի սէրը : Մաթեմատիքը ունի՞ այն չափը՝ որով կարենայինք չափել անջրպետը, թուարանութիւնը ունի՞ այն թիւերը՝ որով թուէինք աւազը, անձրեկին կաթիլները, աստղերը, արեւները, երեակայութիւնը ունի՞ այն թոփշը որով թուէր տիեզերքի, համայնութեան կամ անսահմանութեան միջև. — ոչ :

— Սիրտ, սէր, անբաւական են սակայն կեանքը շինելու. Բանը անհրաժեշտ է ներդաշնակութիւնը կազմելու համար, այս երեքը անբաժանելի են, մին միւսին պատճառը և արդիւնքն է միանգամայն, մէկին պակասը միւսին չզոյլութեան պատճառն է : Եւ այսպէս կը բացատրեմ Երրորդութեան դադանիքը :

— Սիրային արկածներու մէջ Բանը պէտք չէ որ տեղի տայ զգացումներու առջև, վա՛յ անոր որու սիրտը կ'իշխէ զլիւին :

— Բանը որովհետև սահմանափակ է և չէ կարող չափել ու թուել անսահմանը, անհունը, բացարձակը, ասոր համար սիրային տուամենք և ամուսնութեան մէջ ազէտալի տեսարաններ չպիտի պակսին :

— Նուազ բանականութիւնը բարոյական ոյժի ջլատման տեղի կուտայ, այդ ոյժի նուազումն անմիջապէս կը ծնի մոլութիւնը. ուրովհետև կնոջ Բանը մերինէն աւելի տկար է, կնոյ հեշտի կը մասնաւի սիրոյ զիջումներուն :

— Այն պարզ ձկնորսը՝ որ յետոյ վիճ հաւատոյ կոչուեցաւ, երբ հոշակեց թէ «Աստուած սէր է», իրաւունք ունէր :

— Ծանօթ աստուածներու գասապեան է արեգակը, ուրեմն Հիւիօ իրաւաւր ըսաւ թէ «առանց սիրոյ թերևս արեւ մարէր» : Եւ Առաքեալէն ու Բանաստեղծէն առաջ Պղատոն, այսինքն Փիլիսոփան այդպէս ըմբռնած էր սէրը :

— Մէրը Աստուած է, արեգակ է, ուրեմն կեանքն է, առանց սիրոյ կեանքը մեռելութիւն է, և մեռելութիւնը ինքնին անզգայ անմահութիւնն է:

— Ալլամ ու Եւս անմահ էին շնորհիւ մեռելութեան, այսինքն անզգայութեան մէջ, երբ սիրեցին սկսան ապրիլ որպէս զի մեռնին, որպէս զի մեռնելով գնան միանալու կամ անէանալու սիրոյ հսկայ տարրին մէջ, այսինքն Աստուծոյ, այսինքն արեգական լոյսի անսահման տարածութեան մէջ:

— Մէրը կեանքի պայմանն է, ուրեմն նոյն ինքն տառապանքն է: Ապրիլ առանց տառապելու կը նշանակէ լինիլ առանց իր գոյութիւնն զգալու:

— Զգալ կը նշանակէ տառապիլ, սիրէ որպէս զի զգառ ու տառապիս, այս պայմանէ զուրս կենդանի մարդը կռնիթէ արձանին նման է, որ կայ քոտանց իր գոյութիւնը գիտնալու:

— Սիրէ՛, տառապէ՛, մեռի՛ր, այս է կեանքը, և ինչո՞ւ, իմաստաւէրը պիտի պատասխանէ, — զաղանիք —, Աստուծաբանը պիտի յարէ, — Աստուծոյ կամը —, մին յուսահատութիւն կը յանձնաւորէ և միւրը զԱստուած կը զրպարտէ:

— Արեւն տակ խաւար չկայ, խաւարին վերեւ արեւ չկայ, ուրեմն զիցարանական հանճարը սխալեցա՞ւ արդեօք սէրն ու տոփանքը Ասաղիկին անձով պատկերելու գործին մէջ. բայց սակայն ինչպէ՞ս անջատել այդ երկու հակառակութիւնները որոնց իւրաքանչիւրը միտին պատճառը և արդիւնքն է:

— Պղտառնական սէրը բարձր է, ազնիւ է, անարատ է, և սակայն միշտ կ'ընթանայ լրման, սիրոյ լրումն է վայելումը, և վայելումը ետին գոհացումն է, երբ ետը կշտանայ՝ տոփանքը կը յաջորդէ սիրոյ, տոփանքը շութեան տեղի կուտայ. ուրեմն զիցաբանական հանճարը իրաւունք ունէր Ասաղիկով խմորելու գեղեցիկը անբարոյականին՝ սէրը հեղտութեան՝ այսինքն բարձրը, ազնիւը, անարատը ցածին, բիրտին ու պիղծին հետ:

— Կլինը սիրոյ ջերմաշափն է, մնայուն աստիճան չունի:

— Զգիւեմ ի՞նչ առիթով հնարուած է այն առածը թէ կիկը տկար է. զիտութիւնը չէ ստեղծած գեղանի կնոջ արտասուքին նման զօրաւոր գէնը մը:

— Սուտը կնոջ հեղինակութիւնն է, ասոր համար կինն է որ կը զոհուի միշտ, վասն զի սուտը կեանք չունի:

— Ծնորհիւ գիտութեան թերեւ օր մը բնութեան բոլոր գաղտնիքները պարզուին, ինչպէս երկրի մակերևոյթը կը պարզուի արեւին

քակ, սակայն միշտ մթին բիծ մը պիտի մնայ տիեզերական շուտ-
մատուցեան մէջ, որ է կնոջ սիրտը:

— Կնոջ սիրտը մի այնպիսի զանգուած է բերաւոր թերեւոր
զոր նոյն իսկ կինը չէ կարող բախել ու պարզել:

— Մինչև իսկ գիտութիւնը առանց սիրոյ բարբառիկ է:

— Առանց սիրոյ չկայ բանաստեղծութիւն, և առանց բանաս-
տեղծութեան չկայ փիլիսոփայութիւն: Սոլովան իր իմաստութեամբ
զոտը պարտաւոր է Երգ երգոցին:

— Բուն բանաստեղծութիւնը կինն է, վասն զի երկրի վրայ նա
է սիրոյ ներկայացուցիչը:

— Մեղրալուսինը կեանքի անսպառն մէջ օլպտիսն է, ուր
ճամբորդը օր մը միայն շունչ կ'առնէ: Կան բազմաթիւ ճամբորդներ
որ այդ օլպտիսին բնաւ չեն հանդիպիր:

— Կամ մեղրալուսինը պէտք էր կեանքին հետ վերջանալ, և
կամ կեանքը մեղրալուսնին հետ:

— Սէրը կոյր է. այո՛, ուրեմն մեղաւոր չէ՛ նրա իր ամեն
մօտիկին յարկ ու գամուխ:

— Որքան կը սոսկանք քոյր ու եղբօր միջև հաստատուող սի-
րային յարաբերութիւններէն, այնքան անտարբերութեամբ կը կար-
գանք Ֆիլատեֆաներու և Արսինօէներու պատմութիւնը. ինչո՞ւ:

— Տարիական սիրոյ անսակեալ հայր ու աղջիկ այնքան
անշատ են մին միւսէն՝ որքան բաժնուած են մուրաւններն իրարմէ,
բայց ամեն օրէնք՝ լինին բնական կամ զրական, իրենց զարառողի
որամաղորութիւններն ունին, ուստի Ալէքսանդր Պօթմայի պատմու-
թիւնը մեզ կազդէ այն չափով որով պիտի ազդէր իրիւ մուրաւնե-
րու ընդհարման երևակայութիւնը:

— Ինչպէս այլաբանութիւնը բանաստեղծութեան մէջ լայն դեր
ունի, նոյնպէս կեղծիքն ալ կնոջ մեծագոյն յատկանիշներէն մին է:

— Կիններու բարեկենդանը մշտական է, իրենց վրովսէն մինչև
ոտքերը ծննդած կ'ապրին, բազմիքի մէջ միայն կը համակերպին
բնութեան:

— Չկայ մարմնացած կեղծիք մը հրաշագեղ ու մոլի աղջկան
պատկերին նման, նա կարող է օրուան մէջ մէկէ աւելի սիրահարներ
խաբել և անցնել իւրաքանչիւրին մօտ հաւատարմութեան տեսակէ-
տով իրեն սրբութիւն. առնական տաղանդը շատ կ'ուշանայ թափան-
ցել այլ երկրպագելի պատկերին վարդաւրած զոխիքին:

— Աղջիկ մը չկրնար առանց իր մօրը արտօնութեան բազ-
մաթիւ սիրահարներ պահել:

— Պահել սիրահարներ որպէս զի աղջիկն անոնցմէ արժանաւոր

րագունին և ամենէ հարուստին վիճակուի՝ այս է մօր նպատակը, որով աղջիկը բոլորէն այրի կը մնայ:

— Յաջող է որսորդը երբ արտոյտները մի առ մի կը մօտին հալլեն, որսորդը կը շուարի ու չկրնար քաշել երբ արտոյտի երամ մը կը թռչտի հալլին վերև, այգ երամէն առանց մին իյնալու բոլորն ալ կը փախչին:

— Սիրահարներու բաղմութեան մէջ ով որ կ'ուզէ աղջիկը վաշելի պարտի նախ անոր մայրը գրկել, փեսայ լինելու ամենէ կտրուկ և անպահով ճամբան այս է, որքան և լինի այգ փեսան խումբին վատթարագոյնը:

— Կինը, նախանձի խմբը հողին կուտայ որ իր սիրողին հետ ամուսնացնէ իր հարազատ աղջիկը, արդեօք շնութիւնը երաշխաւորելու համար է այս հրէշութեան պատճառը:

— Ստէպ չափազանց համեստութիւնը չափազանց մոլութեան յատկանիշն է, երբ անոնեա թարմ ու զեղեցիկ աղջիկ մը որ կը շառաւիժի մինչև իսկ ազադաղին նայուածքէն՝ մի' հաւատար անոր սրբութեան, նա քննէ շատ աւելի կը ճանչէ աշխարհը:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԱՐԵԻՆԵԱՆ ՄԱՄԼՈՅ ներկայ թիւը, մասնաւորապէս նուիրուած իր ողբացեալ հիմնադրին յիշատակին, բացառիկ պարտազայ մը կրնծայէ՝ կրկին և կրկին խօսիլ անոր վրայ՝ որ անհետացող սերունդին մէջ մեր տոհմային գրականութեան նշանաւոր գէմբերէն մին կը պատկերացնէ, ո՛չ միայն հրապարակագրի անվիճելի տաղանդով և անխոնջ գործունէութեամբ, այլ և մարդիկն ու իրերը դատելու խորաթափանց կորովով և փիլիսոփայական առողջ ու ուշադամիտ սկզբունքներով, որոնք հանճարի զաւակներուն մենաշնորհը կը կազմեն:

Մամուրեան մեր հոգեկան ցաւերուն ճշմարիտ թարգմանը, մեր մոռաւոր պէտքերուն անվիճէր քարոզը, մեր բարոյական շահերուն անձնուէր պաշտպանը հանդիսացաւ: Անիկայ, բառին իսկական առումով, զուտ մերը եղաւ, տոհմային մտքի ու զգացման հաւատար արտացոլումով: Իր թողած բազմաթիւ երկասիրութիւններն՝ ապաշայ սերունդներու կը կտակեն անմահ խորհող ու զերազանցապէս

զգացող մարդը՝ իր այլազան երևոյթներուն տակ։ Բայց ինչ որ կը կազմէ մեծ դրագէտին անհատական ու առտնին կեանքին շահեկան կողմերը, ինչ որ կը պատկերացնէ մեզ բուն իսկ մարդը՝ իր առօրեայ շփումներուն և կեանքի անխուսափելի հարկին տակ, դեռ անծանօթ՝ կ'մնայ շատերուն համար։ Հոս պիտի խօսինք միայն իր կեանքի վերջին տարիներուն վրայ, որք կսկծալի դէպքերու յաջորդութեամբ անքան զօրեղապէս ցնցեցին իր զգայուն սրտին թելերը։

Շատ կանուխ ճանչցեր էինք արդէն իր սիրտն ու հոգին՝ զազափարներու ան լայնածաւալ հոսանքին տակ, որոնք անքան առատօրէն կը բոխէին իր պարբերական թերթին մէջ մի էջերէն, ամենաւերջ սփռելով լոյս և շերմութիւն։ Անոր անունը՝ մեզական անգիմազրելի հրապոյր մը կընծայէր մեր մատաղաշ մտքերուն համար։ Կը ջանայինք, այդ պողպատեայ գրչին արտադրութիւնները վերլուծելով, երևան հանել հիդինալին բարոյական պատկերը, որ հետզհետէ հսկայական համեմատութիւններ կ'առնէր մեր մանկական երևակայութեան տեսիլներուն մէջ։

Երբ տարիներ յետոյ զինք անձամբ տեսնելու և ճանչնալու պատահութիւնը ունեցանք, իրականութիւնը մեր յայտնելէ զերազանցեց։ Մամուրեանի հանրային անդասիւր կեանքը՝ զուգահեռաբար կընթանար իր բարոզած բարոյական սկզբունքներուն և փիլիսոփայական դադափարներուն հետ։ Բացառիկ անհատականութիւն մը, զօրեղ կամքի և անսկիւն յարատեւութեան կրկնակի ձիւրքերով օժտուած։

Իր ընտանեկան դժբաղդութիւնն զմեզ աւելի մօտեցուցեր էր իրարու։ Մտերիմներու խումբի մը հետ յաճախ կ'երթայինք շրջապատել զինք ձմեռնային ան երկար գիշերներու մէջ, երբ զուրոյր կծու քամին ողբաձայն կը սուշէր մեռնող բնութեան մահանուագը, և ներսը, բազմացին անկիւնը սիրականներէ բոլորուած, ողբացեալ Վահէն իր քայքայուող կեանքին բոպէները կը համբէր լռիկ ու սրտաշարժ համակերպութեամբ։

Հակառակ ներկայից անբերեցիմ զուարթութեան, որոնք աղմկալից կատակներու մէջ կը ջանային մոռցնել վերահաս աղէտքին դառն տպաւորութիւնը, պահ ընդ պահ յուռն ու պատուհանները ցնցող սաստկաշունչ հսկին մանչիւնը. յանկարծ խօսակցութեան թելը կը խզէր. մեռելական լռութիւն մը կը տիրէր վայրկենապէս, ու մենք պաղ սարսուռով մը կը համակուէինք՝ չարագուշակ նախազգացումներու մատնուած։ Այս պարագան չէր վրիպեր անբաղդ հօր ուշադրութենէն, որ ինքն ալ ահարկու իրականութեան առջև հոգեկան բուռն տագնապներէ ցնցուած, կարօտալից աչիւրը անթարթ կը յա-

ներ իր սիրասուն թոհնակին վրայ, որ ահա թեկերը բացած՝ մօտ էր սլանալու յաբխոնմանութեան ծոցը :

Եւ սակայն պէտք էր խօսիլ. պէտք էր զուարթացնել, մինչեւ իսկ ծիծաղիլ զիրենալ՝ հիւանդին տառապանքները մեղմացնելու համար : Այն ատեն կը խօսէր մեզ իր երիտասարդական կեանքի տաքօրէն պատահարներուն վրայ : — Բնդարձակ Ողիսական մը՝ այդ դարմանալի կեանքը, որ իրեն յատուկ վառվռուն ու նկարագրող ոճով բացատրուած, կարծես դիւթական աշխարհի մը վիպական սահմաններուն կը մօտենար :

Երբիմի պատերազմին ատեն անգլիական բանակին մէջ վարած թարգմանի պաշտօնը, երբ զինուորական համազգեստին մէջ կոծկուած, փայլուն սոնակօշիկներ ուղք և հեռադիտակ մը ձեռքին մէջ՝ ականատես կըլլար ազգերու մեծ պայքարին, որ գոյցես Տիւտաններու վիթխարի կոխը կը յիշեցնէր իրեն : — Մի և նոյն պաշտօնով ճեղայիրեան ամիրային հետ իր աստանդական պոռոյտը եւրոպական մայրաքաղաքներու մէջ, ուր իշխանաւայել պերճ կեանք մը կ'անցնէր առաջնակարգ պանդոկներու մէջ :

Բեթրսպուրիի մեծ պողոտային վրայ՝ ռուսական բռնաժառոր կառքին դոխային արշաւը՝ վօտքայեճ դուհաբաճ կառապանին մարակի շաչիններուն տակ, երբ անտունները թեւառած՝ մոլորքին կը սուրային, սար ու ձոր կտրելով զգլխիչ արագութեամբ, և երբեմն ճամբորդները զլորելով խորունկ փոսերու մէջ, ուր բարեբաղդ էին անոնք, եթէ իրենց անդամներուն հետ ողջ առողջ գտնէին քօնեաքի շիշն ալ, միակ դարման՝ տիրող սարսափելի ցուրտին դէմ սառած արիւնը տարցնելու : — Ռուս մայրաքաղաքին մէջ ստորկանութեան անլրէպ դիտողութիւնը՝ վառուած գլանիկները մարելու համար, որպէս զի փայտով յատակուած դետինն այրած ըլլալու յանցանքով՝ օտար այցելուները տուգանքի չը դատապարտուէին :

Յետոյ կուգար Պօլսական կեանքը՝ իր շահեկան պէսպիսութիւններով : — Ժողովական սրահներու մէջ խօսուած կիկերոնեան ատենաբանութիւնները՝ ու թեր ու դէմ վիճաբանութիւնները՝ ժամանակին յուզուած հրատապ խնդիրներու շուրջը : Հսկայ ծրագիրներու խմբագրութիւնը՝ կանոնական սահմանի մէջ առնելու համար վարչական գումարումներու եղանակը և տրուելիք սրոշումներու օրինաւորութիւնը՝ համաձայն արդարութեան և իրաւանց պահանջումներուն : Պէշիկթաշիկան, Օտեան, Ռուսինեան, Նուրեան, Նէվրուզ, Աղաթօն, Սէրվիլէն, իւրաքանչիւրն իրենց յատուկ անդն ունէին այդ ինքնակենսագրութեան մէջ՝ իրենց ինքնուրոյն ու հետաքրքրաշարժ կողմերէն դիտուած :

Ճշմարիտ հաճոյքի ժամանցներ էին մեզ համար խօսակցութեան այդ վայրկեանները, որոնք անցելոյն անոյշ յիշատակներով պահ մը կը քնացնէին մեր կառկածներն ու վախերը Սակայն ամիսներ կ'անցնէին առանց թեթեւացում մը բերելու հիւանդին հետզհետէ ծանրացող վիճակին, որ ա'լ կսկսէր մտահոգութիւն պատճառել վշտահար ձերուներոյն:

Յունւորի ցուրտ ու մեղամաղձիկ իրիկուն մը իրարու ժամագիր եղեր էինք բարափին վրայ: Գրէմք մէջ դտայ զինքը՝ սեղանի մը առջև նստած մտախոհ ու թաղծաղէմ: Հակառակ զգացած բուն սրտայուզութեանս այդ խորունկ վիշակն հանդէպ, չէի կարող սփփի բառ մը գտնել՝ յուսոյ վաղանցուկ նշոյլ մ'արծարծելու աւարաբաղդ հօր սրտին մէջ: Կը ջանայի՝ խօսակցութեան նիւթը օրումն թեթեւ ու աննշան գէպքերու վրայ դարձնել՝ կորզելու համար զինքը իր սեւեռեղ զաղափարէն: Այլ ի դուր: Լեզուին ծայրը բան մը կը դառնար, զոր կը վարանէր յայտնելու: Ասկա յանկարծ, իբր թէ վերջին որոշումը տուած ըլլար, աչերը խիճներուս վրայ յառելով հարցուց.

— Ի՞նչպէս կը դանեմ վահէկս վիճակը:

— Ո՛չ այնքան, յուսահատական, թոթալեցի, — մօտալուս դարունը, և մանաւանդ երիտասարդութեան կենսական ոյժը՝ պիտի կրնան փրկարար . . . :

Չկրցայ աւարտել. բառերը շրթունքիս վրայ մարեցան: Իր շեշտակի սուր ակնարկին միացուցեր էր հեղնական ախպրակի նշանաւ կալից՝ յալիտ մը, որ ահամայ աչերս խոնարհեցուցին: Իրեն հետ կարելի չէր ստել:

— Ինձի նայէ, յարեց սարսուցող մեղմ՝ ձայնով մը, — եթէ վահէս մեռնի՝ ալ չեմ ապրիլի ես:

Յաւեր կան, Լայն, խորունկ ու անբուժելի ցաւեր, որոնց արտայայտութեան առջև մարդ բարացած, ափ ի բերան կը մնայ: Խօսիլ փորձել այդ գերադոյն պահուն՝ սրբապղծութեան չափ մեծ ոճիր մ'է: Խորապէս զգածուած՝ լուռ ու մունջ կը զիտլի իր աշնահար դէմքը, զոր կ'ակուսէին արցունքի երկու խոշոր կայլակներ. . . : Կը բաժնուէինք իրարմէ, ինք՝ իր ցաւաղին մտածումներուն մատնուած, ու ես՝ կրած կակձաղին տպաւորութենէս շփոթած՝ այլ յայլմէ եկամ:

Յաջորդող ամրան մէջ ցուրտ հողին կը յանձնէինք տարաբաղդ վահէս, իսկ վերջացող դարուն հետ՝ Մամուրեանի զաղաղին՝ կը հետեւէինք մեռելոց աշխարհը:

Մահուան հետ ահարկու, անխզելի գաշինք մը կուած էր: Իր տուած խոստումը կատարեց. — եթէ վահէս մեռնի՝ ալ չեմ ապրիլի ես . . . :

ԱՍԻՎԵՐԻԿԵԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՆԵՏԵՒԱՆՔԸ

« . . . Méfiez-vous de la coquette, et surtout tâchez de la découvrir. J'ai essayé, lecteur, de vous la définir, afin de vous mettre en garde contre les traits empoisonnés qu'elle pourrait vous lancer. »

M. DE LA ROCHEFOUCAULD

ՊԱՏՈՒԹԵԱՆՆԸ հերոսը չապրիր այսօր, ա'տ իսկ պատ-
ճառով ներկի կը սեպեմ ինծի հրատարակել կարգ մը նամակներ,
անորմէ՝ իր մէկ բարեկամին գրուած, որոնք ձեռքս անցան պատա-
հաբար:

Ստորեւ երեցող ատ նամակները՝ մանրամասնաբար կը ներկա-
յացնեն այս պզտիկ վէպիս գրեթէ ամբողջութիւնը:

Մտերիւնս.—Ապրած կեանքս իր մերկ իսկութեանը մէջ գիտ-
նալ կ'ուզես ու կ'ստիպես զիս որ ամեն բան գրեմ համարձակո-
ւէն: Միթէ կարող եմ ռարբեր վարմունք մը ունենալ քեզի հան-
դէպ: Դուն իմ սրտակիցս ես, և երբ երկու հոգիներ կապուած են
իրարու աննենդ ու մաքուր կապով մը, անոնց միջև կասկածառու-
թիւնը գոյութիւն չունի:

Սակայն զիտե՞ս որ իղձդ կատարելու համար դժուարութիւննե-
րու կը հանդիպիմ, ի՞նչ գրեմ, ահա՛ ինչդիր: Ի՞նչ գրեմ երբ չու-
նիմ կենցաղաւարութիւն մը նկարելու արժանի, ի՞նչ գրեմ երբ
նիւթը կը պակսի: Ճիգ մը ընելու է վերջապէս, ու կ'ընեմ. և բառ
մը իր նշանակութեան չափ պաղ ու անախորժ կերպարանքով կը
ցցուի աչքերուս առջև, ու զըչիս մինչև ծայրը կուգայ որ կարծես
ըսել կ'ուզէ. « Ես կը բաւեմ յատկանշելու կեանքդ, ու ամբողջ
Հայ ընկերային կեանքը: » Ի՞նչ է այդ բառը, ահա՛ — միօրինա-
կոչքիւն:

Հոս — եթէ կը ներես — պզտիկ խորհրդածութիւն մը պիտի
ընեմ ու՛ դուն ինձ մօտիկ ընելու չափ համբերող պիտի ըլլաս:

Միօրինակութիւն է չորս կողմը ըսի, և ինչո՞ւ արդեօք, է՛հ
շատ պարզ է, որովհետև չունինք ընկերային տեսութիւններ,
հաւաքումներ, երկիւյթներ, անոնք հեռու են մեզմէ, այնքան հե-
ռու՝ որչափ պարզութիւնը արդի կ'իներէն:

Եթէ պահ մը՝ տարուան ուրախ մէկ եղանակին — բարեկենդա-
նին — քիչ մը հոս հոն գուարճութիւնները թօնջ կառնեն, անդին՝

չեն ուշանար կծու բամբասանքի տեղատարափներ զալ, որոնց զօրաւոր հոսանքը ամեն ինչ կառնէ կը տանի, միօրինակութեան լայն տեղ բանալով վերստին: Ես ինծի գիտեմ, ա՛յ ասանկ է:

Չարմանալի մարդիկ ենք մենք. ամեն բանի տակէն մեղադրելի բան մը կը հանենք, ժպիտ մը, կնճիռ մը, այց մը, ձայն մը, նոյն իսկ շշուկ մը մեկնութիւններու կը տարուի, մեր մէջ ընդունեցրը ճշկուն են ու խիստ ալ ճարպիկ քաջքնելու մասին: Երեւելի զրազէտի մը խօսքը կը յիշեմ այս պահուս, որ կարծես թէ մեզ համար ըսած է. « On parle toujours mal, quand il n'y a rien à dire. » Կը տեսնես ո՞րչափ կը պատշաճի սա խօսքը մերիններուն:

Հիմա կուգամ արձանագրել օրերուս անցնումի կերպին կարեւոր նիշերը: Առտու կանուխ շուկայ՝ հոն կը թաղուիմ մինչև կէսօր հաշիւներու խառնափնթորութեան մէջ, կէսօրին՝ թիթիւ ճաշէ մը ետք՝ կառնեմ սուրճ մը, զլանիկիս մուխին գալարումներուն առթող զբօսանքին հետ անցնելով մտամոլոյի պահիկ մը. յետոյ նորէն խորասուզանք թիւերու, տոմարներու, յաւիտեանական աշխարհին մէջ մինչև երեկոյ: Իրիկուն, բնական չէ՞ որ քանի մը պիտի կոնծեմ Բոսմէրին, ուր խնքան փրփրալից է զարեջուրը: Յետոյ տունը կերթամ կը ճաշեմ, բիշ մը կը կարդամ և վերջ ի վերջոյ ճերմակ սաւաններու մէջ թաղուելով կը քնանամ:

Բան մը որ զանց ըրի յիշատակել, թերեւ բեզիլ ամենէն շահագրգռողը ըլլայ: Այս միօրինակ կեանքիս տաղտուկը թօթափելու համար, վերջերս սկսած էի զբօսանքի տեղ մը գտնելու հետաւումաւ ըլլալ, ուրախ եմ ըսելու որ գրեթէ յաջողեցայ:

Կըճանչնաս Ն*** Ենց Օլկան, այնպէս չէ՞, ահա՛ աստ աղւոր աղջկան հետ սկսած եմ տեսակցիլ. հոս հոն ժամադրութիւններ կուտանք. սքանչելի կտոր մ'է բարեկամ, որու հետ մարդ կարող է սլատուական ժամանակ անցնել: Երկու շաբաթ եղաւ առնոր ծանօթանալ, և այն օրէն ի վեր կը տեսակցինք յաճախակի: Դժուար չպիտի ըլլայ իրենց տունն ալ այցելել, ուր անտարապիտ տաւիլի աղէկ պիտի կարենամ զուարճանալ: Պիշոտ աղջիկ մ'է Օլկա, որմա հոգ տակայն, ինծի ալ ան պէտք է:

Երիտասարդ ենք բարեկամ, օրերնիս օր ընելու է: Քեզի առան բան ըսած եղայ հիմայ և անշուշտ զուն ալ ինձ պիտի գրես քու կեանքիդ վրայ: Օգոստոսի տար համբոյր մը զրկելով բնդի:

ԱՐՄԵՆ

Մտերիւն.— Նամակդ ստացայ որով կը յորդորես զիս զգուշանալ Օլկաէն, թէ անիկա բամբասուած աղջիկ մ'է, թէ կրնայ զիս

իր պշրանքներուն գերի դարձնել օր մը ու անել փոփի մը մէջ գլորեղ տալ։ Որչափ շնորհապարտ եմ հոգատարութեանդ համար, այնչափ կը դարմանամ սակախ, տուած խորհուրդիկ մասին։ Գիտես որ ես կամք ունիմ, ու միամիտ մուկերուն պէս թակարդին մէջ չեմ իյնար, ուստի տարօրինակ կը թուի ինձ կասկածադութիւնդ, իմ նպատակս ժամանակ անցնել է և ուրիշ ոչինչ։ Հաղիւ անդուսր կեանք մը սկըսած եմ ապրիլ որ դուն խրատներ կը տեղաս զլիտու։ Մի երկմտի՛ր, գիտցի՛ր որ անձիս իշխելու կատարեալ կարողութիւն ունիմ։ Դնձ նկատմամբ ցոյց տուած սիրոյդ համար շնորհակալ լլլալով վերստին։

ԱՐՄԵՆ

Մտերիւնս.— Սքանչելի է վարած կեանքս, Ն*** ևնց տունը իմ է այլևս, հո՛ն եմ, գրեթէ ամեն գիշեր, և ինչ մեղքս պահիմ այդ մագալան տունը զիս իրեն կը քաշէ անզպար։ Չես գիտեր ի՞նչ անուշ աղջիկ է Օլկան, եթէ դուն տեսակցէիր հետը, չափի գարմատայի եթէ նոյն իսկ սիրահարէիր անոր. . . որովհետև քու սիրտդ աւելի փափուկ է և հետեւապէս նուիրուելու աւելի արամաղիր։

Հրաշալի է անոր զեղեցկութիւնը, հաւատա՛, ահա կը փորձեմ իր պատկերը նկարել, հոգ չէ թէ անցաջող բլլայ փորձս։ Կամարաճե ու նուրբ սև յօնքերու տակ փոսերու մէջ ընկած զոյգ մը քնաքեր, որոնց շուրջի յարաշարժ երկար կոպերը կաւեցնեն անոնց երազուն քաղցրութիւնը, տալով անոր նայուածքին կախարդիչ բան մը, որուն բնդ յարած ատեն կը կարծես զգուտիլ, ու այդ գգուանքին հաճոյքովը զինովցած՝ կը փորձուիս այդ սղլլուն աչքերուն հանդէպ ձգուիլ իբրև խաղալիկ։ Իր այտերուն կարմիրին հետ կայ խառնուած թեթև ամզունութիւն մը.— մոմէ թափուած աղւորը քթին ներքի բուստի կարմիրով շաղուած շրթունքներ՝ որոնց շարժած ատեն փղոսկրէ շինուած ակտաներու շքեղ շարքին ցուցադրութեան հետ զմայլելի ներդաշնակութիւն մը կը կազմեն։ Իսկ իր սև ու երկար հարուստ մազերը իրենց փալկելուն հմայքով կը շրջանակեն անոր գեմը կիսովին։ Միայն հասակը քիչ մը կարճ է և սակախ ամբողջութեամբ այնքան թուիլի՜ որ աս պակասը աննշմարելի կը փնայ։ Աս ամենուն աւելցուր թրթռակ լեզու մը որ գիտէ սիրոյ անուշ խօսքեր հիսել ու կ'ունենաս աչքիդ զիմաց հրապոյրներու կոյտ Օլկան և բւէ թէ մարդ՝ երջանիկ չէ՞ երբ կ'ապրի այսօրինակ գեղսհիի մը հետ։

Ամեն անգամ որ հոն կ'երթամ հաճելի ատեն մը կ'անցնեմ. կատակներ կընենք իրարու, կը շաղակրատենք, մերթ ընդ մերթ ալ պտոյտի կ'եղենք։

Մնարեան Օլկան հայրը, անհոգ մարդու մը հրաշակներս է,

ձայրը հաճոյակատար միամիտ մը — զունը բռն էլծէ կուզես կամաւոր միամիտ — իսկ Օլկաի եղբայրը սրիկայ մը որ երբեմն բանի մը մէճիտ կը փրցնէ ինձմէ, և ես ասոնց մէջ կենցաղապէս մը որ կը վայելեմ գեղանի Օլկաի ամբողջ քաղցրութիւնները:

ԱՐՄԵՆ

Մտերիւնս. — Հաճութեամբ ոտացայ նամակդ, զոր սակայն բիշ մը զարմանքով կարողացի: Մինչև ե՞րբ, բարեկամ, մինչև ե՞րբ յորդորներ պիտի կարդաս: Դեռ կը տարակուսի՞ն . . . հաւատա՛ որ չեմ կրնար ո՛ր և է բացատրութիւն տալ անխտահալութեանդ՝ իմ մասին:

Իբրեւ զբոսավայր մը կայցելեմ Օլկանց տունը, և եթէ կ'ուզես, բնիկ ապացոյց մ'ալ տամ թէ ի՞նչ աստիճան փորձութիւններու գիմադրելու կարող մէկն եմ, ահա՛:

Անցած օր — կիրակի — ցերեկ ատեն անոնց տունը դացի, և հազիւ զուռն ներս մտած՝ տեսայ Օլկան գրեթէ կիսամերկ որ իր ննջասենեակին զրան առջև կեցեր էր: Բարակ շապիկ մը հագած էր անթև, և իր կիսաբաց ու հեացող կուրծքին թաշային ճերմակ կուլթնէն թմրեցնող բուրուժներ զարք կը ցայտէին: Իր ձիւնասպիտակ կլոր ուսերուն վրայ անխնամօրէն ձգուած էին իր առատ մաշերուն հիւսքերը ծփծփուն, իսկ նկարելու համար անոր մերկ ու ողորկ թևերը անկարող կ'զգամ ինքզինքս պարզապէս. կը սփռուէր նայն միջոցին ու երբ զիս տեսաւ, շիկնոտ՝ անանկ նուազուն և յուզուած ակնարկ մը նետեց իր աչքերուն խորունկէն, որ չեմ գիտեր թէ ինչ զօրութեամբ յաջողեցայ զէմ զնիլ ատ մազնխաջնող ակնարկին, որ ուրիշ մը իմ տեղս, բու բառերովդ, թակարար պիտի իյնար անտարակոյս:

Ես, բարեկամ, անձիս տէրն եմ, ու սրչափ ատեն որ նպատակս ժամանց ունենալ է, չեմ վախնար բնաւ փոքր զլորելէ, ինչպէս կ'ըսես, ուստի հանգստացիր իմ մասիս, և գիտցիր որ միշտ տուկուն կամբք տէր Արսէնն եմ և բու բարեկամդ յաւեա.

ԱՐՄԵՆ

Մտերիւնս, — Երկա՛ր, երկա՛ր ամիսներու լուծենէ յետոյ՝ ալ. . . կը խզեմ ամօթի բօղը ու կուգամ խոտալվանիլ բնիկ ինչ որ վճռուած է այլեւս ինձ համար: Օ՛հ չեմ կարող երկար զրել, միայն սաշափ ըսեմ թէ զու իրաւունք սնելիր և ես խիստ անփորձ՝ երբ կը մերձէի զուշաջնող յորդորներդ ու «Ես կամբ ունիմ» կը գոռայի: Կամքս. . . որու վրայ այնքան վստահ էի, անօգուտ եղաւ Օլկաի մը հանդէպ:

Կը շիկնիմ՝ բու առջևդ, որովհետև դո՛ւն մարգարէացաք, ու շիկնելով է որ կը դրեմ՝ ստիպո՞ւած եմ ամուսնանալ Օլիփին հետ, մի՛ մեղադրեք զիս, ներէ, սէրը բոյն զրած է ներսս, կը տիրեմ՝ զինքը, և ինչ որ աւելին է. . . Ինքնամոռացութեան մը վայրկենին տեղի տուի, ներէ ինձ. . . Օլիա կինս է, ներէ՛. . .

ԱՐՍԷՆ

*
* * *

Հարկ կ'ա՛յ աւելցնել թէ Արսէն վերջէն ամուսնացեր էր Օլիփին հետ և անշուշտ այդ լիտի աղջկան հետ կապուիլ կը նշանակէր միանգամայն պսակուիլ կեանքի արհաւիրոտ սևութեան հետ։ Արդարեւ, կարճ ժամանակի մը խաբուսիկ վայելքէն յետոյ — որու շրջանին մէջ երկու զաւակ ունեցեր էր — երբ Օլիա կը մերկանար իր անմեղունակ հրեշտակի կեղծ կեղևէն, այդ օրը իսկ գծուք մը կը դառնար անշուշտ Արսէնի համար։ Ստորին ու պշտտ կին մը — որ իր տենչանքները զոհացնելու համար միայն ծնած է — կրնաք երևակայել ասպազովաբար, թէ ի՞նչ կսկծեցուցիչ դառնութիւններու կը դառնադարտէ իր ամուսինը։ Երբ մէկը՝ զժրագլ է իր ներքին կեանքին մէջ, շատ անգամ՝ խորունկ մեղամաղձատութեամբ մը պաշարուած՝ կսկսի հետզհետէ անտեսել զործ ու ամեն բան, ընդ միշտ ընկզմած սև խոհերու անվերջանալի շարքի մը մէջ։ Եթէ մը պատահեցաւ Արսէնի համար ալ, թախծոտ արարած մը դարձած էր ու պարագաներու բնական բերումով աղքատութիւնն ալ շուշացաւ վրայ հասնիլ, մինչև որ Արսէն՝ կրճող ու մաշեցնող մտածումներու ճնշումին տակ ընկճած՝ հիւանդ ու անառապագին անկողին ինկաւ, ուր՝ իր վատուծ մարմինին կրած ամեն սանջանքներէն և չքանորութեան զրկանքներէն դատ՝ աւելի ահռելիօրէն կայրէր — բարոյական ցաւի կրակով — իր զոյգ մը անմեղ զաւակներուն ի տես, որոնք իր հոգեվարքի անկողինին շուրջը կը զեղբրէին հեծկլտալով լալագին. . .

Այդ տեսարանը անհեռանդան հօր մը ամբողջ արհաւիրքը կը պատկերացնէր։

Հէք պզտիկներ . . . :

ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ



Յ Ի Ծ Ա Տ Ա Կ Ն Ե Ր Ը

Ս Ի Ն Զ մէկ կողմէ ժամանակի այն մասը, որ մեր կեանքն ըլլալու սահմանուած է, կտոր կտոր կը ցնդի կ'անհետի անցնող վայրկեաններուն ու ժամանակին հետ, միւս կողմէ կարողութիւն ունի մարդ ժողովելու այդ կտորուանքը ու իրարու հետ կցելով՝ եթէ ոչ այլ ևս արդի ու իրական, բայց մտաւոր կեանք մը վերաշինելու, անցեալ օրերու համառօտեալ մէկ շղթան, համադրական մի պատկերը կազմելու հաստատելու իր մէջ, ու կերպով մը նորէն ու միշտ, երբ ուզէ ու չուզէ ալ, ասլերելու իր անգամ մ'ապրած օրերը. — կարողութիւն ճակատագրային, որ օրէնքն է իր գոյութեան և ուրիշ չի կրնար խուսափիլ իր մօրին առողջ ու սովորական վիճակին մէջ:

Այդ կարողութիւնն իր յիշողութեան զօրութեամբ ունի վերջուշումներ, յիշատակներ ունենալու կարողութիւնն է այդ: Անով մարդը ներկայ վայրկեանին մէջ կը խտացնէ սահմա գացած օրերն ու տարիները, ու անոնց մշտաճուն բեռը միշտ իր կոնակը՝ կը յառաջանայ ամէն րոպէ դէպ ապագայն: Այդ կարողութեան շնորհիւ, կ'ուսնի մարդը, սովորութիւններ կը կազմէ զգացման, մտածման ու գործողութեան որք հետզհետէ շեշտուող յատկութիւններ, սրտող տաղանդներ, կատարելագործուող յաջողակութիւններ կ'ըլլան իր մէջ, ինչպէս, առոր հակառակ, անո՛վ է դարձեալ որ թերութիւններ կ'արմատանան, պնդացած անընդունակութիւններ ու անպարմանելի սպիկարութիւններ կը յառաջանան: Անո՛վ կը նորոգուին մարդուն անցեալ սպաւորութիւնները, զգացողութիւնք և զգացմունք՝ որք երբեմն իր զգայնութիւնն յուզած էին՝ կրկին կուգան իր սրտի թելերը ցնցել, երբ անոնց շարժառիթ առարկայները կամ զէպքերը վաղուց կորուսած են իրենց այժմէութիւնը. բայց յուն ասոնց ալ պատկերքը պահած է իր մէջ, որք կարող են իրականութեան մօտ կամ անոր իսկ հաւասար վերկենդանութիւն մ'աւանդալ և անոր ազգած երբեմնի յուզմունքն ազդել վերստին, յաճախ շրջաբոլոր իրականութիւնները մոռցունելու և անցիկայն մէջ ասլերելու ցնորքը տալու տատիճան:

Ու յիշատակը մեր անցեալ արարքներուն՝ հո՛ն է, մեր մէջ. զմեզ գործող կը տեսնենք մի և նոյն գործերը, մի՛շտ պատասխանատու կ'զգանք զմեզ անոնց, մեզ կը վերադրենք անոնց արժանիքը կամ ամօթը, այսօր ալ հպարտութիւն մը կ'զգանք մեր անցեալ

պատուարներ վարմանց համար, ու բազմաթիւ տարիներ վերջն ալ շատագունանք մը կ'ենէ մեր ճակտին վրայ՝ երբ մեզմէ զործուած անագնիւ զործի մը յիշատակը կը զարթնու մեր մէջ, արթնցնելով իրեն հետ հին խայթն ալ ուր չէ՝ ջնջուած։ Այսպէս մեր ետը, մեր բարոյական ու մտաւոր էութիւնը, անկորուստ կը պահէ մեր անց-հալը. անոր տարրերովն իսկ շինուած է նա մանաւանդ, և ոչ միայն կարեւոր մասունքն այդ անցեալին, այլ և ամենէն անկարեւոր երե-ցածներ իսկ, կը պահեն անոր մէջ ամէն վայրկեան զիտակցական ըլլալու պատրաստ գոյութիւն մը, եթէ չեն դարձած ամենօրեայ ա-ռարկայներ մեր մտածութեան, սովորական վիճակներ մեր սրային։ Յաւեւ անգիտակցական դարձած շատ մ'անցեալ սպաւորութիւն-ներ արդէն մեր հոգւոյն ալուց մէջ խտացած նստած՝ մեր բնաւորու-թեան արմատները սնուցանող թագուն գեականը եղած են ու անոր իր ընդհանուր դիմադրութիւնն ընծայած։ Մեր մարմինն անգամ, թէն անոր նիւթական ամէն մասունք աւելի կամ նուազ ժամանակի մէջ փոխուին ամբողջովին, չի՞ զրոշմեր իր մէջ մեր անցեալը, իր զօրութեանց ու տկարութեանց մէջ, իր ձեւերուն և սովորական շարժմանց ու դրից մէջ։

Մեր յիշատակներով մեզմէ զուրս եղող անձերն ու իրերն ալ աւանդապահները կ'ընենք մեր անցեալ էութեան, որուն շփումը կրած են անոնք, և ուրիշ բան մը կ'սպասուած կը մնայ անոնց հետ։ Տեղերն ուր ապրեցանք, տառապեցանք կամ վայելեցինք, զործինե-րը որոնցմով աշխատեցանք, աւելը զոր շինեցինք, ծառը զոր անկե-ցինք, էակները զոր սիրեցինք, անոնք որոց հետ կամ որոց համար լացինք կամ խնդացինք, առարկայները որք անոնցն եղան, այս ամէնքը մեր կեանքին պատաճները կը կրեն իրենց վրայ, խնչպէս մացառները որոց վրայ անցնող հօտը իր գեղմին ծուէնները կը թռ-զու, ու իրենց տեսքը կամ մտապատկերը մեր կեանքի այս կամ այն զրուագիւն է զոր մեզ կը վերբերէ՝ յարակից տխուր կամ դուար-թարար յուզումներով։ Մեր անցեալին հետ՝ մեր յիշատակներուն միջոցաւ՝ նաև մեր ճանչցածներուն և մեր սիրածներուն անցեալը կ'ապրի մեր մէջ։ Մեր զաւակներուն մանկական խաղերը կը կար-ծենք տեսնել տակաւին՝ երբ անոնք մեծցեր են արդէն, և երբ մեր սիրոյ առարկայները արդէն անցեալ մ'են եղած բոլորովին, մեր եր-թեմի կենակցութիւնը կը կարծենք ապրիլ, ու անոնց անոյշ ձայնե-րը լսել, ու անոնց բաղդը ժպիտը տեսնել, ու անոնց փառելի մարմ-նոյն հպիլ, թէն, աւա՛ղ, մեր արցունք մեզ կ'ըսեն թէ ա՛լ արձա-գանդ մը չի կրկնել այլ ձայները, ա՛լ մէկու մը չուղղուիլ այլ ժպի-տը, ա՛լ այլ մարմնոյն գերեզմանի սրդերը միայն կը հպին . . . :

Աւաղ, յիշատակի այդ կարողութիւն ո՛րքան չարչարիչ է յաճախ և ի՞նչ անփարատ սե մութով կը պատէ շատ անգամ ւարդկային կ'անըր: Այդ մութին մէջ անցեալին ցոլացուցած հանդիպակառեցներն իսկ ցաւովին կը զանան, զի ո՛րքան զան է երջանկութեան անցեալ մը յիշել՝ որուն կ'ընկերանան իւր տխուր վախճանին յիշատակը ու ներկային մէջ երկարաձգուող սրտակսկիծ մորմնեանց զգացումը: Բայց, թէև անսպառ արցունքի պատճառ, պիտի ուզէի՞նք որ այդ յիշատակը սրբուէր մեր սրտէն ու կորսուած մորմնեղի անցեալը հետք մը չունենար մեր յիշողութեան մէջ: Մոռացումը մահուան լրումը չը պիտի ըլլար մեր անհետացած սիրելիներուն ու մեզ ալ համար, այդ յիշատակը չէ՞ մահուան դժմ մեր վերջին ապաւնը, ու երբ ան մեր զրկէն կը խլէ մեր սիրելիներն, ուժի մնացորդ մը յիշատակին մէջ չէ՞ դարձեալ որ կը մնայ մեզ, անմեռ յիշատակին՝ զոր կ'ուխտենք իրեն ու մեզ՝ պահել իրմէ, իր կեանքէն, իր մեզ հետ կենակցութենէն, իր զործերէն, իր խօսքերէն, յուշի կեանքին զոր կ'ուխտենք շինել իրեն մեր մտքին, մեր սրտին, մեր երազներուն, մեզ մնացած կեանքին մէջ, պաշտամունքին զոր կ'ընդունենք այն ամէն անշունչ առարկայներուն իսկ որոց իր ձեռքերը հստած էին և որոց իր յիշատակը կ'ստացէ:

Յիշատակը . . . այն կը մնայ մեզ անցեալէն, ու այդ անցեալը մեր բոլոր կեանքն է, անով կ'ապրինք, զա՛յն կ'ապրինք մահաւանդ, երբ « ապրիլ » կ'ըսենք: Ներկայն անոր ու անորոշ ապագային մէջ տեղ փոքրիկ կէտ մ'է միայն, խորատիւն մ'ապրիւն մը, և ինչ որ ապագայէն պիտի կրնայ իրականանալ՝ զարձեալ շուտով այդ անցեալէն փոխուելու համար է, ընդհուպ նորէն իրեն յիշատակի բեկոր մը միայն մասն ըլլալու մեր կեանքին: Այն ինք ինչ որ բրած է զմեզ այդ անցեալը, (բայ ի այն անցեալէն որ մեր հայրերուն է և որուն ազդեցութիւնը կ'երկարաձգուի մեր մէջ ժառանգուած հանգամանքներու ձևին տակ), խմբելով մեր ամբողջ էութիւնը, մեր նկարագիրը շինելով, մեր կարողութիւնն ու տկարութիւնն հիմնելով, անջինջ ուրախութիւններու կամ անմխիթար տրտմութեանց աղբիւրը կազմելով մեր մէջ: Այն է մեր արժանեաց չափը, մեր անցեալը. անով կը դառնն ու պիտի դառնն զմեզ մարդիկ, ու ո՛ւր այն պիտի տայ բացարձակ ու վերջնական բանաձևը աշխարհի վրայ մեր անցաւոր գոյութեան՝ երբ մեր շնչաւոր կեանքը վերջնայ իսպառ: Այս խորհրդածութիւններէն կը բղխի բարոյական անդառազարձում մը, զոր մասնաւորապէս կ'ուզէի յանձնարարել երիտասարդներուն: — Եթէ անցեալն է մահաւանդ մեր կեանքը, ու այն է մեծաւ մոռումը ներկայն ձևակերպող կաղապարը, ի՞նչ որ ալ ըլլան

արտաքին ազդեցութիւնը ու ապագայէն եկած տարերքը, մանաւանդ՝
քանի որ հետզհետէ աճի անցելոյն գաղութաւոր մեր ետեւ, մեր մէջ, ու
ներկայն է ու ապագայէն դալիք տարերքն են զայն կազմողը, ինչ մեծ
ուշադրութիւն պէտք է դարձնել ներկային ու ապագային որոնք օր մը,
վաղը, մեր անցեալը պիտի ըլլան, մեր կեանքի պատկերը կազմող գծե-
րը պիտի ըլլան, և մինչև իսկ իբրեւ ընդաբոյս տրամադրութիւններ
պիտի կրնան գտնուիլ մեր դատակացի: Եթէ չե՛մք կարող արգիլել
բախտը ցաւեր բերել մեզ որք ալ մեր մնացեալ օրերուն համար իրենց
սայրասուր փուշերը պիտի ցցեն մեր հոգւոյն մէջ, բայց կարող ենք
արգիլել խզի խայթերու կազմութիւնը մեր գիտակցութեան մէջ:
Եթէ բախտը մեր ձեռքը չէ, պարտքը մեր կամքն է կախում ունի.
կրնանք մեր պարտք ու ապրելիք օրերուն արուած ողջութեամբ
ափսոսել ընել որ մեր անցեալը բարոյական զոհանքաւորութեան յիշա-
տակներ ընծայէ մեզ միշտ, պատուաւոր վկայութիւն մ'ըլլայ միշտ
մեզ համար այլոց ու ապագային առջեւ, բարի ժողովութիւն մը
մեր յաջորդաց, ի չղոյէ երջանկութեան գէթ բնութիւնը մեզ ապա ու
արիւթիւնը ապրելու: Կրնանք ընել մեր իմաստութեամբ որ ամաց
բեռը բարոյական ու մտաւոր ներդաշնակ ուժերու պաշար մը ներ-
կայացնէ, բարիք ընելու համար մեր տրամադրութեան թակ միշտ
առձեռնապատրաստ, ու իր ճշտող ծանրութիւնը կարենայ թեւորու թե-
թեւութիւնն ըլլալ մեզ դէպ ի վեր սլացումներու համար: Կրնանք
ընել, միշտ հսկելով այն նոր տարերք վրայ զորս մեր մէջ մի օրն
կ'աւելցնէ հնոյն, որ երբ, աւելի կամ նուազ ընդարձակ, յանդ եղնէ
մեր ասպարէզն այս աշխարհի վրայ, երջանկաւետ թէ թշուառ,
փայլուն թէ համեստ, ազնուական կեանքի մը պատմութիւնն ըլլայ,
որ զայն ճանչցողին ներշնչէ սա գառաւտանը. Մարգ մ'եղաւ ան:

Իսկիշատար, 24 Դեկ. 1900

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐՅԱՆ

Կ Ե Ա Ն Բ Ը

Մ Ե Ն Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն.

Ես գարմացած եմ եւ կը գարմանամ
Տեսնելով վարդիկ որք գոհ են կեանքէն
Եւ որք կանխած են միշտ եւ յարածամ
Մահն որ քիւրկէ զմեզ անոր չարիքէն . . . :

* * *

Բայց, Տեսնե՛նք, աղւո՞ր բան կը գտնե՞լ դուք,
Կի՛ն մ'ըջալն, եւ կա՛մ ըջալն երիկ մարդ . . .
Դո՞ն եք ամենիդ ալ, ան՛ն՞գ, անճաղո՞ւկ,
Եւ ոչ ո՞ք ունի գանգաւ, բողոք մ'արդ . . . :

* * *

Ահա՛ ծընւթ. շա՛ւ. եւ սահմանուած էք
Ժամանակ մ'ապրիլ աշխարհիս վրայ.
Բասն, երեսուն տարի, ա՛յ շատ, թէ կ'ուզե՞ք,
Բայց կեանքիս վայելքն ի՞նչ պիտի ըլլայ:

Վերջապէս, ինչո՞ւ կ'ապրի՛նք. ի՞նչ կ'ընենք,
Ինչո՞ւ ծընւնք, ի՞նչ դեր տրուած է մեզ
Կատարել. շուտ շուտ կը ծերանանք մենք,
Ե՛տն — ոչ ի՛նչ. եւ այս գուա՞րք կ'երեւի ձեզ:

Չուա՞րք բան կը գտնե՞ք Տեսնել անդադար
Որ օրերու վրայ օրեր բարդըլին,
Եւ հի՛նն ալ — առա՛նց գտնելու հընար
Որ մեր տարիներն ետ դառնան կրկին . . . :

Բա՞ղր է ձեզ նետուած ըլլալ այս կըլոր
Թաւալուն գունդին կողերուն վերեւ
Մի՛նչ ձեռնէ ո՛չ ոք հայցած էր շընորհ
Դալ ու Տեսնելու աշխարհի արեւ . . . :

Եւ կը սխալանա՞ք ճակատագրին վրայ .
Որ ըզձեզ ըստ կամս վարելով անդրե՛ն,
Կ'ըսէ. «խաղալի՛կ, ցատկէ՛, երեւո՛յ,
«Ե՛ս եմ քաշողը քու թելին ծայրէն . . . »

— Ո՛րքան որ փնտնեմ, իդձիս հախառակ,
Իմ մասիս, ես չեմ հասկընար թընաւ
Թէ ի՞նչ կը գտնեն այլք առհասարակ,
Մեր կենցաղին մեջ, հաճելի ու չաւ:

Ի՛նչ, միթէ անվիշտ, անձամբո՞յք է որ
Երբ արշալոյսին բացուին ձեր աչե՛ր
Կ'սկըսիք ընել ճո՛յն բանն ալ այսօր՝
Որ ըրի՛ք երեկ եւ առջի օրեր . . . :

Միքի ֆա՞ղոր է ձեզ անկողին մեկել,
Պանկիւ, քնանալ, խնջել, փրորեցաւ,
Իողողողալ, ֆրսիւ, ուտել կամ խըմել,
Եւ ետքն ալ . . . ո՞հ, չե՛մ կարող հաւատալ . . . :

Հանելի՞ է ձեզ, կապուտակն հրեշտակ,
Երբոր չես կեցած քառական խեղօք,
Զգալ հիկզ հաստ մասներ, միացած յայտակ,
Որք այտիդ վրայ դադարին . . . փառօք.

Կը գըլարճանա՞ս դու, շուրջ վարժապետ,
Բանեշելով այդպես մանկիկներն անմեղ,
Մինչ ծառին վերել, շոյի՛ն մեջ յաւեօ,
Թոշունք ուսնուսուն կ'երգեն սիրագեղ:

Դո՛ւ, սիրո՞վ է որ կ'երթաս ամեն օր,
Ծիֆ երիտասարդ, քու պաշտօնասուն,
Ուր գրասեղանիդ վըրայ, գլխիկոր,
Անգործ յօրանջես միկջեւ իրիկուն . . . :

Ախորժելի՞ է, խոստովանահայր,
Յնդած պառաւանց տալ միշտ արձակուն.
Շատ անո՞յշ գործ է, քաղնեպան եղբայր,
Լըպըրծուն մարմնից տալն անդուշ շըփուն . . . :

Եւ դու, կառապա՛ն, ըսէ՛, ֆա՞ղոր է քեզ
Օրն ի քունն տկալ չարաչար ցնցման . . .
Իսկ դուք, տի՛ար քծիշկ, մեծ հաճո՞յք է ձեզ
Ձեր հեզ հիւանդներն յըղել . . . գերեզմա՛ն . . . :

Շատ գոհ կ'ըլլա՞ք որ ձեր ամուսիններ
Ձեզ անհաւատարիմ գընունին, Տիկնա՞յք.
Դուք ալ, կուզե՞ք որ ձեր փափուկ կիներ
Ուրիշի մը հետ . . . խօսին, Պարոնա՞յք . . . :

Ըսէ՛ք, ձեզ անո՞ւշ գայ, ամուսցիտուն,
Ձեր տանուտիրոջ վըճարել ըստի,
Կը սիրե՞ք որ ձեր զոհանջն, օրն ի քունն,
Խօսի, տրեցայ ձեր ականջին տակ . . . :

Քա՞ղոր է ձեզ տալ ձեր ոսկիներն ի պահ.
Իրամատեարց որոնք օր մ'ալ տան փախուս,
Կամ վճարել տո՛ւղ տո՛ւղ այն ֆուրջերն անշահ
Որով ձեր կանայք յօրինեն հագուս . . . :

Ակռայի ցաւով սանջիշ դառնապէս,
Ունենալ մանչեր ծոյշ, շրնայշ, քեթել,
Աղջիկներ, գորս հարկ ե պարսեանդէս
Տանիշ, ետն՝ յանձնէշ փեսացունի քել . . . :

Անո՞յշ կուգայ ձեզ՝ երբ ամձրեւե շաւ
Յեխով քաքախիշ ոտեն զը գըշուի,
Քրտանց մէջ շողայ ամառն անընդհատ,
Ջրնուն ունենալ անվերջ հազ, հարթուի . . . :

Ինչպէ՞ս, շա՛ւ բան ե, երբոր կըլլաք ծեր,
Քարձնոյ ցաւերով տառապիշ անգոր
Միկնել որ երկնից ժամացոյցն ալ՝ ձեր
Կեանաց հոռակ վերջին ժամն հեկե մի օր . . . :

Այս ամենն, քե՛հ, այս կեա՞նքն ե աղուր.
Կ'սպասեմ հերման ու պատասխանի.
Ձեր մեջեմն ո՞վ, ե՛հ, մե՛կ մարդ մը կա՞յ որ
Ծընած ըլլալէն հիմայ գոհ լինի . . . :

Ինչպէ՞ս, հե՞, կուգե՞ք ապրիշ տախիլ
Այն խօսքերէն ետն որ ըրի ձեր դեմ . . .

Այո՞ — անշո՛ւր ե աս բոլորովին
Եւ շաւ կ'ըլլայ որ չը շարունակեմ:

— Եւ սակայն գիտնայ կուգի իրաւ
Թե ինչո՞ւ այսօր կ'սպուռած եք կեանքիւն,
Թե ի՞նչ հրապոյրով, հըգօր պատճառաւ
Ան կը թըլի ձեզ հաճոյ, հեշտագին . . . :

Ի՞նչ բանի վըրայ կը հիանաք շար
Բընուքեա՞ն վըրայ արդեօք. — Անիկայ՝
Շըքեղ, պերճագեղ ե, չեմ ուրանար,
Բայց շատնց ի վեր ե որ կար ու կայ . . .

Արեգակ, շուսիւն, ծով, կապոյտ երկին
Նոյն եւ անփոփոխ եւ միշտ ու մընան,
Իսկ ինչ որ գնալլանք կ'ազդե ձեր աչքիւն՝
Կ'ենթադրեմ քե Մարտի ըլլալու չե՛սն . . . :

Բանգի մա՛րդն, ինքն իսկ, այլանդա՛կ բան ե,
Նոյնպէ՛ս կիկն . . . ալ քիչ, քեպէս եւ արդեմ
Թեքել մը տարբեր . . . ձերի կողմանէ,
Աւելի արժեք չունի՛ք նա մարդէն:

հօսոսովանեցե՛ք, արհի՛ք, հաւաւո՛ւսկ,
Թե երջանկութիւնն առասպե՛ղ մ'ե սոս,
Եւ թե դժբա՛ղդ եք ամենեկդ աշ — միմալ՝
Ձեր այդ վիճակին դուք չե՛ք խեղաւո՛ւս:

— Է՛հ, աւասի՛կ ես, ըսե՛ք, հո՛ւս իսկ, ես,
Ձեզ քարոզ արդով կ'գրօւենո՛ւմ հիմալ . . .
Անսարակո՛յս ո՛չ. դո՞ւք աշ ինձպէս.
Ուստի, ծառայ եմ, հաշիւենիս ե փակ:

Թարգ. ԱԼՓԱՍԵԱՆ

Է. ԿՐԸՆԷ ՏԱՆԳՈՒՐ

«ՊԱՐՍԱԻԱՆԱՅ ՔՈՒԷ» ՄԸ

1967 թ. ապրիլին էր որ ընդհանուր ու սանձարձակ վիճա-
րանութիւն մը ծագած ըլլալով, առօրեայ մամուլին, հանդէսներուն,
բոլոր դրական ու ընտանեկան շրջանակներուն մէջ, «Ի վերջ կոյս»
ԺԺԴԴ զարու, Պօլսի մէջ ապրող հայ աշխիկներու ու կիներու կըր-
թութեան, իմացականութեան, առաքինութիւններուն, վարքու-
րարքին, ուսումնականութեան չափին ու խնչութեանը, — մէկ խօս-
քով քաղաքակրթութեանը, — վրայ, ընդհանուր հաւանութիւնով որո-
շուեցաւ որ, այդ խնդիրին մօտէն գիտակ, ձեռնհաս ու փորձ մաս-
նագէտներ հրաւիրուին հրապարակային հաւաքական նիստի մը,
որ վերջնական վիճաբանութիւնով մը խնդիրին ելք մը տալով,
միաբերը լուսաբանեն «Ի բուժումն . . . բորքոքեալ մտաց»:

Հրաւիրուեցան, գրադէտներ, — ֆէմինիսթ տեսալէն, — աշ-
խարհիկներ, շուկայիկներ, գերասաններ, — jeune premier տեսա-
լէն, — արդուզարդի, բուրձի, սեղմիրանի ու բրնձափողի, ժանեա-
կի, յապաւէնի խաղալիկի մեծաքանակ ու փոքրաքանակ վաճառա-
կաններ, հնադէտներ, մանկաբարձներ, գեղապաշտներ, վարդա-
պետներ, ծննդական ու կանացի հիւանդութիւններու մասնագէտ
բժիշկներ, նկարիչներ, արհեստով՝ հրապուրողներ են. ևն. որոնք
իրենց արհեստին բերումովը, իրենց համապատասխան դասա-
կարգի հին կամ նոր կիներու հետ մօտէն յարաբերութիւններ
ունեցած, զանազն ձանչցած կամ ուսումնասիրած էին, իրենց բոլոր
. . . կողմերովը:

Վիճաբանութիւններուն աւելի անկողմնակալ, աւելի լուրջ ու

սղառչած երեսիմ մը տալու համար, մեծամասնութիւնով, որոշուեցաւ կին անդամ չընդունիլ համաժողովին մէջ, ինչ որ թէ՛ թուոյցիկ, շատախօս, աղմկող ու աշտուտ տարր մը տեւեցուցած պիտի ըլլար ինքնիթմէջը, և թէ՛ ամբաստանեալ մը՝ միեւնոյն ատեն ինքզինքին զատաւոր ըլլալու հրաւիրած պիտի ըլլար այլապէսով։

Քուէնեքու ընդհանուր բացարձակութիւնով, համաժողովին միակ ու կարծաւե նիստին նախագահ կարգուեցաւ, — պատուաւոր, անպատուեալ, ամենքը մէջը ըլլալով, — առջի դարուն առջի տարիներուն ծնած նշանաւոր հնութիւն մը, որ միակ յետապոստն էր իր ասեկնի բոլոր մարդիկներուն, եկող գացող անթիւ անհամար սերունդներուն վրայ։ Կարապ Արզուկով։ Հարիւր քառասունները տարու։ Թէև յիշողութիւնը մաքրած, թէև նայուածքը՝ քիթովն վրայ շարուած շորս ակնոցներուն իրար չէզոքացնելուն շնորհով միայն ազօտ կերպով բան մը տեսնելու կարող, թէև ականջները գրեթէ ալ չի լսելու աստիճան ծանրցած, բայց անոր ներկայութիւնը անհրաժեշտ դատուեցաւ, թէ՛ համաժողովին շուրջ փայլեցնելու։ Թէ՛ անոր հնամենի հնազանդութեանը, ականապէս փորձառութեանը պատիւ մը բրած ըլլալու և թէ՛ անկից օգուտ մը քաղելու համար։

Համաժողովին բացումէն հինգ վայրկեան առաջ, պատգարակով ներս բերին նախագահը, յօդացաւոտ ստրեբուն վրայ վերմակ մը ձգած, և նոյնութեամբ զետեղեցին, յատկապէս շնուած բարձրաւանդակի մը վրայ։ Ոտքի վրայ Հայր մերէ մը ետքը, ձեռքը տուին զանդակ մը, զոր հնչեցնելով ատենանք բացուած հոշակեց խոստ ու ցած ձայնով մը զոր չի լսուելուն համար, կրկնեցին երկու օգնականներ « ի չորեք ծագս » . . . սրահին։

Սրահին մէջ, ունկնդիրներուն տեղը, նորանցներուն վրայ, յարակից շէնքերուն մէջ, դուրսը, փողոցները, հազարաւոր բազմութիւն յողովարդի, կեցած, շունչհատ քրտինք թափելով կ'սպասէր վիճաբանութիւններուն ելլին։

Եողովին անդամներուն թիւն էր ինքնասուբինը, նախագահէն դատ, լաւ *comp d'œil* ունեցող յողովականներէն մէկը, — արհեստով հրապուրող, — վայրկեան մը իր քովի պատուարման անդամակիցին գառնալով, — արհեստով մանկաբարձ, — սապէս կրտէք, ճակատին քրտինքը սրբելով և թաշկինակով երեսները հովահրելով։

— Բարեբաղդաբար, Կարծեմ վիճաբանութիւնները շատ կարճ պիտի տևեն։ Վերջին փամփուշտներն են որ պիտի արձակուին։ Այնչափ յողովականներուն մէջէն երկու հոգի միայն խօսք ուզեր են, արձանագրուելով նախապէս « խօսքախնդիր տետրակին » մէջ։

ըստ կանոնի: Ապա թէ ոչ, մարեւոյ փոռելու բան է: Սա տը պէտք է խոստովանել որ ամենուն արուած չէ ելլալ աստի մեծ ու հետաքրքիր բազմութեան մը առջև, առ խնդիրին վրայ մինչև հիմա չըսուած չի լսուած կարծիք մը յայտնել, առանց վերջէն չարաչար հերքուելու կամ պզտիկ իյնալու վախի: Եւ ըսե՛լ թէ աստի գաղափարն տարրեր բերեր են հոս, օգտուելու համար անոնց յայտնելիք կարծիքներէն: Ըստ իս, համաժողովս կէսուակէս կնիկ ըլլալու էք: Գոնէ flirt կրնէինք նեղացած ատեննիս: Համը անանկ կեղար: Ու այն ատեն թերեւ աստի չոր չըլլար կացութիւննիս, հակառակ ջրտինքով այնչա՛փ թրջած ըլլալնուս: Եւ ըսե՛լ թէ պատիւ կը համարինք յայտարարել թէ, feminisme ը այնչա՛փ առաջ գացած է այն օրէն ի վեր՝ որուն քննութեանը համար բերին թխեցին միպէ հոս: A propos, սա վարդապետները ի՞նչ բան ունին հոս: Իրենց հետ վերաբերութիւն ունեցող բան չեմ տեսնար կոր ես հոս . . . :

— Օ՛հ, այո՛, կայ, վրայ բերաւ մանկաբարձը, բեքեւելով: Իմացածիս նայելով, մարապետներուն իրաւունքները պաշտպանելու եկած են, եթէ երբէք ըլլայ որ անոնց վրայով սխալ կամ գէշ տկնարկութիւն մը կամ դատաստան մը ըլլայ . . . :

Այ պահուն բորժի վաճառական մը հրաւիրեց զանոնք ըռել, բեմը ելած ըլլալով, ժամանակին էն նշանաւոր հնագէտներէն Պ. Ուլդապատով, որ սապէս խօսեցաւ:

« Տիա՛րք պատուարժանք՝ համաժողովիկ .

— Արհեստիս բերումովը, ամբողջ հաւաքածոյները ունիմ հին լրագիրներու առաջին էջերուն, « ի վերջ կոյո ժիւրէօ Կարու » արք կը հրատարակուէին ան ատենի կարեւոր յօդուածները եւ եթէ թեթեօրէն միայն աչք մը պատցունէիք անոնց վրայ, շուտով պիտի տեսնայիք որ, ամենքն ալ առանց բացառութեան, այդ ատենուան կիներուն ու աղջիկներուն միտքերուն ողբալի վիճակին վրայ կը ճառեն եւ զարմաններ կը խորհին, թէև առանց օգուտի: Պատմական ճշգրտութիւններով հաստատուած է որ, աղ թուականներուն մեղած են կիներուն մէջ, բոլոր ուսումնաժառանգական, կրթատիրական ձգտումները, հայուհիներու միութիւնները ինքնիշխանին փճացած, ամենքն ալ ինքզինքնին թղթախաղի տուած, ցոփութեան, զեղիւթեան, շաղկապեան մէջ զլորած են: Պիտի տեսնաք որ ամէնքն ալ փցուն միտքերով, դատարկ գանկերով, խաղալիկներու, ժապաւէններու, վաւանիչ նորաձեւութիւններու ետեւն են լինած: Պիտի իմանաք որ ոչ մէկ կանոնաւոր, տարրական կամ բարձրագոյն հաստատութիւն մը ունեցած են աղջիկներուն համար, ոչ մէկ լուրջ ջանք մը եղած է տգիտութեան, խաւարէն ու ճիւղաններէն ազատելու համար հէք

յեռաստի օրիորդները, որոնք մայր ըլլալու պիտի կոչուէին յաջորդ սերունդներուն։ Կատարեալ քառս մը, շփոթութիւն մը, ագիտութիւն մը կը տիրէր ան առննի միտքերուն մէջ։ Ոչ կանոնաւոր գրեչ, կարգալ մը զիտէին իրենց մայրենի լեզուովը, ոչ ուրիշ լեզուներու տեղեակ էին, խեղճ ու կրակ երկու կոտորաութիւն բառէ գատ, ոչ սիրտներին մշակած էին ազնիւ զգացումներով, ոչ հոգիի ազնուութեան հետք մը, ոչ միտքի բարձրութեան նշան մը ձգած են տարեգրութիւններուն մէջ, ոչ հրապարակի վրայ կարծիք մը յայտնելու կարողութիւնը ռենցոյդ կիներ երեցած են ամբողջ սերունդներու տեսողութեանը միջոցին, մատով համրուելիք բացառութեանէ մը դատ, վերջապէս զօրն ասեմ զօրն խոտտովանիմ, վիճակ մը այնքան ողբալի, որ ոչ լեզուով կը բացատրուի, ոչ գիրով։ Վերջապէս հաւատացէ՛ք Տիարք իմ պատուարժանք, որ շատ թեթեւ ուրուագիծ մը միայն տուի այն անչափ, անսանձ, սաստիկ քննադատութիւններուն ու սրտամշիկ նկարագրութիւններուն որոնք կան պարզուած ի վերջ կոյս ԺԹԸ՛ դարու, լրագիրներու առաջին էջերուն մէջ։ Մատենադարանս բաց է ամեն հետաքրքրուողի առջև։ Ուղղը կրնայ գալ, կարգալ ու համազուիլ, սրով կը յուսամ որ պիտի կարող ըլլաք վճռելու իրողութիւնը այնպէս՝ որպէս էր իրօք, որպէս ի վեր հանեցի ու պարզեցի։

Ժողովականներու մէկ մասին միայն, բուն ծափահարութիւն ներէն ետքը, հակառակօրդ կուտակցապետը, Պ. Շահաբով—բնիկ Շուկայիկ, — սապէս փաստաբանեց, իրեն համակրողներուն սրտատարօին մէջ, թէ ինչպէս պիտի կրնար ելլալ այդքան անհերքելի փաստերու տակէն։

— Պ. Ուղղապատով, պէտք է պիտնայ որ, իր ակնարկած այդ լրագիրներուն միւս կէտերը իմ քոյս են, սա պարզ պատճառով որ, այդ հաւաքածոյները, իրմէն առաջ իմ ձեռքս անցած են և եթէ ինք առաջին էջերը գնած է, իրեն պէտքի ուսումնասիրութիւններու համար, ես ալ չորրորդ էջերը վար գրած եմ ինձի, իր միակ օգտակար կողմը անոնց, հին վաճառատունները՝ իրենց ազդարարութիւններուն միջոցով ուսումնասիրելու և ժամանցի համար, անոնց թոյն—պաշտօնալի թերթներովը, զբօսնելու, սնանելու, հրահանգուելու համար։ Ի՞նչ պիտի ըսէ Պ. Ուղղապատով, երբոր ըսեմ իրեն թէ, ես ատոնց մէջ իր ըսածին պէս բաներ չի տեսնալէս գտա, ատոնց գլխովին հակառակը ապացուցանելու տարրեր գտած եմ։ Հոն, ԺԹԸ՛ դարուն վերջերը ասորդ Հայ իգական սեռին բաղաբակրթական բարձր մակարդակին վրայ, միտքերը բացարձակօրէն լուսաբանելու կարող հաղարար հատուածներէն մէկը միայն պի-

տի կտրված և կուղեմ՝ զիսնալ թէ ինչ արտամբանական պատճառ-
խան պիտի կրնայ բերել, մեր պատուարժան, համբաւուր, կնաւ-
եաց ընդդիմախօսը, Պ Ուղղադատով:

« — Անհուն բերութեամբ կիմանանք Պ. Գինովեանի ամուս-
նութիւնը Օրիորդ Բազմարժանի հետ: Պ. Գինովեան՝ առեւտր-
ական հրապարակին վրայ ծանօթ է իր բազմամեայ աշխատու-
թեամբ, շոգենաւային վարչութեան մէջ, ուր իր խղճամիտ հաւա-
տարմութեան, փորձառութեան ու պարկեշտութեան մէկէ աւելի
ապացոյցները տուած է: Խոկ Օր. Էլիզա, լուսաւոր շառաւիղ Բազ-
մարժանի հոշակաւոր ու բարեհամբաւ դերաստանին, միայն,
սիրտի, հոգիի . . . ու մարմնի չընտղ ու զգլխիչ յատկութիւննե-
րով օժտուած աշխիկ մըն է, իր թաղային ամենաբարձրագոյն վար-
ժարանէն սոկեղօժ վկայագիրով շրջանաւարտ ելած, իր հիանալի
արդուարդներով, իր անստղիւս կենցաղագիտութեամբ, իր անմը-
ցակից պեղեցկութեամբ, զարդը, փայլը, մարդարիտը եղած է և
պիտի շարունակէ ըլլալ ևս աւելի ճաճանչափայլօրէն, Պօլսոյ Հայ
իզական դասին և մեծապէս պատիւ կը բերէ անոր: Ար խօսի մէկէ
աւելի լեզուներ: Իր առած բարձր կրթութեան, ընտիր գաստիա-
րակութեան, ու տանը մէջ իր տեսած ու սորված ընտանեկան ա-
նստգիւտ ու համեստաշուք պարկեշտափայլութեան բազմաթիւ ա-
պացոյցները անմիջապէս աչքի կը զարնեն, առաջին անգամ զինքը
շրջապատող ինչ իր ուսումնասէր հակումներուն, աղքատասէր ու ա-
ստրինի սիրտին և ուրիշ շատ մը հազուագիւտ առաւելութիւննե-
րուն օրինակները տուած է մէկէ աւելի անգամներ: Իր հրաշալի
բանուածները առածի կարգ անցած են, և իր առեղնազորժի տա-
ղանդը՝ զինքը աշխարհի առաջնակարգ մասնագէտներուն կարգը
դասած է: Իր պարեկակերպը մեծապէս ցնահատուած է նոյն խոկ
օտար սալօններու մէջ: Տնաւարութեան ու խոհարարութեան մաս-
նաւոր վկայադիրներ կըցած է ստանալ, իր բազմարդիւն ջանից և
դերմարդկային կարողութեանցը շնորհիւ: Վերջապէս, առ նեղ սիւ-
նակներուն մէջ անկարելի ըլլալով մանրամասնել նազելուհի Օր.
Բազմարժանի բոլոր բարեմասնութիւնները, կը շատանանք մեր
անկեղծ ու սրտաւիին խոգակցութիւնները միացնելով ամեն կողմէ
յայտնուած միահամուտ շնորհատրութիւններուն. . . »

— . . . Եւ, կաւելցնէ, Պ. Շահիրով, այս ու այս կարգի
գրութիւններ, օր ընդ մէջ պիտի հանդիպէր լրագիրներուն, ազգային
բաժնին մէջ, հորիւրաւոր, հազարաւոր անդամներ, ինչ որ պէտք
եղածէն աւելի փայլուն գրաւական մըն է 1900 եան իրական կըր-
թութեան բարձր կացութեան վրայ:

Ոչ նուազ բուն ծափահարութիւն մը ծայր կուտայ առ անգամ ալ միւս կողմէն։ Դժուրը նորէն առկախ մնացած ըլլալով եղջիւրնէրուն միջոցով մանրամասնութիւնները նախագահին ականջնիւլար կուտան, որ յանկարծ ուշաբերելով, պոսիւր բերելով, ակնոցները շրտելելով, տաքերը ձեռքերը երեքցունելէն քաներ մը վը կակաղէ, զորս անմիջապէս օգնականները մունետիկի ձևով կը պօսան երկու կողմէն։

— Քանի որ պատիւը զրիք ինձի վճռել տալու այս յոյժ ծանրակշիւ խնդիրը, իբր տունց ժամանակակից, պիտի քսեմ որ իրաւունքը Պ. Ուղղագատովինն է, ինչու որ, որչափ որ կը յիշեմ, լրագիրներուն առաջի էջին մէջը միայն, մէկը կընար շիտակ ու անշահախնդիր կերպով իր կարծիքը յայտնել, մինչդեռ ազ ազգայիններուն բաժնին մէջ դրուածները միմիայն զրամի փոխարէն գրուած են և շատ, եթէ ոչ ամեն անգամ զլիովին հակառակն են իրականութեան ու ճշմարտութեան։ Ան ատենները, իրաւ է որ հիմա զաղափար չունիք ատանկ բաներու վրայ, քարայրով ուղածնին գովել, ուղածնին աւել կուտային լրագիրներուն մէջ և ամօթ չէր բնաւ . . .

— Ամօթ, պօսացին, բայց ժողովականները, հանրապետականները, սնկնդիրները, ժողովուրդը, ներսէն, դուրսէն, փողոցէն, իրարմէ աննկրով։

— Ամօթ, կրկնեց արձագանքը ամեն կողմէն։

Ատոր վրայ, յիմաբանութիւնը փակուած հոշակուելով ու բռէ արկութիւն կատարուելով, համաժողովը «ցաւօք սրտի» պարսաւանաց բռէ տուաւ, «ի վերջ կոյս ԺԹԴ՝ դարու ապրող, կիներուն, մարդերուն, բայց մահաւանդ . . . օրադրողներուն»։

(Ապագայի գործիքի միջոցով ընդօրինակուած)։

ՔՕՏԱՔ

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՇԵՐԸ



ՈԳԵՎԱՐՔԻ մը չափ ամգունած կերերէր Պէտթրիս։

Չմիտն արեւին ամգոյն ճառագայթները, որոնք իրենց տան դիմացի լեռան ետին կը կծկուէին արագ արագ, իրեն դիտուն քար զարձնելու պէս ճնշող ապաւորութիւն մը կը ծանրացնէին իր վրայ, սլաւունհանէն ներս փախչող յետամնաց զիսակներովը։ Մեռնող տարիին չափ ինքն ալ շատ անբիծ չէր զգար իր մարմինը, որ հիմա սկսած էր ժանգոտիլ իր հիւանդ սէրերուն լիսի՝ սև զգայապաշտու։

Թէնէն: Տարիներու շրջանին մէջ շատ հեղ խարկանքի դո՛հ մը եւ զա՛ծ էր այն թիւր խոստումներէն, որոնք իր շուրջ ձիւնի պէս ձերմակ, ու աստղերով լուսակիտուած շրջագլխաւ մը յօրինելու ապահովութիւնը կը ներշնչէին: Բայց այդ խոստումներու լուսակիտումը՝ Նեսոսի պատմութեան մը դարձաւ թունաւոր, և երթալով աւելի խածնող, ու աւելի անհանդուրժելի եղաւ իրեն, քան որչափ չէին եւ զա՛ծ Ֆրանսայի թագաւորին վերարկուն բեհեզէ մեղունները: Իրեն դարպաս ընող սիրոյ խանութաւորութիւնը հետզհետէ կը մարէր իր շուրջ, հակառակ իր ներսի կրակներուն, որոնք բռնի կը բռնկցուէին իր կողմէն, ա՛յն մաքառումներով, զոր մարդ կունենայ՝ սառեալ՝ երբ ի՛ր և կեանքին միջեւ ծարձակող խոչնդոտները կը նշմարէ:

Ոչ որ այնքան փարած էր՝ այդ իրիկուն՝ ի՛ր յիշատակներուն և տարիին հրաժեշտին, որ իրեն հետ կը տանէր իր կեանքի՛ն ալ խորտակումները, ոսկրապէզ քայքայուած զգացումներու աւերակ մը թողլով իր կաշիէ ընդունարանին մէջ:

Իր մարմնին պաղ քրտինքները դալուկ յոյզերու ախտաբուրմունքը կը սփռէին չորս դին: Ի՞նչ էր այդ ախտաբուրմ յուզումն, որուն սկզբնապատճառը:

Ինքն ահամայօրէն կանդրապառնար այդ ջլախտաւորող սարսուռին, քանի որ 50 տարիքը պիտի թեւակոխէր, վայր, արեւածագին: Պզտիկութեան ատեն շատ աւելի գուարթ ոգևորութիւն մը զգացած էր այդ վաղուան փոփոխութեան հանդէպ, երբ իր գլխաւ թեք մարմինը, իր հրապուրիչ գեղութիւնն ստանալու համար անհրաժեշտ պէտքն ունէր նոյն իսկ անոր ձմեռի ջերմութեան: Հիմա, ընդհակառակն, յուսահատօրէն կը նշմարէր, թէ բնութիւնը, որ՝ իր տարեկիցներուն, ա՛յնքան ատառ ըմբռնանա՛ծ էին իր կեանքին դրամաժիան եղող թունդ գեղեցկութիւնը, հիմա հակադարձ պահանջկոտութիւնով իրմէն հտ կառնուր իր պարգեւածները, հաւատարիմ՝ ճշգրտութեամբ. նախկին աչքառու հրապուրանքի կարմրամբերթ բաժակներէն մէկիկ մէկիկ կը փիտտէր ամենէն գեղեցիկները, վարպաթոյր բունին վրայ թողլով կնճիռի պէս, տմոյն ու գորշացած խորշոմներ: Ոչ որ այդքա՛ն դժօխային պոռթկում մը պիտի ունենար տարիներու անվրէպ այս կատակերգութեան հանդէպ, եթէ ոչ Պէաթրիս, այդ հիւանդ պառաշ աղջիկը, որ լնդղինքը կը կրծտէր, իր անկողնոյն մէջ, լալկան յուսալորիպումի մը բովանդակ կատաղութիւնով, և հայհոյանքի պէս յիմար անէծք մը կը թաւալէր խորը իր ակառներուն, որոնք կը կարկամէին կովորդէն դուրս խուժող հառաչանքի գինովութենէն: Ալ անհանդուրժելի ըլլալու աստիճան կը նեղսրտէր իր շուրջի մանկութեան և գեղեցկութիւններուն հանդէպ,

Նախանձոտի բռնն կրակներէն մոխրացած, ու կուզէր իր աճիւնն
վրայ թխսել իր ալ կեանքի անցեալը, որ՝ տա՛ղ, անդարձ կը
պահուըտէր իրենց տան ղիմացը ամփոփող արեւին սոսկի ժաղերուն
պէս, որոնք իր ժաղերէն ալ գողցած էին անոնց շէկ, փոփոք թե-
ւորը, բռն մը ճերմակ սրսկելով անոնց վրայ:

Ապրելէ ձանձրացող ու կորսուած հրապօրը՝ կեանքի շրջանին
մէջ՝ հակոսնէութիւն մը կը սահագծէ, տարիներու առթած զուարթ
տօնականութեան ծոցը, ու տմբոհանքը կերպով մը դաւանանքը
կըլլայ բոլոր անոնց, որոնք հակառակ իրենց երազող յոյսերուն,
իրական ըմբռնում մը չեն կրցած վայելել տարիներու պատ-
րանքներէն: Նորսուած զրամադուլիս մը, ալեկոծութեան բռնուած
ջանքի մը բեկորները կրնան՝ երկար ատենի համար՝ իրենց յոյսի
թելերուն կառչել, ինքզինքնին զարմանելու մտապիւր. բայց կեան-
քին ու տարիքին տուժերը չեն լեցուիր բնաւ, այլ ընդհակառակն
տարուէ տարի աւելի կը շեշտուին, օր մը սոկրուտ, հիւժած դա-
ռածութեան ժը փոխելու համար ամենէն անմեղ, ամենէն պինդացող
հրապուրանքը գեղեցիկներուն:

Ու պատաւ աղջիկը իր հիւանդի անկողին մէջ, լքումի նմա-
սիսէն պառուկուած հազիւ թէ կցկտուր բառերով քնքզինքը կրնար
թարգմանել տարուան այս վերջին դիշերին մէջ, և անոր

— « Բեզմէ չպիտի դատուիմ բնաւ, կըսէր, զուն որ քու նա-
խորդներուդ պէս զիս ծաղրելէ զատ բան մը չըրած, կուզես խոյս
տալ ինձմէ: Ես ալ մէկն եմ՝ քու զոհերուդ զուն որ ամբարիշտ
ձեռքով գողցար իմ դէմքէս ու որտէս վարդերուս վերջին մնացորդ-
ները: Քու վերաբերելիք պիտի կառչիմ այս վերջին հանդիսաւոր
պահուն, երբ ամբողջ աշխարհի հրաժեշտ կուտաս, և պիտի դամ-
քեղի հետ թաղուիլ ծոցը ա՛յն սննդնութեան, ուր քու նախորդնե-
րուդ պէս զո՛ւն ալ կերթաս թաղուիլ անդարձ անհունութեան վրայ
հազիւ անտեսանելի կէտ մը գծելով իբրեւ քու յիշատակդ »:

Եւ այդ մեռելական վրէժնալիւր զոգողանքին մէջ, պատաւ աղջ-
կան փռչուած կեանքը կը վերջանար, ղմխային ծիծաղներով լե-
ցուն, առանց կարեւորութիւն տալու անոնց, որոնք վաղուան եր-
ջանկութեան հետ կը խառնէին՝ ա՛յդ պահուն՝ ի՛ր ալ սուղին աքրա-
մութիւնները:

Բայց մեր նոյապաշտ կաթիլի ըլլայ բնաւ, ամանորի այս առա-
ջին օրուան զուարթ սեմին վրայ երկարել սե երկըր դադարի մը,
սրուն մէջ պիտի նիբհէր՝ պառաւ աղջկան հետ՝ նոյն իսկ անցնող
տարին, իր բոլոր ծրագիրներով, իր բոլոր սննդն խորհրդածու-
թիւններով: Ժամանակը կաւէ զանոնք իր անցումներու ատեն, և

օր մը՝ թերևս՝ տարիներ վերջ, մեր տարին ալ անուն մը կրլայ սոսկ, ընցնելու համար թուականի այն անջրպետը, որուն շուրջ պիտի հիսուսի վարերու շղթան: Գեղեցկութիւնը՝ զոր մենք պիտի ակնկալենք տարիներու ընթացքէն, ո՛չ այն պատուով բաժինն է, որ հետզհետէ կը մերկանայ իրմէն իր յատկանշող դժերը, օր մը բացարձակապէս տախկնալու, ու անճանաչ, անհրապոյր ստրագ մը ըլլալու համար, այլ մանաւանդ զանի, որ հետզհետէ կը հասուննայ, և որուն զարգացումին համար տարիները ամենէն բարերար ազդակները կրլան: Իրականին ու տեսականին մէջ եղած աղբյուրներ և առնոց ըմբռնած քաղցրութիւնը անոնց զուլընթացութեան մէջ պիտի կրնանք վայելի: Զգացումի և սրտի գեղեցկութիւնները, որոնք հոգեկան կորովով մը կը հիմնաւորուին, կօծուեն մարդս նկարագրի անուշ ու սիրուն հրապուրանքով, ուրկէ ալ պիտի կրնայ ճանչցուիլ ինչպէս անհատական, նոյնպէս ասհմային տոանձնայատուկ ինքնութեան հանգամանքը: Եթէ այդ ցուցադրուած հանգամանքը գոհունակ սրտով մը նայիլ սայ մեզի մեր օրերու երեկին, եթէ մեր նկարագրի հիմակուան թեւալուրութիւնը կըցաւ տալ մեզի երեկուան կեանքէն քաղուած զոտերուն օգտակարութիւնը, ալ այն առեն նախանձոտի նշմարներովը չէ որ պիտի գիտենք մեր անցեալը, ու հայհոյանքի մը լպիրշ արուայայտութիւնը՝ մեր բերնին մէջ՝ տեղի պիտի տայ օրհնութեան մը ազօթքին, երբ կարգը գայ շնորհակալ ըլլալ մեր կեանքը յօրինող այդ անցած տարիներուն հանդէս:

Բայց մենք ամենէն աւելի սնոյթով ըրած ենք այդ հոգեկան կորովի զարգացման պէտքը, թողտոյ սր հիւանդ սէրերու և հիւանդ յոյսերու գերեզմանը ըլլայ մեր անցած ու զաւրք տարին: Կապրինք ա՛յնպէս, իբրեւ թէ բնաւ չպիտի մեռնէինք: Միտնինք կամ ո՛չ, այդ չէ կարեւորութիւն ունեցող խնդիրը: Բնութեան ծիծաղները, որոնք կը մարին, շարունակ վերածնելու աշխուժով, երբեմն պիտի ծրագրուին մեր ալ գէմբերուն վրայ: Եթէ լուսանկար զործիրին յատակութիւնը չունենանք մեր մէջ, այդ ժպիտները պիտի ծածաժոն մեր մէջ, և անոնք մշուշոտ շուքեր միայն պիտի ըլլան, եթէ հոգեկան կորովի առողջ բուրմանքը չգայ օժանդակել անոնց գոյութեան պայմաններուն: Եւ կեանքը իր տարիներու կծիկին մէջ այն առեն միայն պիտի ունենայ իր գոյութեան բուն պատճառները երբ իր զգացումները, իր յոյսերը, իր միտումներն ու ախորժակները ըծորդուին բնութեան մեզի պարզեւած պահանջներուն օրինաւոր կիրարկումին, ուրկէ միայն նկարագրով, մարմինով ու սրտով առողջ սերունդներ կրնան ծնիլ:

ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԷՆԴԻ ԴԵՄԵՆ



ԱՆՁԵՐԸ

ՇԱՐՈՒՐ-ԱՒԱԳ.	— Էնդի Դեմեն-կայարանէն եկող.	
		90-93 տարեկան
ՄԱԿԱՐ.	— Քաղբըցի շնորհմով տունի մը հոյ-	
	րը, չափաւասի տարի՛	
ԿԱՐԿՈՒՑ-ՆՓՐԻԿ.	— Երեսէ ինկած մը	40 տարեկան
ԶՄԵՐՈՒԿ-ԶԱՐԱՐ.	— Դրամատէր	30 »
ՄՐՋՆԿՈՒԼ-ՍԱՀԱԿ.	— Քանաւանցի աղայ	45 »
ՍՈՒԿԷՍ-ԳԱՐԻԹ.	— Էտէն հարստացածը	28 »
ՊԻՏԱԿ-ՀԱՄԱՐԿ.	— Թաղականի դէմ մը	50 »
ԹԹԱԿԻԶ-ՄԱՐԳԱՐ.	— Նշանաւոր կծծի	35 »
ՀԷՐԻՄ-ՆՈՆՕ.	— Որբանոցի պաշտօնէայ	65 »

(Տեսարանը խորքերդի մտը, բլրակի մը վրայ, ուր կը հանդիպի կա-
յարանէն եկողը, քաղբէն գիւղը գացող ածանթ մէկուն։)

Կայարանէն եկողը բլուրին վրայ, ծառի մը շուքին տակը, գէմքը ա-
նապատականի ու մեռելատիպ, ձեռքը երկարկէկ ոտտոտուն ճովան, պա-
տանքի կտորուանքներ մէջքին փաթթուած, բոպիկ՝ ու գլուխը արածայր
գտակ մը — պատանքին գլխամասէն, աջ ուսէն կտխուած է մախաղ, ձա-
խին վրայ սև ճիւղայէ մը։)

ՏԵՍԻՆԱ.

ՆԵՐՈՒԿԸ. ԱՆՅՈՐԴԸ (Մակար)

Մ. — **ԱՍՏՆԻՔ** արեւը, արեւը (շտոքիւն)։

Մ. — Բարի՛ լոյս, բարի լոյս։

Մ. — Ձէ՛, սխալ չեմ եկած, նոյն լեռը, նոյն քաղաքը, նոյն
լեռան. բաղբին արեւն ու արեւմարը ահա, (հեշք, ընդհատուած)։
Միայն թէ պատկերին տարօրինակ փոփոխութիւնը հոյիսի ոլորքը
բակեց։ Ի՛նչ անցած ըլլար, սա գեղեցիկ հովտին վրայէն ի՛նչ հովեր
փչած ըլլային։

Մ. — Բարի լոյս, ծերո՛ւկ, ս՞ի էք, ս՞ր ստհմաններէն։

Մ. — (Մարմնի ցաշատանը գաշարքներ, գրոշխը ձոկանին
կարծրոջած՝ կը նստի, մտախոն վիձակ լիշտ, շտոքիւն). Ու-
քիրուս տակ, արօրի ու մանգաղի կոտրուած շերտեր տեսայ, տեղ

առաջ, գետինը խառնտեղն ու պող խոտը կը ծածկէին, ջամբած առաւակներու եզերքը ոսկորներ ամեն կողմ, լըռած սպանդարան մը յիշեցնող: Ճանրուս վրայ Եղիկէլեան զաշտ մը տեսայ:

Մ. — Մեզի նայեցէք, ծերունի, ո՞վ էք, կ'նշ կ'ըսէիք, ի՞նչ էք քնտաւածնիդ:

Ծ. — (Դեռ իր իտեքին քելը չի կտրելով). Մ'սորուածի շեղում մը ճամբուս վրայէ՞, աչքս ալ իբէի, միշտ միեւնոյնը, ամեն կողմ շրջուած գերեզմաննոցի մը պատկերը կըլլայ առաւան: Ի՞նչ ուրա-կան անցած ըլլար ա՜ն սքանչելի հովտէն:

Մ. — Ուսկէ՞ կուգայիք, մա՛րդ, չէ՞ք լսեք (ռազմին ճայն):

Ծ. — Մեռածներու աշխարհքէն կուգամ, աղա՛ս, շատ տարի-ներէ ի վեր հեռացող մը աս տեղէն, պատահում մընէ ր այս, եկայ որ շնորհք մը խնդրեմ: Ձեր պապերուն վերջին կայքէն — Կայա-րանէն կուգամ:

Մ. — Խե մը չէ ասիկա, ի՞նչ ըսել, (մէկ կողմ):

Ծ. — Կայաքանին մէկ տմոյն խորշը խնծի ալ բաժին հանուած՝ անտանելի վիճակ մը կար հոն, ա՛լ չէի կրնար զիմանալ:

Մ. — Տէր ողորմեա՛ . . . (զարմանք ու վախ):

Ծ. — Հոն ինծի պէս շատեր ալ կային, մեծ բազմութիւն աշ-խարհքէն հեռացողներու, անոնց ստուերը միայն, անվերջ գիշերի մը մոայլը կը խտացէր:

Մ. — Ձեզի սիրով մտիկ պիտի ընենք, եթէ պատմութեան յետին մանրամասնութիւնն ալ չուզէք մոռնալ:

Ծ. — Յարեալ արեւ չիկար, գիշերն ալ լուսնկայ ու աստղեր չիկային, միայն, ատեն ատեն, խուսափուկ բոց փայլակ մը մեր գլխին վերէն, ահաբեկ՝ երբեմն՝ աս երևոյթը կը զիաւէինք:

Մ. — Այն երևոյթը ճիշտ, որ հոս մեր ամպերուն վրայ կը տեսնենք, չէ՞:

Ծ. — Ա՛յ, ո՛չ, բոլորովին տարբեր ու սահմակելի երևոյթ մը: Արնգոն ու շառալ փայլակներ երբ յանկարծ օձիկ օձիկ ու աւծեր արահետներ կը բանային անհուն հեռաւորութեան մը վրայ ու կը վերջանային չես գիտեր ո՛ր, այն պահուն, ինծի հետ եղողները կայարանին մէջ, « Աստուած է կ'ըսէին, որ իր հրեղէն կառքը նստած՝ մեծ երկինքին պարապութիւնը շէնցընող լուսահոգի ար-զարներուն աչք լոյսի այցելութեան կերթայ »:

Մ. — (Մարաւացում). Խոստովանիմ եւ հաւտում, խոստո-վանիմ եւ հաւատում, էրնէ՛կ քեզի ու այբերուդ, բարի՛ ծերուկ:

Ծ. — Ատանկ ալ մի՛ ըսեր, աղա՛ս, կար յամանակ որ ասկէ բաժնուողները կիրակմուտքի մթնշաղկերուն, հաւնին դարձած՝ կու-

գային իրենց երդիքներուն վրայ, վարը արծարծող խնկածուի մը կը հասուրտային, կարօտի ողջագոյութիւններով « իրարու մընէ » փափաքսին կ'առնէին, ատ առիթով մեռնողին ու մնացողին մէջ անուշ մխիթարութիւն մը կը խաղար, հիմա սակայն, դուք ազէի կը հասկընայիք եղածը :

Մ. — (Գլխի տատանումով) Հը՛մ . . . (խորշակեց) :

Ծ. — Ան ատենէն ի վեր, որ անտեսուած է աս սովորութիւնը ու շատ մը աս տեսակ աղւոր սովորոյթներ, անդէնին ասդէնին առնչութիւնն ալ մոռցուած է : Աս հետեանքով երևակայել յուսահատ զրութիւնը ան ողորմելիներուն, որ գերեզմանէն անպին երկինքը իրենց անմատչելի կը մնայ, երկրի վրայ ալ իրենցինները տեսնելու ակնկալիքը չիկայ : Այս զրկումն ահա անոնց բուն իսկ մահը, քն ահաւոր մահը եղած է :

Մ. — (Լռել, գլխիկոր) Շա՛տ սաղլի, շատ իրաւացի, մեր ողորմած հոգի, Տ. Մինասն ալ անանկ կ'ըսէր, բայց դեռ չըսիք թէ՛ ի՞նչ կըսէին ձեզի հոս, բանի՞ տարի ապրեցաք, շատը ետքի պատմութիւն կը թողուք :

Ծ. — Շարուր — Աւագ կ'ըսէին ինծի, աղա՛ս, շատ հետաքրքրասէր կ'երևաս, 90—95 տարիի արեւ մը ապրեցայ, կուզէի զեռքի՛մընալ ապրիլ, որովհետեւ աս արեւն ու կապոյտէն մարդ չի ձանձրանար, աս ձեր թոշուններու երդէն ու կանանչին թովանքէն, մարդ ըլլայ մահամիրձ մը՝ երբէք չի կշտանար : Բիշմընալ կը փափաքէի ապրիլ, բայց ալ ցամբեր էր պատրոյզը, գործունին կեանքոտ շունչին հետ, մօրս ծիծնալ բմէի հետեանք չէր ունենար :

Մ. — Կրնայի՞ք քիչ մը բան ըսել ձեր աս տեղէն մեկնելու պարագաններուն վրայ :

Ծ. — Երկու տարաւեսիլ ոգիներ, գիշերի դէմքով, որոնք խօսելու տեսննին, վերաւոր աշուէսի մը հիւանդ կեղերջը կը հանէին, շունի ցուկով, ու՛ թեքներն ալ անգղի փետուրներով ծածկուած, անմիջական անձնատուութիւն պահանջեցին, կ'ըլլա՞ր որ չի համակերպէի, քայքայուած ծեր մը՝ որ թոշունի շունչով իր վայրկեանները կը համրէր :

Մ. — Լացողներու ձայն, կ'օժ :

Ծ. — Իմ մահս, իմ հոտէս, ո՞վ ըլլար :

Մ. — Ազգականի պէս, բարեկամ դէմքեր դոնէ՛ :

Ծ. — Ընտանիքէս սեպուածներուն շատը ինէ առաջ հեռացեր էին, մնացածներուն ալ օտար կը ճանչցուէի, լսեցի ձայն մը, այս՛, ղրացի կնկան մը ճիչն էր ան :

Մ. — Այդ կիներ ի՞նչ ունէր, սխալ չէ՞ք ըսեր :

Ծ. — Այդ կինը, այդ անսիրտ բաժին սոնումը, ա՛խ:

Մ. — Շատ կը հետաքրքրէք, Հա՛յր Շարուր:

Ծ. — Վայդում աս կնկան գէշ ձայնը, որ կրակէ՛ անէծք մըն էր, հրաշէ՛կ զամի մը թափովը անցաւ հողիէս ու քնաց անփկա զերեզմանէս ալ անդին նոյնքան սոսկալի հնոց մը ստեղծեց:

Մ. — Բայց դուք նախ կայարանին մէջ ըլլալնիւ կ'ըսէիք:

Ծ. — Կեանքիս մէջ, որովհետեւ, օր մը, մտորումս ճամբորդ մը հիւրընկալելու պատահութիւնն էի ունեցեր, ամենակարճ ժամանակի մը համար, կայարան մնալու շնորհքը եղաւ ինծի, որ ան կնկան անէծքը չեզոքացնող արկարացում մը գտնեմ, պահանջ նոյն պէս որ՝ աստեղէն բարի վկայութիւններ բերել տամ ու ճակատի լուսապսակ մը ընեմ:

Մ. — Ետքը ի՞նչ:

Ծ. — Քսանըհինգ — երսուն տարիներու համբերանքով ո՛ր և է նախատար ակնարկ չի հասաւ ետեւս. բանի չի գրուեցան իմ խոստովանածներս, առ կողմէս ալ ստէս սպասածիս հակառակը կը հասնէր:

Մ. — Տեղին վրայ, մա՛րդ մը գտնէ . . .

Ծ. — Կը հասկնամ, կը հասկնամ ըսածդ, բայց անոնք բոլորն ալ «Շարուր սեւեռն զատապարտուած մը» կը պոռային: Ի՞նչ էր բնառածդ, ա՛ տղաս, երբ գիտնայիր որ հոն առաջ առաջ իմ հայրս էր ինծի դէմ ակաւայ կոտորողը, բայց հիմա ժամանակս կարճ է, ոտքերս կը զոզան, զեւ երկար մի խօսեցնէր:

Մ. — Երկու խօսք ան գրացի կնկան վրայ միայն:

Ծ. — Մի՛ տա՛ր անո՛ր անունը, ցաւերս մի՛ բրբրեր, յոգնե՛ր եմ, բունն աչքերէս կը թափի:

Մ. — Կա՛րճ, կա՛րճ, երկու խօսք միայն:

Ծ. — Դրացի կինը, — անունն ի՞նչ պէտք — աղջկութեան ատենը սէր ձգեր է աղբորդիկս, աղբորդիկս ինքնալ աս տեսակ բան մը աղջկան համար կը պահէր:

Մ. — Է՛.

Ծ. — Շարուր — Աւագ՝ քաղքի մը տանտէրը, կրնա՞ր իր ընտանիքին պատիւը արատաւորող զէպը մը մարտել: Աղբօրս աղան Ատանա խրկեցի, մեռաւ հոն, աղջիկնալ՝ հրաման ըրի հօրը, որ զեղ մը ըշէ, կարգէ հոն ու փակուի խողիւրը, ըսի ու եղաւ ըսածիս պէս, վերջը իմ ուզածս չէր որ եղաւ:

Մ. — Ի՞նչպէս:

Ծ. — Դեղ բշտած բաժը, մէկ — երկու տարիէն քաղաք կը դառնայ, մեռած էր էրիկը, ըսին որ՝ կնիկէն միտցուեր է, հայրը

զինք տուն չընդունեց, զուգընին մնաց, մուրացիկ մը, որ ձեռքն անցուցածը փողոցին մէջ կուտէր ու կը կերցնէր իր երկու որբերուն: Առ այրին էր, որ զիս տեսնելուն փրփուր բերնով, վրաս կը յարձա-
կէր, ու շատ հեղ կատաղութենէն զլիսուն մազերը ծուխի ծուխի գետին
կը բերէր: Վերջին անգամ, անոր անկէճքն էր սր ականջս այրից:

Մ. — Այսչափ:

Ծ. — Այսչափ, ա՛յո, ու ասիկայ սակա՛յն, երկրի վրայ իմ
զործածներուն ահոնքն հոշակուեցաւ, բայց իմ վարկեաններս
հաշուուած են ըսի, եթէ ուշ դառնամ, կարելի է աւելի գէշ տեղ
մը դառնամ:

Մ. — Զարմանալի յայտարարութիւններ կընէք, մա՛րդ, բայց
սակաւին անձանթ կը թողուք այն պարագան, որ ձեզ հաս խրկեր է:

Ծ. — Մնային ատոնք տոայժմ, սիրելիս, բարև եղէք ու ին-
ծի քանի մը ուրիշներ կանչեցէք:

Մ. — Ո՛վ, ո՛վ կը ճանչնայիք, եթէ ուրիշ ըսելիք ունիք, ու
իրաւ որ կարեւոր էր, ինծի ըսէիք նախ, ես ալ տեղացի մընեմ:

Ծ. — Գնա՛, կանչէ՛, որոնք որ պատահին, զիմացդ կարելի է ծա-
նօթներ ալ պիտի ելլեն, վերջը հարկաւ բեղ ալ... (Գոչբոս կ'եղնէ)

Մ. — Երթամ, երթամ, վերջը կարելի է, պիտի իմանանք եղածը:

(Հարսուստիկի)

ՅԼԿԱՏԻՆՅԻՆ

Վ Ա Մ Ի Ե Ս Մ Ե Ռ Ն Ե Ի

ԾԱԾԿՈՒԱԾ վարագոյրներէն ներս տաքութիւնը կը սողար,
որովհետեւ դուրսը գարնան մեղի անաշտութիւն մը կար. արագադնե-
րը կը կանչէին, թռչունները զմայլանքով կը ճախրէին և երկինքէն
վար տատանող խենդ ուրախութիւնը կը շուայուէր ամեն կողմ:
Հայկուհի խաթուն միամիտակ սենեակին մէջ գուլպայ մը կը հիւսէր՝
ձալլուած հանգստաւէտ ճոխութիւններու վրայ և դուրսէն ներս սո-
ղացող լոյսը թափանցիկ ճերմակութիւն մը կը ցօլուէր ամէն բանի
վրայ, սպառն կախուած խոշոր հայելիներուն, խնչդէս պատկերնե-
րուն ու ճերմակ սրտաբերուն երեսին՝ աւելի նրբացած:

Այդ մանկամարդ խաթունը, որ հակառակ իր սեւ ունջերուն ու
փափուկ իրանին, ոչ զեղեցիկ ըսուելու չափ զիմադծային համեմա-
տութիւններ կը կրէր և ոչ ալ աղեղ ըլլալու չափ ցայտուն անկա-
նոնութիւններ, վարձ ճապուկութեամբ մը կը շարէր կուլները ճա-

դէն վրայ, կը դարձնէր գուրպան ու չուանը կծկուելով կը կարծնար հեղհեղէ։ Մինակ էր ու մտածկոտ։

Ձեռ գիտեր ո՛ր անձանօթ անկինէն՝ յանկարծ թռչող սև բզէզ մը մտաւ օննեակէն ներս, խոպոտ, միօրինակ թրթուումով մը երեւոյց օդին մէջ, առաստաղին այս այն տեղերուն մէկ մէկ բարեւտուաւ, կեցաւ ու բզզաց նորէն, ճնշող լուծեան մէջ բերելով զուրսի վերակենդանութենէն, արեւէն ու դարնան երկինքէն անբացատրելի բան մը, քաղցրութիւն մը, հեշտութիւն մը։ Կեանքն էր որ կարթննար հոգին, ջուրին, երկնքին մէջ ու այլ թիթիւ, միամիտ միջատը թռլին վրայ առած բնութեան ուրախութիւնը՝ գիտակից բնազդով մը կը բաշխէր զայն հասած տեղը, մօլորուն աստանդականութեամբ, մօայլ, ցուրտ ու տրտում տեղերուն հաղորդելով զարնան զեղումը։

Եւ բզէզին բերած այդ եթերային մեղեդին, այդ աւետիսը՝ թրթուաց Հայկուհի խաթունին ներքին մտածման վրայ ալ և կարծես քուռելով կնոջ հոգիին՝ զայն թեթեօրէն բերեց ու ժողովուրդը ճեղքելով ծորումի անցք մը բացաւ. զուրսի բերկրակից ցնծութեան մեղքը խառնուելով իր վշտերուն հետ, մանկական հոգի մը տուաւ անոր այդ պահուն, մանկացուց այդ կնիկը որ լալու բաղձանք մը ունեցաւ. ու արեւի ճառագայթներէն, զարնան մաքուր ու երիտասարդ լոյսէն՝ կարծեօ քնքշացած իր սրտին ակերը՝ լայնօրէն բացուեցան, ցայտել տալով արցունքները, ինչպէս երախան մօրը ծիծը քաշած առնէ կ'եռոյնէ և կաթը խնքն իրեն ու առանց ճիգի կը հոսի։

Տրտում էր, որովհետեւ էրիկը եար չէր իրեն ու կնկայ անձնասիրութեան սպառնացող այդ կրակը՝ կը միա՛ր ու անցնելիք տեսակէն չէր. յետադարձ ակնարկի մը, պատուին տունը անցուցած կեանքի իր հեռապատկերին չափաի փափաքէր տպահա՛վաբար այդ պահուն, ի՞նչ պէտք անցեալ երջանկութեան մը հեռավոր արար տպահա՛վաբար այդ պահուն, արդի վիճակին բողբոջ աւելի ուժգնօրէն, ինք իր համար դրուած այդ լոխ աղերսագիրը տուել արդարութեամբ ստուգել տալու իրեն, քանի որ չափաի գտնէր. ընդհակառակը, հօրենական տան յիշատակներէն մխիթարական ոչինչ պիտի տեսնէր։

Արդատ ծնողքի մը աղջկին եղած էր, իր մատնեղովը պահած զրիթէ ինքզինք. ճրագ լուսուն առջև կութ վարկած, ցորենը տեսչուն հետ թռած, բայց այս բոլոր տաժանքին ու չքաւորութեան կրթանքէն տեսակ մը խտաբարոյ առաքինութիւն, անթերի համեստութիւն շահելով, որը աղջկայ առաւելութեան շատ արժէքաւոր հանդամանք մը տուած էր անշուշտ, քանի որ ծիտական, կեղծ ու հետեակ զիտակցութենէ մը ծնած չէր իր ունեցածը, այլ բնական

ձամբով, ընտանեկան փորձառուոր ու ցեղացին դատարարապետութեամբը ստեղծուած։ Այս վայրկեանն պէտք չունէր անկասկած՝ գլխիւ շիտակելու դէպի այդ խեղճութեան, զրկանքի հեռաւորին, որովհետեւ մոռցուած, հաշիւի չառնուելիք իր անձնական այլ արժանիքը չէր կրնար իյնալ միտքը երբէք ու զուցէ երկու ծայրերուն զուգակշիռը իր հիմնական ցաւերը աւելի թունաւորէր, աւելի ժանդոսել տար։

Բայց ինչ ալ ըլլար իր ծննդեան արժէքի վաւերականութիւնը, որքան աղբատի ալ ըլլային իր աղջկնութեան լաթերը, բաւական էր որ իր բազլին զոնակը անսպասելի երջանկութեան մը վրայ բացուած էր ու էրիկը իր ոսկիէ պատուանդանին, իր աղնուականի զիրքին մէջ ամբարտաւան՝ իրաւունք չունէր այց աւելնով՝ ապտակելու զինք ու հինցած լաթի մը պէս մէկ կողմ՝ նետելու, ատեն մը անոր նորութիւնը, անոր հրապոյրը անորաօրէն վայելելէ ետք։

Կին եղած էր ու հարկաւ իրաւունք մը վրայ, հերիք էր առիկա։ Անոր համար զինքը շրջապատող բոլոր պերճանքը, ոսկի շարոցը, աղամանդէ մասնիկները՝ հիմա իմերու լեզուով կը խաճեկէին զինքը ամէն վայրկեան։ ցաւով ու տանջանքով կը զիզուէին իր շուրջը, երբ ինք անքթիթ, կարծես ծնրալիր այց ամէն անհոգի առարկանեւ թուն մէջ, մազերը վզին երկու կողմերէն կուրծքին վրայ լծալած որբուհիի մը պատկերով՝ լոյսին դարձող արեւածաղիկ պէս՝ կը նայէր կողկողալին էրկանը՝ որ աչքը իրեն չէր ուզողեր, որ զթկամակութեամբ երես կը դարձնէր իրմէ և մօրմօրէն՝ հակասութիւն՝ ձանձաբացած այդ բռնաւոր անձնութիւններէն, այդ հետապնդող խռնգապատանքէն՝ տգատիկ կուգէր անկէ։

Այդ գուլպան՝ որուն չուանը հանգոյց հանգոյց գալով՝ ձև կուտար ու հեռագհեւէ, զրոյթէ անզգալաբար, կը մարմնացնէր առարկան, կը նմանէր իր վիշտերու պատմութեան աշխարհ մօտաւորութեամբ, երբ կամաց կամաց անորոշ սկզբնաւորութեամբ մը սկսած էր ծայր առնել անիկա, նախ տեսակ մը անհոգ անտարբերութիւն, յետոյ շեշտուած արհամարհանք և օր մըն ալ որոշ, յատուկ յայտնութիւնը լրումին։ ա՛լ տունը մանկուն պէս էրիկը զինքը չէր որ կը փնտռէր առաջին անգամ և ընտանիքի հօր իր ներկայութիւնն ալ զաւակներուն քով՝ շարթումն մէջ հեղ մը՝ վրիպած բացառութիւն կըլլար երթալով։ Հիմա իր անունն անգամ բերանը չէր առնիր, ստիպողական պարագայի մը տակ իր նախկին կնիկէն մնացած զաւակներուն բերնովն էր որ հրամանը հաղորդել կուտար ինք, ետքէն եկող կնիկը այդ տանը մէջ առանձնացած սրբաւայրի մըն էր իր աղջկան և հագիւ երեք տարու անգրանիկ տղուն հետ, որոնք

անոր ալ զաւակներն էին հաւասարապէս և սակայն իրենց մօլը պատիժը կը բաժնէին շատ կանուխ անձնուիրութեամբ մը . . . :

Գարնան եղկ լոյսը անդիմադրելի զուարթութեամբ միշտ կը ծաւալէր ներսը, երազի պէս ծորելով կը լեցուէր հոն՝ երկինքի պաշտելի կապոյտէն հետը հեշտութիւն մը բերելով ու հաղորդելով զայն ամէնուն, թափանցելով ամէն առարկայի ու հանդարտ ցնծութեան մը մէջ օծելով իրենց հանդիպած ամէն բանը :

Այդ լոյսը իր անհոգ բաշխումովը և մեամիտ գոլանքովը, կը մտերմանար վշտակիր կնկան հետ, կը հարցափորձէր զայն իր սրտի զաղանիքներուն մէջ և կը ստիպէր, կարծես, որ սրտաբաց յայտնութիւնն ընէ իրեն և որ կը լսէր կարծես ու կը պատասխանէր անոր . . . :

Ք

— Ա՛խ, մայրի՛կ քուրուկ, խորա պաղպիս վրայ սև հաւն է կանչեր. աչք ունի, լոս չունի, հը կնիկ մի է եղեր տանը մէջ, հը բոշայ պէսլէ մը, օր մի չի նստանք թաս մի ջուր մէկտեղ խմեր էինք սը՝ ես ըլ ըսէի քի զլխաւոր ունեցայ, զլխաւորի սէր տեսայ և երկու տիրսէն? եղայ, ա՛խ, էն բողը, էն բողը . . . :

— Էնողին չի մնայ, ետվրում, քաշոք է քաշոք, դուն մռէ (Լեռէ, մտիկ ընէ) որ քաշողը քաշէ :

Հայկուհի խաթուն իր դարձը կը հէքեաթէր Սոմային որ համբաւոր կնիկն էր՝ էրկայ կնկայ, սիրողի ու սիրուողի մէջ իր յանդուրձ միջնորդողի համբաւով և մոյլի ու մոզական ձեռնարկութեանց մատին հոշակ շահած էր այնքան՝ որ մութին մէջ ականջէ ականջ իր անունը երթալով խոշորցեր, տեսակ մը գերբնական ազգեցութիւն առած էր : Սոման իր համայնքին մէջ ճշմարիտ ջատուի խորհրդանշանն էր ու իր վրան դուիւր, կանակի բուրբէն մինչև ոտքի նախշուն փապուճը՝ ազնուականի հով մը կուտային իրեն և արդար ըլլալու համար պէտք է ըսել թէ՝ վայելցնել դիտէր ինք ալ, որձևէ դի տարօրինակ խառնուածքով՝ իր աննական ձայնին հզօր ու ազգեցիկ շեշտ մը կուտար, իմացող մտքի ճարտարութեամբ իր քաւդէութեան հիթանոս բանաձևերուն՝ քրիստոնէական շապիկ կը հագուեցնէր ու այնպէս իր միջավայրի նախապաշարունակներուն ու հաւատքին համաձայն՝ զիտութեան մը տիրուհին կը հռչակէր զինք, որով կ'ալբէր ու կ'ապրեցնէր իրենները : Քաճանայի չափ ու անկէ աւելի՝ ծածուկ մեղքերու, չի խոստովանուող յայտնութիւններու, վերջապէս աշխարհիկ կեանքի և ընկերական բոլոր սիրոյ խնդիրներուն՝ զաղանիքը, եզրակացութիւնը իր բոլմէ էր ու մտքին մէջ աղիւս սակի պէս դատաւորուած կը պահէր :

Անոր համար, Հայկուհի երկար մտալլիւմներէ և վարանքէ վերջ իր քովը կանչած էր զայն իր ցափն դարման մը գտնելու հաւասարով: Առջի օրէն մինչև վերջին օրը՝ պատմած էր անոր մանրամասնօրէն, հառաչանքով ու արցունքով ուսած իր ամուսնութեան բոլոր ճամբարդութիւնը, երջանկութեան սակաւ ամիսներուն քով շարելով դժբաղդութեան տարիները լըումի, արհամարհուած վիճակի գծնդակ համբերաւարութիւնը և այլ բոլորին մէջ պծագրելով միշտակ, իր արեւն արգիլող նախաճորդիւն պատկերը՝ բոլի զլխով: Սոման մաիկ ըրած էր զլիսու ճօճումներով, երբեմն կիսատ յալտի, երբեմն լուրջ ու խորհրդածող զէմբի արտայայտութեամբ՝ գիմացիկին յայանապէս նշմարել տալու համար ի՞նչ վարպետի փորձ զիտակցութիւնը, գժուար հանգսյցները քակելու իր լուսաւոր ըմբռնումը:

Ապսպրած էր որ անոր զլիսէն փունջ մը մազ ու շապիկը իրեն տայ՝ որպէս զի տանսնէինդ օր ետքը՝ ետ վերադարձնէ, շապիկը Էրկան հագցնելու, մազին կէտը դուրսի դրան սեմին վրայ, միւս կէտը կրակարանին տակը թաղելու, ասկէ զատ՝ կտոր մը զեղ ալ՝ աշունիի լեղուց՝ որ սուրճին հետ պիտի խառնէր ու տար որ սուսուանց խմէ՝ շուկայ չի գացած:

— Տեսնա՞ս, ետդրում, եզի մեղրի պէս աի բլլիք անկէ ետքը, քոնք էր Սոման վատահ եղանակով մը. ինչալլահ չարք կը խափանի, թուղթ է, աղջիկս, քուդրի բան է ասիկա, խելքն են առեր, քեիքը՝ կը հատկնա՞ս, մառախ մ'էնեք, նէչէ՛ նէչէսիններ ձեռքիս տակէն անցեր են . . .

Եւ Հայկուհի խաթուն՝ ամբողջ հողին հաւաքած իր նայուածքին մէջ՝ կը կախուէր այլ կնկան շրթունքներէն, հազար հազար խոստումներ կընէր, ի՞նչ մեղքին ասակ չպիտի մնար, Էսի Էսիւքը պիտի վճարէր անոր և իրբն կանխավճար՝ պուկէն երկու զագի փրցնելով Սոմային տփը կը հրէր:



Հրապարակապէս գայթակղութիւն մը, հանրային տհաւոր դատաւան մը պտտեցաւ համայնքին մէջ՝ երբ բուռեցաւ թէ Սարգիս Էֆէնտին — Հայկուհի խաթունին էրիկը — տունէն զուրս վանտեր է իր կինը՝ զինքը թունաւորած ըլլալու քտամեցուցիչ ամբաստանութեամբ: Ուսնք՝ շատ միամիտները՝ կ'ընդունէին պատմուածը, զէպրերու աւելորդ իմաստասիրութեամբ չուզելով քննարկելն յոգնեցնել, կը դատապարտէին ասոնք այլ բաժը, այդ շտեպ աղջիկը որ հացի հասնելէն ետքը՝ ի՞նչ նենգութիւններ կը փորձէր ու պատուաւոր էրկայ մը պատիւին հետ կը կատակէր լկտի ամբարշտու-

թեամբ, լո՛ւյ, մեղա՛յ, կ'ըսէին շատ կնիկներ, ախանջին գոցելով, անոնք որ գուցէ ամէն օր անհեռատես էրկայ մը վստահութեամբը կը զուարճանային ու իրկունը նորէն խաթուն կնկայ հագարաութեամբ կը բազմէին իրենց աղային հետ բոլ բովի: Ուրիշներ կառկածոտ վարանում մը կը ցուցնէին սակայն լսուածը իր ամբողջութեամբ ընդունելէ առաջ, բայց իրողութիւնը ախջան վաւերական պարագաներու տակ կը շեշտուէր որ՝ թերահաւատները, Սարգիս էֆէնտիի ներքին կեանքին մօտաւոր ծանօթներն անգամ ինքնախաբէութենէ մը չէին կրնար խուսափիլ, այսպէս, էֆէնտիին նկատմամբ ամենէն աննպաստ կարծիքներն ալ՝ քանի մը օրուան մէջ երեւալէ դանդաղելէ ետք՝ հաւասարակշռութիւն կ'առնէին, կը զօրանային ու նպաստատու հանգամանքով մը կ'երկնային, ա՛յնքան կոյր ու տղայական է շատ անգամ հանրային կարծիքը ըսուածը, այնքան քիչ արամաքանող և դիւրահաւատ է ամբոխը:

Ու ինչպէ՞ս չի հաւատային խօսուածին, քանի որ Սարգիս էֆէնտիին առտուն կանուխ, սովորականին պէս, սուրճ մ'առնելէ ետքը շուկան դացած էր ծանօթի մը խանութը և քանի մը վայրկեան ետքը սկսած էր փոխել, թունաւորուած ըլլալու բոլոր ախտանիշներով: Բժիշկն եկած ու հառաւորած էր թունաւորումը: Առտունաց մէկ գաւաթ սուրճէ զատ՝ բոն չէր զրած մարդը բերանը ու սուրճն ալ կիւնը պատրաստած էր խոհանոցը ու սպասաւորին ձեռքով ներս խրկած: Դէպքերու կապակցութիւնը, յօլաւորումը ախջան պարզ էր որ մանուկ մը անգամ ծայրը կրնար գտնել ու մինչև վերջին եզրակացութեանը զիւրութեամբ երթալ:

Այս անսպասելի անակնկալը վայրկեան մը շինեց Սարգիս էֆէնտիի խախտած անանկանալու մօտ գիրքը՝ մարտիրոսի մը ձրի լուսապսակը կապելով ճակտին, կարծես ինք իսկ հատալ կըսկսէր իր անմեղութեան, և հրորդի մը տեղ գնելով իր անձը ամբոխին հետ ու անոր պէս տրամաբանելով՝ խիղճը հանդարտ ու սպասուախնդիր ամուսին մը կը նկատէր զինք, մոռնալով տառաքիլ ու ցոփ կեանքի մը պատասխանատուութիւնը, հիմա լըջօրէն արգարացնելով այն ասանջանքները՝ որոնց ենթարկած էր այդ սևերես կինը — ձմեռ զիշերներու ախոփ բանտարկութիւններ, ծեծ, հայհոյութիւններ . . . Կ'արգարացնէր այս ամէնը և այս յեղակարծ դէպքին առջև զիւային ծիծաղ մը կը կտար, որ կը բղկէր բզբաւուած խղճին քառակէն ու հաճոյամու անձնականութեանը բոլոր ախրէն:

Հիմա ալ ազատ էր, հաճոյքները լայն թևով կը գարնէին իր զգայամուրի հոգիին մէջ, ու անառակութեան, յայրատ բաղձանքներու փոթորիկը խեղքը զլնէն կ'առնէր, կը յափշտակէր զինք: Աւ-

քերը, Հայկուհիին սիրոյ, աղապատանքի յամառ աչքերը կորսուած էին, ա'լ իրեն չէին հեռեք տունէն զուրո, լոին, զրկուածի յանդիմանութեամբ չէին ուղղուեր իրեն:

Հիմա, աւելի ազատ կերպով անձնատուր եղաւ զինիին, խաղին ու կիներուն՝ առատօրէն վատնելով ինքզինքը ու զրօմը, երբ հանրային խիղճը՝ սկիզբը արգահատանքով կընկերանար իրեն, այդ բոլոր անհաւասարակշիռ անկումներուն մէջ՝ բարի ամուսնի վիշաք, զիտակցութեան մ'ակամայ խաւարումը, ինքզինքը կորսնցուցած ըլլալու աղաւանքը զսնելով միայն:

Հոմանուհիներու անվերջ շարքին մէջ, որոնք կը փոխէր վայելչոյ ու ձանձրացող մարդու հիւանդոտ բմահաճոյքով, հաս մը կար սակայն՝ թանձր շրթունքներով և թուխ մօրթով՝ որմէ ելէ կը հեռանար մերթ, և որուն կը վերադառնար նորէն, միշտ կրելով անկէ ջախջախիչ տպաւորութիւն մը և թող տալով որ հասարակածային այդ խառնածինի տարօրինակ ախարը՝ վերջնական յաղթանակը տանէ իր կործանած կամքին վրայ: Անկան ջնջումէն ետք՝ որտիւն վրայէն կարգը զաւակներուն եկաւ, անոնց ալ զիմագծերը կամաց կամաց աղօտացան, շուարեցան և եկաւ օր մըն ալ ուր այդ սըրբութեամբ, յղկութեամբ մագաղաթին վրայ ա'լ և ոչ մէկ գիր, և ոչ մէկ յիշատակութիւն. միայն աղիճի մը այլանդակ կ'առնէր՝ ծամածուռ գծերով ու թափմով, զգգուած մագերով, այնպէս, ինչպէս զմարդուած ըլլար ճրագլուսով պատին վրայ ինկած ստուեր մը:

Անզգայ՝ իր մեռած զգացումներուն հետ, ամբարտաւան՝ իր ոտքերուն տակ սողացող ամբոխին կրաւորական աղիտութենէն՝ ոտքի մէկ հարուածով զուրս նեւեց ալէկոծութեան բռնութեամբ իր պատիւը, իր բով մնացած վերջին արժանապատուութեան փշրանքը ու սիրողին ձեռքէն բռնած՝ առաւ տուն բերաւ զայն:



Վտարուած ուրուիկ համակերպութեամբ սեւ զլսուն քաշեց, հերմակը զուրս ըրաւ՝ զեղինք ներս, խլուրդի մը պէս ինքզինքը աչքէ ու հետաքրքրութենէ պահեց, իր զաւակներուն հետ գերեզմանին վրայ նստող այրիի զմբաղմունքները սղաց Հայկուհիին՝ երբ Լրիկը օտարինն ու ինք ալ օտարացած ըլլալու հարկաւորութիւնը տեսաւ: Մարդէ ու շէնիքէ հեռու, թաղին ամէնէն հեռաւոր ծայրը՝ բունիկ մը գտաւ և ծերուկ հօրն ու պառաւցած մօրը տաքաւ իրմէ գտա՝ երկու որբեր ալ, որոնք հեղեղատէ մը զուրս նստուած խլեակներու պէս բան հասկցած չէին կատարուած իրողութիւններէն և իրենց

մանկական տնիստով միամտութեանը մէջ չէին զգացեր բնաւ սոսկալի վայրէջքը, մինչև աղքատութեան այս յետին խուցը:

Առաջին օրերուն՝ տակաւին տեսնող կորսնցնող խաթունի հըսարտութիւնը անսառնա կը կենար և երբ տակաւ խախտեցաւ, ինք իր վրայ կործանեցաւ, առանց մէկուն զոյգելուն այլ ազնուականի ամօթը, Հայկունհին բմբունց իր լքումին վերջին աստիճանի ահաւորութիւնը ու կոպերը արցունքով լեցուած՝ անդրադարձաւ դաւակնեան հացին, վրայ գլխուն:

Աշխարհ ինք իրմով կղբաղէր, դուռ դրացին ամենքն ալ իրենց համար կ'ապրէին. դուրսէն մարդ չէր դար ներս, չքաւորի այդ անիծուած դուռը մարդ չէր ծեծեր. ալևորած հայրը ըսես՝ արդէն ինք իր վրայ կերեալը ու խմորէ սրունդներուն ետէն կոշիկին ծանրութիւնն իսկ հեքոտ շունչով դժուար կը բաշէր, այսօր աշուն, վաղը փաթը ու ձմեռ. առաստաղէն անցնող նեղուկն անգամ շուրջինովը չէր դաւղեր ու այս պնդացած, անձնատէր միջավայրին մէջ մարդը մարդուն ցաւովը չէ, մահովն անգամ հետաքրքրուիլ չէր ուզեր: Առաջին խրատն ու լեռնադրութիւնը դրացնի կնիկները ըրին, երբ ձրի զթութեան ժամանակն եկաւ:

— Աղջիկ, օդուլ, ամշնալու, կարմրելուն տոննը չէ. խելքդ գլուխդ թոփէ, մէկ մատդ մէկալին ֆայտա չունի, ճար ճարակ ըրէ՝ զուակներուդ հացին ճամբան դուտ, մտմտալը, լացը օդուտ չի բերեր: մեղք են չոճութեանդ, անոնց հէմ պապ տի բլլիս, հէմ մէր...:

Յամբաբար, տակաւին տեսող հարուստի կնիկայ սրբութիւններուն, սրբադործուած տեղերուն, օծուած խորաններուն էր որ կը զպնային անդիտակցաբար այդ խորհրդատու կնիկները, ամէն օր մաս մը փրցնելով անոնցմէ, ամէն օր բան մը սլակեցնելով: Այսպէս, աղքատութիւնը սպաննաց ու ժամանակը համոզեց զինք և օր մըն ալ դարձաւ եղաւ բանտը կնիկ ասոր անոր դրան առջև: Լուացարարուհի եղաւ հարուստներու տունը, կար կարեց, հաց բանալ գնաց, վերջապէս ձեռքի աշխատութիւնը ուր որ տարաւ զինք:

Տարիներն անցան ու անցած փառքին յիշատակն ալ թողուց զինքը, կարծես բանով մըն ալ կապուած չէր զգար ինքզինքը անոր հետ, միայն կարօտը, էրկան համար ունեցած մոլեգին դորովը չէր պակսեր երբէք, իր սիրտը չէր թողուր հեռանալ, լնդհակառակը աւելի կը լայնար, հիմա իր առանձնութեանը մէջ աւելի կը աւարածուէր ու անսահման բան մը կը դառնար, իր հալածանքի, լացի, նախատիքի օրերը՝ երջանկութեան տողանցումով մը կուգային, կ'անցնէին առջևէն և դանձնը փնտռելու, անոնց վերադառնալու ճշմարիտ բաղձանք մը կ'աւնենար, կուզէր որ նորէն նոյն տանը

մէջ ըլլար, անոր երեսը տեսնելու ազատութիւնն ունենար՝ հոգ չէր թէ արհամարհուած, կերած հացը արիւնսլ թրջած ըլլար: Ու յանկարծ, այս բոլոր մտմտքիչ ինքնախաբէութեան, անձնատուութեան միջոցին կ'երևնար այն լկաի կնոջ ուրուականը՝ որ իր գորադպրութիւններուն դժխային արգանդը կը սեպէր, իր ցաւերուն, իր թշուառութեան ու զաւակներուն անկումին վրայ քրքջացող եղեռնագործ քաճն, ու նախանձն՝ կարմիր կանաչ փրփուրով կը մըրկէր իր հոգին ու նաշուածքին կատաղութիւնն, բոլթ ախառնեւումն եթէ անոր միտն ալ ծամէր, սիրտն չպիտի պաղէր տակաւին:

Գիշերները երազներ կը տեսնէր, որոնց վրայ առատուանց երկայնամիտ խորհրդածութիւն մը կուեննար և որոնք կը մեկնէր կամայական իմաստով մը, միշտ յոյսի, բազմալի մօտիկ ապագայի մը միւլթարութիւնը փայտայելով. կուզէր հաւատալ թէ օր մը հանդիսաւոր խայտառակութեան մը մէջ ա'ն Միւսը պիտի վաճառուէր իր կարգին, էրիկը յետադարձ զղջումով մը պիտի դաճնար նորէն իրեն դար, այս անգամ ա'լ փուշ չպիտի բուսնէր իրենց երկուքին մէջ, թէ իր էրիկը ո'րքան ալ օտարին բարձին վրայ բակեր իր դօտին՝ վերջապէս ի'նք էր անոր կինը և ձեռքէն խմած թաս մը ջուրն ալ անշուշտ օր մը չէ օր մը միտքը կ'իյնար ու խիղճը կ'արթննար:

Այս պատճառով, զաղսմաբար կը լրտեսէր էրկանը վիճակը, պարագաները, ասկէ անկէ անցողակի լսած կտոր բրդուն տեղեկութիւնները կը հաւաքէր, կը զսպառէր զանոնք, յետոյ անոնց վերլուծումը ընելով՝ եզրակացութիւնը կը գտնէր. պզտիկ մանրամասնութիւններէ, իրեն նպաստաւոր երեցող սնտի ոչնչութիւններէ շատ ամուր, շատ վստահելի վարկածներ կը կազմէր ու անոնց մարմին տալով կը հագուեցնէր իր ուզածին պէս՝ մանկան մը նման որ իր փայտէ տիկինին շունչ ու հոգի կուտայ և գէշն աւանելով կը խօսի հետը, ստիպելով որ իրեն պէս խորհի ան ալ:

Աստուած անշուշտ կը ամենէր վերէն իր արդար մէտուներուն խեղճութիւնը, եթէ իր պատմութիւնն ու տարտերը անոր գլծութիւնը շարժել չէին բաւեր: Իր ողորմութեան դոնները այժօր փակուած, վաղը փակուած, վերջապէս վայրկեան մըն ալ պիտի բացուէին, չէր յուսահատեր, էրկանը խիղճը պիտի արթննար անշուշտ:

Այդ կրաքարէ հոշակաւոր խիղճը, պիտի չարթննար երբեք ոտկայն:

Ն

Մահուան ամենէն տհաւորն եղաւ Սարգիս Էֆէնտիկինը՝ երբ երկար տարիներ մոլորած հետեւեցաւ իր հեշտութիւններուն և այս տարփազրդիւ աղիւծին՝ որ ծծեց զինքը, իր անհատականութիւնը,

ուծը, իր հարստութիւնը, ամէն բանը, ամէն բանը վերջապէս, հոգեւորաբար վերջին կշիռն ալ իբրեւ մոլութեան վերջին առաքինութիւնը՝ անոր ծունդերուն վրայ տուաւ իր հոգին, թող տալով այդպէս որ իր բաց մնացած աչքերը անիկա զոցէ իր մասներով, և տարիներու այդ ընթացքին մէջ՝ ուր երբէք չի յիշեց իր կինն ու լքած զաւակները՝ այնքան հրապարակային զայլթակզութիւններ դիզուած էին իր շուրջը, հանրային մարդու ու ընտանիքի հօր իր կեանքը այնքան զիկզակաւոր բաղնուսներու ենթարկուած էր որ է՛ն վստահելի անտարբերութիւններն անգամ խոժոռած էին իր գէմ և համայնքին ազնիւ զայրոյթը եփել սկսած էր ամէն կողմ, պատուաւոր յարաբերութիւնները ու զուճները մէկիկ մէկիկ զոցուած էին առջևը, սխալ դատաստանները որբագրուած, փոքր համայնքը՝ որ է՛ն անողոր Սրբարութիւնն է իր մէջ ապրող անհատին ու հասարակաց ընդունուած Բարոյականին՝ կարեկցութեամբ լեցուած էր զէպի անմեղ դատապարտուածը, զէպի լքուած կինը:

Մահերուն ամենէն ահաւորին ենթարկուեցաւ այդ մեղաւոր մեռելը՝ երբ եկեղեցիներն ալ իրենց զոները անոր առջև զոցել ուզեցին, հանրային բարկութեամբը տաճա՛րն ալ բռնուած էր ու կը մերժէր իր ծածկոյցը անոր վրայ ձգել, վախնալով թէ այդ քնացած մեղքերը յանկարծ յառնե՞ր կը կռուէին անոր ու կը պղծէին զայն:

— Մի՛ թաղէք, մի՛ թաղէք կը պոռային ամէն կողմէ խնդրող ասուշներ շնորհով, որոնց հետ այդ մարդը գործ ունեցած չէր երբէք, և սէտք է խոստովանիլ, իր հանրային գործունէութեան միջոցին ո՛ր և է մէկուն փաստ հասցուցած չէր:

Յուրարկաւորները՝ երբէք սգակիրներ կամ բարեկամներ չէին, որոնք ուզէին իրենց անցեալ յարաբերութիւններուն սիրուն համար դէթ մարդկային պարտաւորութիւն մը կատարել, հետաքրքիրներու, քարկոծողներու և ասոնց ետեւէն հաւաքուած հանդիսատեսներու մոլեռանդ ամբոյս մըն էր լսի, բանի որ եկեղեցի մը վերջապէս ներս առնել ուզած էր թափառական մեռելը:

Մարդ չիկար իր բոլը, նոյնիսկ մօտիկ ազգականները, իրեն մօտերիմ երեցոյ՜ները՝ կարծես հիմա անպատուութիւն կը սեպէին անոր մօտ գտնուիլ և անոր հետ վերաբերութիւն մը ունեցած ըլլալ. այդ վայրկեանին սպասած էին՝ ոտքերնուն ծայրին վրայ կտիկելով թողուլ փախչելու համար: Չորս կողմէն շշուկը կը բարձրանար, այդ անբարբառ սառկողին ընտանեկան բարոյականն էր միշտ որ դժու խայլին հէքեաթի մը պէս կը փափայլէր իրարու, առասպելական բարդութիւններով, չափազանցուած ծայրայեղութիւններով փրաշուրջած:

Ու յանկարծ այս ցասկոտ խղճմանքներու տէրքին մէջ՝ կին մը կը մանէ ներս, երկու մանուկներու ձեռքէն բռնած, սև սաւանով ու արցունքոտ աչքերով՝ բազմութիւնը ճեղքելով կը մօտենայ զազադին, սև ծածկոցը վեր կը վերցնէ՝ կը փարի մեռելին ու հեծկտուրէն խեղդուած՝ կ'ողբայ.

— Վա՛խ, ես մեռնէի քու տեղդ. . .

Արհամարհուած, տանջուած բայց անձնուէր կնոջ այս անսպարազիծ դորովը՝ որ այս ժամուս այդ յաւիտենապէս փակ ականջներուն երկնային վրէժխնդրութեան մը պէս պիտի հնչէին, եթէ լսելու կարող ըլլային անոնք՝ սարսուտ մը պատշուոյց այդ հեծմանոս սրտի բռն մէջ և աչքերը լեցունեցան արցունքով:

Կուլային յուզարկաւորները՝ մարդ չի զիտեր զժբաղդ մեռելին թէ զժբաղդ կնկան վրայ:

ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ԼԵՋՈՒՆԵՐՈՒ ԱՅՈՒՄՔԱՆԱԿԱՆ

Ն Ա Ւ Դ Ի Ր - Մ Ա Ս Ն Ի Կ Ն Ե Ր

ԼԵՋՈՒՆԵՐՈՒ մէջ մասնիկներու կատարած դերը շատ նշանաւոր է: Ինչպէս յայտնի է՝ անոնք լեզուին արմատներուն սկիզբը կամ վերջն աւելնալով կամ՝ մէջտեղերը մտնելով՝ բառերու թիւը անհունապէս կը բազմապատկեն ծառայելով արտայայտելու անհունապէս բազմաթիւ գաղափարներ և միևնոյն գաղափարին այլ և այլ երանգներն ու եղանակաւորումները: Լեզունները եթէ երբէք չունենային իրենց մէջ այդ գերազանց եղանակաւորիչ տարրը, ապահովաբար զուրկ պիտի մնային նախնական գաղափարներ միայն արտայայտող իրենց արմատները բազմապատկելու այլքան հրաշալի զիւրութենէ մը, և հետևաբար իրենց զարգացման էն հզօր օժանդակէն: Սաուդիւ շատ հետաքրքրական է զիտել մասնիկներու այդ զործունէութեան զեղեցիկ ու բազմազան արդիւնքները՝ լեզուներու ածանցումներուն երկնեանց զանազանութեանը մէջ, երբ մանաւանդ շատ հեղ ալ այս ու այն բառը ընկելու ատեն անակնկալ կերպով կը գտնեն մասնիկի մը ներկայութիւնը հոն՝ ուր արմատական ձեռք մը հանդէպ կը կարծէիր գտնուիլ:

Այս հարեւանից խորհրդածութիւններէն ետքը կուզէինք մաս-

նաւորել մեր խօսքը Հայերէնի քանի մը նախընթաց — մասնիկներուն կամ ածանցատառերու վրայ որոնք թէև հայ լեզուով զբաղող լեզուաբաններու անձանցով չեն, բայց յաջ հասարակ զիտողներու զփութաւ կը մասնեն իրենց ներկայութիւնը բառերու վրայ, և որոնց մասին համալրական քննութիւն մը կարծենք թէ շահեկանութենէ զուրկ պիտի չըլլար առիթ տալով միզի կատարելու կարգ մը համեմատութիւններ որոնց մէջ թերեւ քանի մը նորերու ալ պիտի հանդիպէինք:

Հայերէնի մէջ ստորական նախադաս ածանցատառերէ զատ (զոր օր. չ, տ, ևն.) որոնք նշանակութեամբ մը բառին իմաստը կը փոխեն և լեզուին մէջ կենդանի ու ի զործածութեան են ցարդ, կան ուրիշ քանի մը մասնիկներ ալ որոնք ինքնին պայմանադրական նշանակութիւն մը չունին և բառերու վրայ աւելցած են կա՛մ իբրև անպէտ յաւելումներ կա՛մ այլ և այլ եղանակաւորումներ տալու համար սոնոնց իմաստին: Այս կարգի նախընթաց — մասնիկներ են ա, ե, բ, գ, ճ, լ, և առերը որոնք շատ մը բառերու սկիզբը արմատական չեն: Աւելորդ չենք համարիր մի առ մի նկատողութեան տանել այդ նախընթացները:

Ա. ե. — Ասոնք ճիշտ միեւնոյն գերն ունին շատ մը բառերու սկիզբը ուր իրենց ներկայութիւնը բոլորովին անիմաստ պիտի ըլլար եթէ գէթ հնչման գիւրութիւն մը ընծայելու երկայնք չունենային: Համեմատեցէ խռռնք և ախռնք, ևօրի և աևօրի, վերջ և աւարտ (ծագած Հնդկերայ. vart արմատէն), խանձեղ և աղանձեղ բառերը, ու նաև սրսկ. շակերտ, հայ. աշակերտ, պրսկ. սիբէր, հայ. ասպար, լատ. dens և հայ. ատամն, Սանսկրիտ մա՛ման և հայ. անուռն¹, սանսկր. մա՛սա և հայ. ամխա, եբր. ևիէյց և հայ. անիւժեղ², ևն: Դարձեալ՝ սրսկ. րեւկ, րեւ, րեկ և հայ. երանգ, եւ

¹ Նաման բառին մը չի փոխուած է մեր անունին մէջ որուն սեռականը անուան (= անուման) աւելի կը համապատասխանէ արմատական ձևին: Այս փոփոխութիւնը կերեի հայերէն շատ մը բառերու վրայ. զ. օր. տուն (= տումն, հմտ. Ֆր. domaine), ու (= ոմն, հմտ. Հնդկ. ամնտ), մրջիւն և մրջիմն, պաշտօն = պաշտումն (= պաշտամն) որուն սեռականին մէջ պաշտամումն, պահուած է մը, Հայ բառերու սեռական ձևերն ընդհանրապէս աւելի կը համաձայնին իրենց նախատիպերուն:

² Այս համեմատութիւնը կատարած է բրոֆ. Նիսէն (սե՛ս «Բիւրաւին» 1900 թ. 22) որ կը համարի թէ անլիճիկ բառը հայերէնէն եբրայեցերէնի տեցած է Սրամերէն-Ստրերէնի ճամբով, բայց ըստ իս՝ հակառակն ալ կրնայ ստացի ըլլալ քանի որ սյսօր ստուգուած է հայ լեզուի մէջ՝ սեմա-

նամ, երակ, — հնդկ. րակշ (raks) և հայ. երաշխ, արաբ. րես և հայ. երեց, գերմ. nagel և հայ. եղոռեց (ուր շրջուած նոշող ձև մը կենթադրէ Հ. Ս. Տէրվիշեան, տե՛ս Հնդկերոս. նախալեզու էջ 90), ու նաև երագ, երես, երկիւն, երկիր, երեկոյ, երախայ, եղանակ որոնց նախատառ և երն ևս արմատական չեն թուիր: Քանի մը ուրիշ բառեր ալ կը ներկայացնեն կրկնակ ձևեր, թէ և ու, թէ և ու՛ ածանցուած. զոր օր. Հնդ. ragh, և հայ. արագ, երագ, պրակ. րեւեկ և հայ. առաւան, երաւանակ, ու նաև եղրայր¹ և զաւառական ախբար որոնց նախատառերն ևս ըստ ամենայն հաւանականութեան ածանցական են, ինչպէս կը կարծէ նաև Հ. Գ. Մէնվիշեան իր « Արդի Լեզուագիտութիւն » ին մէջ:

Այս բառերուն վրայ ուշադրութեան արժանի կէտ մը կայ, այն է թէ ւ և ե նախդիրները աւելցեր են ընդհանրապէս այն բառերուն վրայ որոնք ղ, ռ, ք ու՛ կսկսին, ինչպէս առաւան, աղանձեղ, երագ, երանգ, եղոռեց, եղրայր, երաշխ ևն: Հայ լեզուն նախաձայն ք, ռ, ղ տառերուն չիկրնար հանդուրժել. այդ է պատճառը որ այդ տառերով սկսող բառ գրելով չունի, զի եղածներն արդէն եղաւ նախաւորեր է ւ և ե յաւելուածներով հնչումը զիւրացնելու համար:

Յիշենք նաև թէ ունինք երկու բառ ևս ակամայ և անոշխտ որոնց մէջ ւ յաւելուածը մխտականի գեր կը կատարէ, իբրև թէ ակամայ, անոշխտ (= չեմիւծ, պրակ. պոշխտե = « եմիւծ » էն):

Բ. — Այս տառը կարգ մը արմատներու վրայ նշանակութիւնն եղանակաւորելու ծառայած է, երբեմն ալ աւելորդ յաւելուած մըն է որ բառին նշանակութիւնը չի փոխեր: Համեմատեցէ՛ք իղձ և րաղձ — ալ, ոշղխ և րոշղխ, ողորեղ և րողորեղ, ողջախոռն և րողջախոռն, ողբ և ամ — քողբ, հոյլ և րոյլ, և հաւանականաբար աշտեղ և քօք, (=

կան տարբերու ալ ներկայութիւնը. այս պարագային մէջ Ասորերէնը կրնայ այդ բառը մէկ կողմէ կփրայեցերէնի, միւս կողմէ Հայերէնի տուած ըլլալ: Այս կարգէն է նաև քիչ վարը յիշուած երեց բառը զոր ես սե. մական թե՛ս չեա հաճեմտած էի, որուն իրաւունք տուած է նաև Բ. Յ. Յակոբեան ծանօթ արաբագէտ լեզուագետը (տե՛ս « Բիւլետեն » 1899 թիւ 38-39):

¹ Եղրայր բառը կրնա՞ք իր նախնական ձևին վերագործնել ձայնաշրջութեան հետեւեալ շարքով. եղրայր—ղրայր—բղայր—բրայր—բրատր—բրատար: Գ և ր տառերուն տեղափոխուելու ընդունակութիւնը և շատ հեզ գիրար փոխանակելը լեզուարաններու ծանօթ երեւոյթ մըն է որուն օրինակները խիստ շատ ունինք: Տ ին յ ի նուաղիլը ևս շատ սովորական է գտնել նոյն իսկ արդի գաւառաբարբառներուն մէջ. (զոր օր. կըլեյլ = կարել), ի նուաղում մը՝ որ կերելի նաև հայր (= հատր—հատար—բաւար) և մայր (= մատր—մատար) բառ երուն մէջ ալ:

բաշք, տե՛ս Հնդեր. նախալեզու էջ 66), ողորք և բողորք, ուժ և բուժ — ել⁽¹⁾: Միենոյն բը կերեւի նաեւ քանի մը կրկնաւորներու մէջ, ինչպէս հաստաբեւտ, խորտոշորտ ևն:

Զ. — Այս նախդիրն ընդհանրապէս բառին նշանակութեան ընդ մը սաստկութիւն տալու կը ծառայէ. ինչպէս՝ գետնեղ — զգետնեղ, չարեղ — զչարեղ, հարկանեղ — զարկանեղ, ետալ — զետալ, եղծանեղ — զեղծանեղ, իջանեղ — զիջանեղ, անցանեղ — զանցանեղ, յօդեղ — զօդեղ, արտոշորի — զարտոշորի, գնալ — զգնալ, օծել — ոսկե — զօծ, արհոշորի (որմէ ահոնլի — արհոնրելի) — զարհոշորի ևն.: Իսկ գմայիլի ձևին մէջ զ արմատական է (տե՛ս Հնդերոպ, նախալեզու էջ 52), թէև գաւառական մայիլի բառն ունինք առանց զի ձիշտ նոյն նշանակութեամբ: Միենոյն կրնանք ըսել հաւանականորէն գաւառական արմատական համապատասխան զտական զարմանալ բառին համար ալ ուր նաեւ զ արմատական կը թուի ըլլալ:

Հ. — Այս տառին իբրեւ նախաձայն շունչ մը բառերուն սկիզբը աւելնալը շատ սովորական երևոյթ մըն է հայերէնի մէջ և կը ծառայէ երբեմն իմաստը եղանակաւորելու, ինչպէս՝ հափափել (= ափ — ափ — ել, որմէ նաեւ յափշտակել), հետք (= ետք, որուն ուրիշ եղանակաւորումն է ոտք), հեղեղ (= ողորդ — ել), հայցել (= այց — ել), հերկ (= երկ) և գաւառական հոեղ (= հետրել — ընտրել) ևն.: Երբեմն սաստկական մասնիկ մըն է, ինչպէս՝ հ — զօր, հ — ուժեղ, հ — լուռ, հ — պարտ, հ — մոռտ ևն. ու երբեմն ալ անպէտ աւելադրութիւն մըն է, զոր օր. հ — սկայ, և արդի հայերէն ու գաւառական հ — որք, հ — ունդ, հ — ազնիլ (= ազանիլ), հ — սպա, հ — աշտր (= աշեւոր), հ — արբիլ (= արբենալ, գինովնալ) ևն.: Այս հ շունչը կը գտնենք նաեւ աւելցած հին յատուկ անուններու, մանաւանդ առ ի սկսողին. հաւաքեալ, հոգի, հաւնայն ու թերեւ հաւատալ բառերուն մէջ հ արմատական է ձայնաշարժումն ըլլալով ուրիշ ձայններու, թէև կան առոճեց տառնց հի ձևերն ալ արեւմտեալ, արեւմ, ոգի, և գաւառական աւաշեալ, որոնք այդ նախաձայն շունչը կորսնցուցած ևն:

Մ. — Այս տառին իբրեւ յաւելումական նախդիր ներկայութիւնը շատ ընդ բառերու վրայ կարելի է ստուգել, բայց միւս կողմէ կրկնաւորներուն մէջ կերեւի կարի տարածուն գործածութեամբ մը:

¹ Բժիշկի բառը վերաբերութիւն չունի բուժելի ին հետ, այլ պարսկերէն բէվիշկի բառն է: Տօգ. Թորգոմէան կը հաստատէ թէ մեր հին մատենագրութեան մէջ բուժակ բառը գործածուած է բժիշկի տեղ, ուստի մեր սեպհական բառն է բուժակ:

Համեմատեցէք հետեւեալ բառերն ու կրկնաւորները. մաղթել (== մաղօթել), եղկ և մեղկ, յեղմ և մեղմ, հոյզ և մոռզ, շերկ և մերկ, հեղձ և մեղձ (որմէ մղձկիմ և հեղձամղձոշ), ու շոգմոգ, արհաւարհել, աղչաւուշղչ, աղտաւուշղտ, յարմար, խաժարմռժ, շեղտաւեղտ, աղխաւաղխը, խառնաւառն, աղաղմաղաղկել, սոռտմոռտ, շոռտմոռտ, ոչորմոչոր (որմէ մոչորիչ), ժռռռռռռռ (որմէ ժռռռռռռ), դարձմրձկել, և յողովրդային լեզուի մէջ խիստ շատ գործածուած եզի—մեզի, ասեղ—մասեղ, աղջիկ—մաղջիկ, կատռռ—մատռռ են. ի նման բաղմամբիւ կրկնաւոր ասացումներ:

Ն.—Այս առոն իբրև նախդիր կերելի հետեւեալ բառերուն վերայ. նայել (== հայել), նիշք (== հիւթ), նեցուշկ (== յեցուշկ), նշոյշ (== շոյ արմատին), նպար (== պարէն), նսեմ (== ն—սեւում—սեւաւ, ո՛ր լիտիուելով շի):

Բացի այս բնութեամբ նախդիրներէն՝ ց և ս կը թուի եղանակաւորիչ նախդիր մը ըլլալ ցայգ, ցերեկ, ցանց բառերու վրայ, ինչպէս նաև չ բացատարկանի մասնիկը զաւտարկան սա հետեւեալ կրկնաւորներուն մէջ, ամսն—չամսն, եռել—չեռել, անոռչ—չանոռչ, ասեմ—չասեմ:

ՅԱՎԷ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Թ Ա Փ Ա Ռ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր

ՊԵՆԷ, սարերու խոտամբեր ու դաւառին լոխն երկայն Չմուր, յաւիտենականութեան մը չափ երկայն:

Մահուան Չմուռուան ձիւնը կը ցանուի ցաւոտ հոգիիս խորը, գրիչը մատնեւում մէջ կը դողայ, մեղանը ստոեր է . . . :

Պատուհանիս պղտոր ապակիին ետեւ, վիրաւոր դաշկահար ծաղկի մը կը նմանիմ, Գօրնան հոտաւէտ կապոյտ օրերուն կրակի կարօտովն ու կարմիր արշալոյսներուն աւիւնոտ յիշողութիւններովը էրած մրկած: Իրիկունը տխուր է կարի և զաւրուուն ձանձրոյթը հեռուոր սպիտակ հորիզոնին վրայէն՝ թունաւոր օձի սողսկիւմներով կ'երկարի ու կը սպրդի հոգիիս մէջ: Եւ անսահման մարդու ճերմակութիւնը ձիւնին, որ կը թափթփի, ցրուուն ու մեղկ դանդաղութեամբ, անսկիզբ ու անլերջ անընդմիջական միօրինակութեամբ, ներսս կը բանայ մեղամաղձութեան խորհրդածու ձմուր, սրտիս խոր լուծիւնը կը պատճառաւորէ, — Մօռիս Մէթէուէնը բանաստեղ-

ծին միաթիրթկան մտերիմ լուսթիւնը, կէս լուսաւորութիւններսլ ու
յատակի թանձրօրէն սառեւրոտ նշոյլներով ոտկեղօծուած :

Այլ եթէ ձիւնը կը տեղայ դուրսը, այլ եթէ տնճողսղբելի Ձմեռ-
ուան կտրծանումներուն սպառնալիքը խաբխուլ պատուհանը կը
բռնաբարէ, և ցուրտ քամին՝ մահուան ու ոչնչութեան անկարեկեր
երզը կը հաչէ, հէգ աննշան բանաստեղծին վճիտ միամիտ հոգին՝
սև կասկածներու սարսափին ենթարկելով, — այլ անոր սրտին մէջ՝
սիրոյ վերջին ծաղիկը դեռ կեանքով կը բարբախէ, ու ծխանին տակ
միացող խարոյկներուն մէջ՝ դեռ կեանքի կայծ մը կը փայլի, լուս-
թեան ու հսկումի անձնատուր տըղին հոգիին մէջ՝ բոցի պատառիկ
մը կը պլպլայ, — բանաստեղծին օճախը դեռ կը մկայ . . . :

Ձիւններուն զոցած սպիտակ արահետներուն մէջ՝ քայլերս մուր-
րեցան : Անսահման ճերմակութիւնը՝ կը խեղդէ հոգիս : Մոլորումի
սարսուռը՝ սիրտս կը սառեցնէ, ու ստրեքս քար կը կարին : Քայլե-
րոտ կշռութիւնը՝ սայթաքումներ ու զանգաղումներ կ'արշակեն, և
հոգիիս խորը անբացատրելի քունի մը, — ո՛հ չըլլա՛յ անզարթոյց
քունին, — տարօրինակ հեշտութիւնը կ'զգամ :

— Բարի՛ ազատարար, բռնէ՛ ձեռքէս, գուցէ իյնամ, գուցէ
սառուցիկ ճերմակը վերջին անկողինս, ցրտին ձիւնը՝ հանգստի վեր-
ջին բարձիս ու վերջին երազիս յաւիտենական վերմակն ու կախա-
րիչն ըլլայ . . . :

Ձմեռ է, գուրսը ցուրտ է, գուրսը ձիւն կայ, գուրսը սառոյց
կայ, Մահուան սև սպառնալիքը կայ գուրսը, ու միացող խարոյկին
վերջին կայծերուն առջև, հոգիին մէջ զգալով դեռ կեանքի բոցէ
լեզուակի մը զալարումը, փետուրը սառնահար մասներուն մէջ, ան-
նշան բերթովը կը խօկայ : Ներեցէ՛ք իրեն մտացիւր երազովի այս
շուարուն թափառումները, ձիւնասպիտակ արահետներէն, ինկած,
սփիւռ ճերմակ երազներուն վրայէն . . . :

Իրիկունը կը ծանրանայ տակաւ, ձիւնը կը տեղայ դեռ, ու,
սղտոր պատուհանին ետև, նայուածքս կը նուաղի : Խորունկ լուս-
թեան երկա՛յն սեւեռուն վայրկեա՛ն մըն ալ, և ա՛հա՛ գիշեր է :

Պատուհանիս ապակիին ետև կ'ծկտած դեռ, Լաիկար Բօյական
մահապոռակ աղաւթի մը սև ու թունաւոր կառուցը կ'զգամ սրտիս
մէջ : Միթիթարութիւն մը միայն ունիմ . — Չէ՞ մի որ ծխանիս վերև
կապոյտ ծովոյ ջերմ պարօյր մը կը ծփայ դեռ, այս ձիւն ձմեռու-
կին : Հոգիիս խորը՝ Սպասման անձկութիւնը՝ կեանք կուտայ ինձի

նորէն, — սպասումը՝ բազմը վայելքին, սպասումը՝ հանդիսաւոր
տօնին: Ջիւնիդէն ճամբաներուն մէջ, կոխկռտած սպիտակ կրաղնե-
րու վրայ, ու Մահուան անգունդին եզերքը, ան է, սպասման ողին
է, որ սառած զոզոդաղին ձեռքերէս կը բռնէ, ու կ'առաջնորդէ զիս
զէպի շուշանաթոյր հորիզոնը, — Երազին սեմին վրայ, — որ միշտ
կը լայննայ, որ կը լայննայ յաւիտեան, անսպառեւի, անվերջանալի
ճերմակ վերջալոյսի մը տեսլական ճաճանչումներուն մէջ . . . :

Ու յանկարծ « տա՛նկ, տա՛նկ » հսկայ ժամացոյցն է որ կը
զարնէ զուրը, ձիւնի յորձանքներուն խորէն, խուլ ու խորունկ:
Մառաւումներու պարը պտուռք կուտայ և կը տարտնդի, իբրեւ թէ,
բամբի հոսանք մը ցրուէր զանոնք ցայգաթիթեաներու հոլլի մը նը-
ման: Ա՛խ, ո՛ր էր թէ սփոփարար հառաչանքով մը կարենայի հո-
վին տալ նաեւ բոլոր հոգերը ու բոլոր ցաւերը՝ որ իմ ներսս կը
բնակոյին . . . :

Ճրագը կը վառի, խարոյկն աւելի՛ ուժգնորէն կ'արծարծի, բո-
ցազոյն փայլուն բակ մը կը զծագրուի ճարճատուն խանձողներուն
շուրջը և Մուսաններու մանկլաւիկը հոգիին խորը բազրը տաքու-
թիւններ կ'զգայ: Ախարկը ա՛լ ետ առնելու է պատուհանէն, վա-
րագոյրը բաշելու է, ու խարոյկին բոցերուն պէտք է զարձնել՝ խոն-
դավառութեան վարդազոյն վայրկեանի մը մէջ՝ կեանքով ու սիրով
շողացող աչքերը:

— Մա՛միկ, պատմէ՛ ինծի մէկը այն միամիտ հոտաւէտ հէքե-
աթներէն, որոնց մէջ աղջիկները անկեղծ ազուրութիւնը ունին,
ուր սէրը պառնութիւն չունի, և սըր վարզը փուշ չունի: Մա՛միկ,
պատմէ՛ ինծի անոնցմէ հատիկ մը:

Ճրագիւլին տակ մամիկս բուրդ կը մանէ, — իր ճակատագ-
րին, իր ցաւերուն, ու իր կեանքին ցաւազկն անվերջանալի թելը,
պիտի ըսէր Էմիլ Վէոհառն բանաստեղծը: Ճրագին անտրին բո-
ցեղէն լեզուն՝ կը պլլալայ կը պլլալայ, ու սննեկին վարագոյրնե-
րուն վրայ՝ մեր երկուքին ստուերները, մեր երկուքին ստուերանը-
կարները, — սրիշ մը պիտի ըսէր մեր երկուքին ծագրահարները,
— կը պարեն: Բայց մթնշաղկաւ մաքուր է, շունչը տաք և հոգինե-
րը՝ ճրագին բոցէ լեզուակին պէս կեանքոտ ու պլլալուն: Հոս՝ խա-
րոյկին առկայծումները և շունչերուն տաքութիւնը բաւական եղած
են խրճիթին օլը տաքցնելու համար: Եւ բանաստեղծը չի նախան-
ձիր ձեր սալօններուն արուեստական ախտաբոյր տաքութեան:

Մամիկո կը սլառամէ, և գլխակա՛ն հէքեաթը հօգիս կը բուրումնաւէտէ: Երազանքի վարդաբոյնը նրբաւզիներու մէջէն կը բալկմ սլահ մը:

Կեանքին մէջ՝ զմայլելի կրկներեւոյթներ կան: Դիւթական հատուածակողմ մը ունիմ աչքերուս վրայ: Ի՞նչ նոր են, ի՞նչ թարմ ու ի՞նչ մաքուր՝ զաշտանկարներն ու հեռանկարները:

Մամիկին հէքեաթը սփռականքի անուշ մրափ մը ծանրացուց հոգիս վրայ: Հէքեաթները մարդը կը միտթարեն երբեմն:

Բազմօցին վրայ թոյլօրէն ընկողմանած, սիկարը՝ ցաւերուս նման շրթունքներուս վրայ միտալով, հանիլի տալով ուշադրութիւնս բոլոր, զինքը այնքա՛ն մօտ զգացած էի իմ գեղատի սրտին ու հօգիլիս:

Հէքեաթը վերջացաւ ու լռութիւն մը ծանրացաւ, անհնարին ծանրութեամբ լռութիւն մը:

Ու յանկարծ, մտածման ի՞նչ խաղ էր որ խորխորատ մը բացաւ իմ ու ծերունի հանիլի միջև:

Սև լաջակին ծայրերը գլխին վրայ ամփոխած, մեղրամոմի ժաբութեամբ հիւժուած գէմքը՝ հանդարտ խղճմտանքի մը արտայայտութեան մէջ կաղապարուած, ութսուն ձմեռներու ձիւնը գլխին, Վալաւոն նկարչին «ծեր» երուն չափ համակրելի ու սիրուն, հանիւր դեռ կը շարունակէ մանել, միշտ մանել, յաւէտ մանել, իր ճախատաւ գրին, իր բազդին, իր ցաւերուն յաւիտենական թելը, սարտասումի թելը, համակերպութեան անգութ թելը: Սէնտն յոգնութիւն մը կայ սակրուտ երկայն մատներուն վրայ՝ որոնք տարապայման նիհարութեան մը մէջ կը հալին, ու սիրտհատուկ է այն խանդաղատաբոյն խնամքը՝ զոր կը գնէ հանիւր՝ իր տառապանքին ու համակերպութեան թելը չորցնելու մէջ, — այնքա՛ն վախկոտ զգուշութեամբ կը մանէ:

Մինչդեռ իր թուր, թելը խզելու փորձութեան մէջ կը տառապի, ու ինքզինքը կուտէ տնազորոյն սահճահարումներու տակ: Ո՞վ բնադեր է իր մէջ աշխարհի իմաստութեան սկզբունքը. ո՞վ սորվեցուցեր է իրեն արդիւնւած սլաուզին կործանարար յետասպահան ջութիւնը:

Պտուէտեան դեռ մը կայ հօգիլի մէջ, որ կը փորձէ զիս ամեն վայրկեան: Տառանում մը կայ գլխիս մէջ՝ որ զիս անդունդին վրայ ճնճողիկ փեթոտած փետուրներու նման կը խաղցնէ:

Ընկճուած կիսամեռ հանիէն՝ մինչև ամպարիշտ ու սառնանաթ թուր ճամբան երկայն է, ճամբան՝ յաւիտենական է:

Ու հիմա կը մեղքնամ հանիլի՝ որ միօրեայ բոյսի մը նման տալրած է ու կը խամբի: Իր մէկ դարը՝ իմ քառօրյ դարին տասա՛նորդական զիսակցութիւնն ու արժէքը չի կրնար հակակշռել:

Ու հիմա, կը սիրեմ իմ գետ, որ պիտի օր մը վերջնականապէս հրապարէ գետ, կը սիրեմ իմ ցաւերս, ապրող ու սիրող մարդու ցաւերս, կը սիրեմ իմ խրոխտ եսս, — ճնշուած՝ այլ հպարտ մարդու եսս :

Ու բռնահար միայնութեանս մէջ, խիղախ մտաւորականի լըկանքներու մէջ, զեղացիի վայրագ բնագոյններու ու բուռն կիրքերու սանձակոծումին տակ, եթէ չըլլայ կեանքս տարածուն դործունէութեան մը բեղմնավոր ու առատ կեանքը, պիտի ընեմ՝ զայն ներդործական խորհրդածու լութեան սե կեանքը :

Դուրսը հովը կը փչէ ուժգին, ձիւնը կը տեղայ գետ, կը տեղայ անդադար : Երկինքին բոլոր սպիտակ երազները, խեակաները շքեղ կառուցումին, վար կը թափին, բանաստեղծին զլեւին վրայ, բանաստեղծին սարերուն տակ :

Ուսկին լարումներուն՝ ջղաթափութիւնը յաջորդեր է : Մոլորադին թափառկոտութիւններէն՝ յոգնած է մուսաներուն մատաղատի մանկաւիկը :

Ու մարած սիկարը, — մարած արդեօք ցաւերն ալ, — շրթունքներուն, իր ուխտին երազին մէջ, շրջուեր պառկեր է ու կը քնանայ :

Իր գարթնումը՝ շքեղ արշալոյսի մը բոցալառութիւններուն պիտի սպասէ : Մի՛ գպչիք իրեն, մեղք է, թո՛ղ քնանայ կազդուրումի անուշ քունը, ու հանին, հսկելով ձմեռնային չարագոյժ զիշերուան մէջ, իր ցաւերուն ու իր համակերպութեան անվերջանալի թեւը թող մանէ . . . :

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

S U L E

— ԱՍՏՈՒԱՄ վեր վկայ, ես ինքըզիներիս տ'էնիմ օր մը, ես պէտք է օր առ իսթախսըզը պատուս տունէն հերաւկուի էթմայ, պոռկոշյով, աչքով ունքով տիւղէրիմ աղբօրս կըտխը կրակ վառեց, տէյօր հարսներիս եղաւ, չը հասնելիրը !

Ու Սուրբիկ նեառուցաւ բազմոցներուն վրայ. քունքին երակը արագ արագ կ'զարնէր. աչքերը սկսան իրենց կոպերուն մէջ դառնալ վայրենի խոժոռութեամբ մը և արիւնի յորդ խոժում մը անոր ծաղիւսներ ղէմքին վրայ պատուցուց իր կարմիրները իբրի ներքին կատաղութեան նշան, ինչպէս հարիզոնի անսովոր կարմիրներ երբեմն գուշակները կ'զառնան վաղուան ջաղքին կամ փոթորկին :

Մայրը, հաճի Տիրիւփ, մին այն կիներէն որոնք իրենց հոգիին բովանդակ մայրական գորովը կ'ըմբռնեն իրենց ազնիւ դաւաններուն, Սուրբիկի այդ տառապանքի տրտունջներուն առջև, երկու ամիսը ծունդին դարիւմ, սկսաւ հեկեկալ, ու արցունքները սրբելով ջանաց սփռել զանի. — Ձէ՛, աղջիկս, չէ, զո՞ւն եղար էլուն շըլըխալին ուղղաբը ինքըղներէյ էնոյ, ի՞նչ ըսիմ ան լլղալիք աղբօրդ օր դաւակ չեղաւ, կեղած կաթը ուրացաւ, մարը պապը մոռցաւ ու կնիկին վարսիքը մոռաւ. հոգ մ'էնէր աղջիկս, պապդ անոնց բերդուրէն պոնել ու զուրս հանելն ալ կիտէ. Սուրբ Արտուածածինս տիշչւաւ եկա նէ առանկ զաւակ տայ նէ ըլ հարս :



Հազիւ վեց ամիս անցած էր Մանուկին ու Անթառամին ամուսնութենէն. իրենց սէրը մէկը չէր լսած ու զիւղական հովուերգութիւն մը չէր հիւսուած անոնց անուններուն շուրջը. զիշերուան մուծին մէջ աէնէրին քիւերը, ցերեկը պատուհաններէ պատուհան արշաւներ ըրած չէին իրենց տարփանքին հրայրն ու մոլեղնութիւնը օրերէլու. հարսնիքի մը մէջ իրենց նայուածքները խաչաձևած էին զիրար, ու այդ լուռ նայուածքներու ծոցէն կ'մնի պարզ համակրութիւն մը երեսասարդական հոգիներու յատուկ, որուն շուտ յաջորդեցին նշանաւորն ու հարսնիքը :

Մանուկ նիհար՝ շրուտ կազմուածք մ'ունէր, համակրելի զիւմազիւծ մը մթնցած սև պերկեշաներուն ու յօնքերուն ազնոյովը և որոնց խորը պսպղացող աչքերը լաքուն հեշտամուլ ցանկութեան մը հուրը կ'արտացոլէին. մէկը վերջապէս այն հոգիներէն որոնք իրենց հանդարտ արտաքինին տակ ներքին կատաղի կիրքեր կ'զիսեցնեն. Անթառամ միջահասակ, գիրուկ՝ աւշոտ կին մըն էր, իր շուշանի սպիտակութեամբ մարմինն չափ անբիւծ սիրտ մ'ալ կ'կրէր իր մէջ ազանային միամտութեամբ, իր խեղճները զեղջուկ ազնիւ անխռով անուրջներէն անգին չէին անցնէր, զլիաւորի մը հետ կապուիլ, կեսուր ու կեսորար ունենալ, դաւաններ ծնիլ, առկէ ուրիշ ոչ ինչ կ'շահագորդէր զեղանի լաքմութեամբ լեցուն այդ էջ արարածը, նոյն անտարբերութիւնը սիրոյ, անարգանքի և առեւտութեան հանդէպ, այնքան անզգած իր վաւաշ երկանը կատաղի տախանքներուն, որքան անտարբեր իր աւալով Սուրբիկին նախանձաբեկ նախատինջներուն դուր կ'լսէր ամէն օր, վայրկեան մը վերջ մոռնալու համար իր սրտին վրայ սպիացած վէրքը : Կարծես իրեն համար չէր որ Սուրբիկ այնքան կ'կատաղէր և կեսուրը անէմքներուն ամենէն սուրն ու զիւականը կ'ընտրէր. երբեմն հազիւ, երբ իր երեսին կ'սրտայլէ

Թէ կախարդներու միջոցաւ Մանուկը գլխէ հաներ է, կ'պատառխանէր քիչ մը վիրաւորուած շեշտով. — Իսուա փրիստոս, հոգս էր հառեր օր պոռկու ընել տու տամ. աղաքնիկ հանեցաւ, առաւ. հարսերնիկ էղայ նէ, մեղաւոր էղայ: — Ու այդ ժամուն անմեղութեան նոր ցոլք մը կ'պայծառացնէր անոր յոր՝ պատարուն այտերը:

*
* *

Մանուկ ամուսնութեան առաջին ամիսներէն վերջ, լընց բոլոր այն սովորութիւններ, զոր ունէր իր քրոջ հանդէպ, հեազհետէ անձնատուր եղաւ ծծելու հեշտանքը իր աղուոր կնկան: Կ'զգար միանգամայն թէ ինքն ալ Անթառամին հետ օձախ մը կազմած էր և օր մը զաւկի տէր պիտի ըլլար, և այս ծիծաղկոտ հեռապատկերը հեազհետէ խոր սէր մը գրոշմած էր իր երիտասարդ հոգին վրայ:

Այս նոր ոէրը խեղդեց յաճախ իր սրտին մէջ ծնողքին հանդէպ ունեցած պատկառանքը և Սուրբիկի մասին տածած գուրգուրանքները, ախնջ չի գնելով անոր պիտոգութեանց, որոնցմով ան կ'ուզէր սանձել զինքը իր հին վերքը պահելու համար: Եղբօրը այդ ցուրտ վարմանքը կատգեցուց Սուրբիկը և Անթառամին չար սաղրանքը կարծեց տեսնել իր կրած այդ լքումին մէջ և սկսաւ պայքարի մը սրուն առջև պիտի չընկրկէր:

— Անթառամ, ըսաւ օր մը Մանուկ, ծովուն աղբ ապուրիդ մէջ թափեցիր:

Անթառամ շուտրած.

— Օր մ'օրանց ասանկ օլան մը էղած ունէ՞ր. ի՞նչ գիտնամ, ինտօր էդեր է . . . բա, իրաւ պերան զրուելիք չէ:

— Մեղմէ աղէկներուն կո՞րծն է կ'ըսես, յարեց Մանուկ. ու լոռն հաւանութիւն տուաւ Անթառամի լսին դէմքը, մինչդեռ անդին Սուրբիկ, գիւտեան հայեացքներովը տարրեր ելք մը կ'փափարէր, վասն զի ինքն էր որ կերակուրին մէջ զազանի աղ նետած էր ափսուով. ուրիշ օր մը կերակուրը այրեց վիամամբ, աւրած տեղերը յարդ ցանեց, սրբած տեղերը կատուի մնառուի բոնց և ևղբօրը ցցուց ատոնք ամէնքը:

Մանուկ ըմբռնեց բոլոր այն գաւառան՝ անիրաւ հնարքները, բայց հեազհետէ աւելի փարեցաւ իր կնկան ինչպէս խիղրը սուրբինային, յաճախ կուսեցաւ ծնողքին ու քրոջ հետ, ու կ'սլուար անոնց երևան ի վեր. — Դահիճ էք գուր, կտոր մը հանգիստ հաց կերած շունիմ. անէճք, անէճք, տունին պէզը պէրէքէզը փախաւ. ի՞նչ ըրած ունի հարսերնիկ, ի՞նքիւրա ընելէն կուլիս չէք առներ, Աստու-

ծու սիրուն վազ անցիր, մամա, ատ բնութենէդ, մեղք է ճահիլին,
դուն ալ աղջիկ ունիս, խնամիշ էրածդ կլուխդ կուգայ:

Գժտութիւնը աւերած էր այդ խաղաղիկ տան անդորրը, ու Մա-
նուկ կ'յամառէր կապուիլ իր կնիւն: Բայց տալերը յոգնիւ չնն զի-
տեր երբ խնդիրը իրենց հարսին ճակտին մուր մը բսել ըլլայ:

* * *

Զարգըզարին (ծաղկազարդ) առտուն է, զանգակին թինդ զօ-
ղանջիւնին ալիքները կ'ծեծեն ժաման բարձունքը, զմեքթին նիհար
խաշին սուր թները զեռ նոր կ'համբուրուն արևուն լոյս նշոյլներէն .
աէրտէրը անոյշ զմայլանքով մը կ'երդէ Առաւօտ լուսուն:

Գարնանային կեանքոտ զարթնում մը կայ ամենուրեք. բլուր-
ներուն կողերուն վրայ պառկած այգիներուն թարմ ու զաւար որ-
թատունկերէն ու ծաղկած կեռասենիներէն մինչև խոպան ասպլեր-
ներու վրայ բանի մը ծիւ քարձ մարգերու մէջ փթթած երիցուկը որ
արշալուսի ցօղին տամուկ հեաքը կ'կրէ տակաւին: Գիւղին բոլոր
տուններուն մէջ խուճասլ մը կայ, մանաւանդ ուր որ նոր հարս մը կը
զանուի: Զարգըզարին կիրակին նոր հարսերու կիրակին է. ձաւուկ
Զատիկն է ան որ շաբթուան մը մէջ պիտի մեծնայ. ամէն նոր հարս
ամենէն ծանրկեկ լաթերով կամ հարսնութեանով ծամ պիտի երթայ:

Անթառածի սրտին մէջ վճիտ ուրախութիւն մը կ'զեղու, այն միտկ
պերճանքին համար զոր պիտի վայելէ նոր լաթերով եկեղեցի երթա-
թալով: Իր ներքին անաբատ՝ անծուփ ամբոսութիւնը չէ սլոճուած
երբէք չար կիրքէ մը. սակայն մտածում մը, մէ'կ մտածում միայն
կ'խոռովէ անոր միամիտ հոգին . . . ճուճարեմ ֆիստանն՝րը հագ-
նի թէ րագաները. բաւական վարանումէ վերջ՝ որոշումը այս վեր-
ջինին տուաւ, և կեսրոջն ու տալոջը ընկերակցութեամբ, իր երկայն
սև մազը հրկուրէի ջոկած ու կոնակն իւրար կախած եկեղեցի գնաց,
ջանալով կնտոցը տեղը լաւ դիրք մը գրաւել: Պառաւնեքը ետե շաբ-
ուած էին, տեղ տալու համար կեճճերուն: Երբ Անթառած ներս
մտաւ, շիտակ Աստուածածնին առջև գնաց իր խաչն ու մամը նուի-
րելու իրբև սրտի նուէր մը, իր ետեւէն ձգելով հմայուած նայուած-
քը ամենուն, որոնցմէ շատեր սկսան մէյմէկ բան հիւսել անոր ա-
նունին շարջը:

— Քա հալրում, Անթառածն է անի. հարս ըլլելէն պերի
պիտա աղկեկցեր է. Լըէսը լուսնկայի ասանըհինդ է, կ'փափսայ
տարիքոր կին մը:

— Աղջիկ կոյ քի հարս ըլլելէն ետքը աղկեկըլը կըցուցնէ,
կ'յարէ ուրիշ մը:

Անդրէն ուրիշ մը լուրջ վշտակրութեամբ մը, իր կարգին. — Յախարս տալէն հանգիստ չունի, օրնիրիկուն կոխալ բօթուրում, ընդունի, պերան չունի, կ'յարէ:

— Ասանկ կիտցած չըկիտցած չեն խօսիր, կ'մոլտայ ուրիշ մը, մօրեղին շեշտ մը գնելով իր լորձունքոտ բառերուն ու աղուսի աչքերուն մէջ. ի՞նչ էի կեօքսիշուտէ է Անթառանը, կիտե՞ս տուն. ճուրը Էրզին տակէն կը սեպէ. հարս կալէն պէրի աշպօրանցս տուն. նը տակնուլրայ Էրաւ, անոր ուղուրը Սուրբիկը ծառքէ կ'նլլայ: Նէ կար կարել կիտէ, նէ պոչաշըխ վլալ, օր մը կեսարին մաշար. ման առած աէ վլացած չունի. մատը մախիրը չը թաթխեր, առհա ինչերը ըսեմ...:

Անդին երկու պառաւներ աւելի ջերմեանդ իրենց ծերուկ հաւատքին մէջ, երեսնին կ'խաչակնքին և վեց շաբաթէ ի վեր միտին ու կարագին երեսն ու հօտը շտեմողի դոհ համակերպութեամբ — Փառ բեղ Աստուած, արդարեղիւ անունը լոցեղնք, կը հծծեն, երբ տիրացուն վարէն ծանր եղանակով մը կ'երգէ « Ոչրախ լեր » ին մէկ տունին « արդար է՛ք թագաւոր քո... »

Եկեղեցիին աւարտումէն վերջ Անթառան տուն դարձաւ իր կեսրոջ ու տալով ընկերակցութեամբ: Ճառագայթի մը չափ թեթեւ կ'զգար զինք հիմա. անմեղութեան նոր նշոյլ մը կ'ճառագայթէր ա. նոր անարտա զէմքն ու աւելի գեղեցկացեր էր, վասն զի երեք ծունկ աղօթք բերեր ու մոմ մը վառեր էր Աստուածամօր առջև:

Ճամբուն վրայ հանդիպեցան Անթառամի բրոջ նշանածին, աղուոր տղայ մը զոր կեանքը իր ամենէն հրապուրիչ կախարչանքովը օժտած էր: Անթառամ անուշ ժպիտով մը ընդունեց փեսացուին բարեք և ետին դառնալով վարկեան մը գիտեց անոր պերճ յաղթական բալուածքը: Սուրբիկի աչքէն չվրիպեցան անոր այդ ժպտալիւր ու յետահայեաց տկնարկներն ու բարեի վոխանակութիւնը:

* * *

Ծաղկալը ինքնին լարուած էր, որուն յաջողութեան վստահութիւնը գլուական ծիծաղ մը զրոշմեց իր շրթունքներուն խորք: Ուրիշ բանի մը մանր միջպիտեր ալ որոնք իբր բացատրութիւն կրնային հաստատել զայն տմրապէս, բաւական պիտի ըլլային Մանուկի սրտին մէջ ահռելի յեղաշրջում մը յառաջ բերելու:

Ուրեմն Սուրբիկ, հեռզհեռէ գիտակից իր աղեղութեան և գրեթէ տունեանայի դատապարտութեան, վասնզի չէր յօժարեր սանկ մանչ մը իրեն փեսայ հտնիլ, և նախանձոտ իր հարսին գեղեցկութեան շուրջ հիւսուած զրուստիքներուն և միանգամայն դառնացած

եղբօրը լքումէն, վրէժի մը կ'պատրաստուէր. շատ հնարքներ փորձեր ու անյաջող դանուներ էր, այս գեղեցիկ առիթը ձեռքէ փախցնելէր կրնար ըլլալ:

Տեղն ի տեղօրը անցած դարձածը պատմեց եղբօրը, երեսին տալով անոր ապշութիւնը, զրդուելով անոր անձնասիրութիւնը, իրենց ընտանեկան պատիւին կոչում ընելով:

— Ե՞րբ ինձի բոր ճանչցած ունիտ, կապա՛ծ աւել. հոգդ չէ որ կնիկդ սրուն հետ կ'խօսայ, որուն աչք ունք կ'ընէ, սրտէ մահարմաններ կուտայ. մեր տունին ըրգը նամուսը ծառքէ կ'ելլայ, խապար չունիտ, կնիկիդ սուտերը եզի պէտ կուլ կուտաս, կնիկիդ էրէտ տուիր ու անոր հրամանին տակ մտար. ես չեմ կրնար ամէնը խօսալ . . . մեկը ըրիր ձա՛նդարեանդ . . . :

Եւ սկսաւ արցունքներ կաթնեցնել իր աչքերէն: Մանուկ դիւրաւ տեղի չտուաւ. «գանկի փոթորիկ» մը արկարեւ սկսաւ իր ուղեղին մէջ, զիրար չեղոքացնող կայծակէ մտածումներու պայքար մը, և ամենէն վերջ Անթառամին մեղանկարտ կեանքին վրայ համոզում գոյացնելէ աւելի, նախանձի խայթ մը զգաց իր ներսիւնին և այդ խայթը հետզհետէ սուրցաւ, շատ անգամներ լրտեսեց կինը և չնչին դէպքեր սրննք տարբեր տրամադրութեան վայրկենի մը մէջ տարբեր մեկնութիւններ սլտի ստանային, այդ նախանձը հրահրեցին, հետզհետէ աւելի կրքոտ դարձաւ Անթառամի հանդէպ և աւելի կուպիտ վարուեցաւ. օր մը իրենս ի վեր իսկ տուաւ անոր անհաւատարմութիւնը. — փեսայունիդ պարեւ մի՞տրդ է, շատ կը սիրես նէ, ծոցդ առ պառկէ:

Անթառամ մասունք կտրեցաւ, վայրկենապէս յիշեց միջպղտը, Սուրբիկի դաժան՝ ծաղկաւեր գէմքը պատկերացաւ մոքին տոջն. ուղեց խօսիլ, չքմեղացնել ղինքը, շունչը կսկսողին մէջ բռնուեցաւ, և հեծկլտուր մը աչքերը արցունքով լեցուց, այդ համը արցունքները դատապարտութիւն մը համարուեցան աւելի և Մանուկ անոր երեսին տուաւ նաև ուրիշ դէպքեր:

Շատ օր չանցած նախանձի կատաղութեան մէկ վայրկեանին, Մանուկ ծնծեց ու մօրը տունը բշեց Անթառամը որ ծրար մը անութին տակ, գուռը կայնեցաւ ու այտերը բոսոր բոսոր, աչքերը զըսպուած արցունքով ուռած, դարձաւ Սուրբիկին ու հողիին մէջ մթնւած զայրոյթին ամբողջ յորդութիւնը խառցուց իր վերջին բանի մը բառերուն մէջ.

— Կը խնդրեմ օր Սուրբ Աստուածածինոյ քղի պէտ տալ մ'ալ քղի տայ, կուտա՛ծ . . . :

Մաղնիսա

Գ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ

ՀԻՆ ՕՐԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

Լ Ո Ս Ե Զ

(ՃԱՆԹԷՁԻ)

Յառաջարկ.— Գորոցական աշակերտներուն կարգիւմ
այս յօդուածս կարդալ :

ՋՈՒՐԻՆ գինիի փոխուիլը, առ ալ հրաշքս ըլլայ: Ես մար-
դեր գիտեմ, որ առանց Ստաուածորդի ըլլալու, շուշանորդիները,
ատոր պէս կամ ատոր մօտիկ հրաշքներ կը գործեն պզտիկ, շատ
պզտիկ տարբերութեամբ, այսինքն՝ փոխանակ ջուրը գինի ընելու...
գինին ջուր կընեն, առանց սակայն Յիսուս մը ըլլալու յաւակնու-
թիւնը ունենալու: Անոնք գինեպան ծնած են և գինեպան կը մնան:
Տաշիդդա կո'ւնի:

Եփրայեղէն սորվելու ձանձրոյթը տուր դու բեզի. ի՞նչ է, հրեայ
աղջիկ մը քունէն պիտի արթնցնես եղեր, հրա՞շք է ատիկայ: Այս
դարուս մէջ խօսելու պէտք չկայ Մովսէսի աղջիկ մը անկողնէն
դուրս ցատկեցնելու համար: Փոխանակ Տաշիդդա, մաշիդդա
ըսելու, հինգնոց մը ցուցուր հեռուէն, տես ինչպէս անկողնէն կը
ցատկէ դուրս:

Հրաշքիդ աւելի գորութիւն տալ կուզե՞ս, տասնոց մը ցուցուր
և հաւատաւ որ . . . Նորէն կը սլակի եթէ ուղես: Ասոնց պէս ու-
րիշ շատ հրաշքներ կան որ կուտ մը չեն արժեր:

Հրաշագործ Մկրտիչ եպիսկոպոսին հրաշքները, օրինակի հա-
մար, oh! la belle affaire! —

Հրաշք, հրաշք, երկու հատ տեսայ այս տարի, զորս կարծէ
մասնանիշ ընել:

Ա. Մեծ հրաշք՝ Այվազեան Աբրահամի այս տարի Երուսա-
ղէմ չերթալը:

Բ. Գուրգէնի շաքաթական նօթերուն մէջէն կախման կէտերու
անհետանալը: Այս ամէն հրաշքները, 1900 տարի առաջ տեղի
ունեցածներէն մինչև երէկինը կը նսեմանան այն հրաշքին ըով որ
իմ վրաս կատարուած է, շնորհիւն Աստուծոյ:

Տասնըջորս տարուան կայի չկայի, լաւ մը չեմ յիշեր, անանկ
մը պատահեցաւ որ ամալներջի բնութիւններս անցնելու բոլորովին
անկարող գտայ ես զիս:

Ուստի փոխանակ գորոցին մէջ խայտառակ ըլլալու, որոշեցի
ուրիշ օրուան համար համբ մնալ տունին մէջ: Որոշումս որոշում էր,

քննութիւններէն ութ օր առաջ, լեզուս բռնուեցաւ, այսինքն եւ բանեցի ինչ մեղքս պահեմ :

Առաու մը համը արթնցայ :

— Գնա՛ դասերդ պատրաստէ, կըսէր մայրիկս :

— Ըմ, ա՛ . . . ա՛, ա՛ . . . :

— Ի՞նչ ըսել կուզես կոր :

— Ա՛, ը՛մ, ա՛ . . . :

— Հա՛յտե, աղւոր մանչո՛, ծուլութիւն պէտք չէ :

— Ա. . . . Ը. . . . Ը. . . . :

— Ծօ՛, ի՞նչ ունիս, փո՞րդ կը ցաւի կոր :

— Ա՛ . . . :

— Վերջապէս ա՛ռ ո՛վ ըյ՛ ո՛վ հասկցուցի որ խօսելու յաակու-
թիւնս կորսնցուցած էի :

Մօրս խեղքին պիտի դարձ : Տեսնելու էր անոր յուսահատու-
թիւնը, ին՛դ՞ն մայր :

Դուռ, դրացի մեր տունը ժողովուրդեցան :

Զօճու իւրն լեզուն բռնուեր է, Առաւած մօրը համբերութիւն
տայ, կը փսփային իրարու :

Իրիկունը ամբողջ գիւղը իմացեր էր եղելութիւնը : Դեղ դար-
ման չի մնաց որ չընէին : Գրիւէս վար պաղ ջուր և ոտքէս վեր տաք,
լուծողական, պահպանիչ, կոնսակիս իւարճալ, աղօթք, խաչի
փայտ, ես ի՞նչ գիտեամ, ամեն սրբութիւնները ամբողջ ազտուու-
թիւններուն խառնեցին, դարձեալ ճարը չի գտան : Համբուութիւնս
համբուութիւն էր և միտք չունէի մատ մը զիջողութիւն ընել մինչեւ
. . . պարզեաբաշխութեան օրը :

Արցունք թափել տուի ծնողացս :

Դատաւորներս օրը մէկ երկու անգամ այցելութեան կուգային
տուն :

Մեծ մայրս, ղերուկ, ճերմակ, բարի և պայծառ երեսով պա-
ռաւ մը, օրն ի բուն շար աչքի դէմ՝ բաներ մը կայրէր երկու ա-
ղօթքի միջեւ :

— Արթին, դաւակա, բերանդ բաց, բան մը ըսէ, կաղերուէր
ինծի կաթողին :

Եւ երբ բոլս գատատուններէս մէկը գանուէր, Արթինը՝ Յարու-
թիւնի կը վերածէր, կարծելով թէ Յարութիւնը՝ Արթինին դրա-
բառն է . . . : Կարճ կտայեմ :

Պարզեաբաշխութեան նախընթաց օրը, շարաթ առաւու կանուխ,
մեծ մայրս եկեղեցի տարաւ զիս :

Խաչհանդիստ կար :

Երբ եկեղեցին առարտեցաւ և ամեն մարդ ելաւ զնոց, ձեռքէս
բռնելով պահարանը տաբաւ զիս և Ս. Թադատրի պատկերին
սաջի հրմշտկելով ստիպեց սր ծունդի դամ և ազօթեմ:

Հնազանդեցայ:

Երկու երեք վայրկեանէ ի վեր մտնջ աշօթքի մի բռնուած էի,
մէջ մալ տեսնեմ սր ժամիսչ աղբարը, կէս մէթր երկայնութեամբ և
հինգ հարիւրսրգամէթր արամաշիծով բանալի մը կը յանձնէ կոր
մեծ մօրս:

Ժամուռն մեծ զուանը բանալին էր, կտախած չկար:

— Ինծի նայէ, ըսելը մեծ մօրս՝ և այդ ահագին բանալին
չրթներէս ներս մացնել ուղելը մէկ եղաւ: Ինչ ձախ ունիմ' նէ՝

— Քա՛, խնդեցա՛ր, նենէ, ևս ղնախառնա կընեմ կոր պոռացի:

Բանալին ձեռքէն խնկաւ և խնքը անմիջապէս պատկերին զառ-
նալով, ծունդ չորեց, ձեռքերը կարծրին դարկաւ և սկսաւ բարձ-
րաձայն ազօթել:

— Զօրութեանդ խուրպաւն ըլլամ, Սուր Թադատր, աշկըս
եւլայ, աս ինչ հրաշք է քի մեզի կը ցուցսնես կոր:

Խնդալս բռնել կարելի չեղաւ և խնդինքս հազիւ կրցայ դուրս
նետել:

Հրաշք մի՛...:

ՔՐԻՉԱՆԹԵՄ

Ի Տ Է Ա Լ Ի Պ Ա Կ Ա Ս Ը

ՄԵՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ՆԿԱՏԻՆՈՎ, խնդիրը բաժին խեղահան ու լայն նշանակաւ
թիւնայը, ասանց այլ և այլի, սիրտ սիրտի ընէի ըսելու որ մեր մէջ
առաւելապէս վերջի տարիներուն յայտնուած բոլոր բաղձանքները,
ծրագրուած բոլոր փլանները, գաւառարտութեան գործին ու ձեռք
բերուած զրականական բոլոր առաջխաղացումը միշտ միջակ,
անսղի ու քիչ անդամ կեանքու ու զարգացնող եղած են, չըսելու
համար բնաւ, եթէ՛ կը հաճիր:

Յաւալի իրողութիւն մըն է սակայն տսիկա երբ ժանաւանդ
նկատի տանենք անցնող պարին վերջի քառսրդը որ ասուն իբր թէ
խմացական տեսակետով բաւական ճամբայ բոլորեց մեր ժողովուրդը,
յեղաշրջում մը ստեղծեց զտնտեսարարութեան գործին մէջ, գաւառ-
ներու յեալին գիւղերուն մէջ պարտքներ բացուեցան ու լրացութիւնը
իր պատուելիական ամբիւնէն վար իջած ժողովուրդին սշտին այժ
քան մը մօտ կը լսուեր:

Իրականին մէջ բաները տարբեր էին սակայն: Շատ պոռոտ միաժամանակ զանաւին թերեւ, աժան հաց ու պանիր ձեռք ձգող վարձապետի կտորներ, կամ առատ իրկու «Ժողովուրդին օգտին» նշ թուղթ ու թերթ մորտաղ զրազեաներ ալ որոնք կոկորդիլոսի վաճառուններ փրցնեն մեր զիտողութիւններուն հակասող:

Կը վաւանինք որ վերջին բանն և աւելի տարիներուն մէջ հայ մարդերը զարթոնքի պէս բաներ մը ունեցած են միշտ շատ հինին հանդէպ, ու աջողցուցած են նորագոյն վարժարաններով ու անհատական կարգ մը բարենպաստակ հաստատութիւններով, և օրը օրին ծլող ու խամբող թերթերով օժտել մեր կրթական և զրական հրապարակը: Սակայն խնդիր էր գիտնալ թէ գաղափարական ի՞նչ ազնիւ շարժառիթներով . . . , սոսկ երաշխաւորած բլաւու համար անոնց գոյութիւնը յարաւան գործի մը մէջ: Ու տեսա՞նք ալ այնպէս:

Ո՞վ պիտի կրնար պարզերես բռնել որ մեր գործի զուտ գրանուէր պարանները, անոնք որոնց նկատմամբ վստահութիւն ունի մեր ազգը ու որոնց ձեռքը յանձնուած է մանուկներու ու ռամիկին զարգացումը, բմբռնումը ունին կրթական ու լրագրական հաճելի գաւառութիւններուն որ կը փառացնեն միտքերը խաւալ հայեցակէտներու, որ միշտ՝ մեծ ու միշտ անյողզող կը պահէ մարդը կեանքի օրերուն մէջ:

Իսկապի մը տէր մարդը յայտնապէս բարձր է ամեն դժուար տաժառմանէն ու շահախնդրական կործանող գիտաւնեւէն: Բայց մենք գրեթէ չենք յիշեր զպրոցներու փակման պատմութիւններու մէջէն հաւաքել զէթ որ իր հասէն չքաշէր չքերէր անարգ անուն մը, կրծող սրբ մը որուն համար, աւելի ճիշտը՝ որոնց համար անձնական հաշիւները կամ պաշտօնակիցի խուլ կոխները աւելի կ'արժնէր քան թե թեի սրբուած միամիտ գործ մը, ճշմարիտ իսկապի ձգտումը: Թողլով անճաշ երկպառակութիւններու կամ անհատական անայծ և իսկապէ զուրկ փորձերը Պօլսի զպրոցներուն, մենք ակնհայտեալ եղած ենք զաւատական կարեւոր կեդրոններուն մէջ նոյն շարժումներուն որ թեթեւ, աղայական ու սին փառքերով կրօնական կրթական գործի մը շուրջը, ու տարին շանցած այլ գործին սկսողները որոնք ծափաձայն զովեստներու արժանացեր էին, որոնք ազգին բարեկրօններն էին — բռնէինք օրի մը համար, ու հիմակ ուժասպառ, հէ ի հէ լքումով մէկիկ մէկիկ կը սիրեն հեռանալ: Ու ասիկա՝ որովհետև սիրա ու հոգի չունէին, որովհետև մեծ աղայ բլաւուն համար խնամակալ կամ վարիչ եղան, ու որովհետև ապուշներ էին, իսկապէ զուրկ մաքր բարձր հայեցակէտներէ հեռի:

Եւ միթէ տպաւորութիւններուն էն մեծը չէ՞ մեզի մեր ժողովուր-

դին համար լեցնել հրապարակը ամեն սարի յիսուն վաճառումն վկայեալ պարունիկներով — ուսուցչութեան կանչուած տղաներով — և նորընծայ վարդապետներու քսան քսաներկու տարեկաննոց երկու տասնեակ մը, որոնց չենք հարցնիր ու չի հարցուցինք որ երբէք ըմբռնած ըլլան գործին վսեմութիւնը ու զգացած որ իրենց վիճակուած է միշտ թե սալ ու վեր բռնել զիրքը երկար տարիներու գործ վարողի մը որ չի լքի շաւերի, կտմ անձնական արժանիքով բարձրացնել անունը եկեղեցիին ու բովանդակ եկեղեցականութեան որոնց մէջ ճշմարիտ տիպաբանքը չէին որ կը շատնային :

Կը մնար սակայն սրտի գոհունակութիւնով վեր առնել ուս կէտը, թէ հակառակ տիրող բնականաբար տարաւարութեան ունեցած ենք Ռ. Պէրպլեհան մը որ կըցած է անվհատ հոգիով մը վեր բռնել իր իսկալը, զարոյցը ու ճշմարտապէս արժանի ըլլալ գնահատական այն բոլոր ցոյցներուն որ եղան զեռ երէկ իր օրով, իրեն ու իր գործին համար: Պէրպլեհան սակայն կրնայ բռնել միտակն է թերթուհայոց մէջ, բանի որ ազգային ու անհատական Պօլսի միւս զարոյցներէն մէկ բաւական մաս մը տեղի տուին պարագաներու ընթացքին, ու այսօր սոսկ յիշատակումով մը կը փակենք անոնց արժանիքը իրենց պատմութեան հետ:

Նոյնը գրականութեան համար մանաւանդ աւելի շեշտուած զոյներով, որովհետեւ գրականութիւնը էն մեծ զարոյցն է կը կարծենք: Ասկէ առաջ տարբեր առիթներով պարզած ենք մեր խիստ համոզումը գրականական անցուղարձին վրայ տարբեր թերթերու մէջ: Կրկնութիւնը չարժեք: Հաւասար փոխուած չէ: Լրագիրները տոտուրի մէկ մէկ օրգաններ եղած են, գոնէ մեծ մասամբ: Ուստի որ գոյն կը փոխեն, այսօր շարաթափան, վաղը ամաթթերթ, իրիկունը օրաթերթ, առտուն տարբեր բան մը, վերջապէս սքանչելի խաղբութիւն մը որ իմաստ չունի: Ո՞ր կը մնայ ալ ևս Արուեստը արուեստի համարի գրականութիւնը, ս՞որ կը մնայ բաժանորդի շահէն աւելի ժողովուրդին շահը: Օ՛հ իս մի խօսնցունը: Սիրտ չունիմ մեր գրականութեան պատմութիւնը բնելու: Երանի թէ « Ողջ զուխին Մոսիի թուրթը » չի վերածնէր, սոսկ անոր համար որ հարկը տարուան մեր գրականութեան այդ պատմութիւնը բոլորովին ներհակ պատկերներ պիտի սփռէր կարծենք նորին ու այսօրուանին հանդէպ ուր բզզացող ձայներուն մէջ խոտալանանք ըլլալ ողորդուած շեշտերը բիշերունը են գորազգաբար:

Մեծնուզներու մէջէն մէկ հատ մը միայն կը ճանչնամ որ անխոնջ յարատեւութեամբ իրապէս կըցաւ վեր պահել թրքահայ հանդէսներուն արժանիքը միշտ ձգտելով միակ զազափարականի մը —

Հանդէսը ժողովուրդներ պիտի ըլլայ, ուսմիկին որ փարի անոր, սիւ-
րէ անիկայ: Այսպէս ճանչցած եմ Մ. Մամուրեանը բաւեր Հինդ
տարիներուս մեծագոյն մասին մէջ: Այս թիւով ուր անոր մահուան
տարեգարծին օրհնեալ յիշատակութիւնը կ'ըլլայ արդէն, եւ աւել-
լորդ պիտի սեպեմ փորձերով ցուցնել անիկայ իբր իտէալի մարդը:
Յայտնի իրողութիւնները ազագոյնցութեան պէտք չունին: Կը սիրէի
յուսալ որ մեր կարգ մը ուսեալ, մեծ սիրտ գրագէտներէն ոմանց
ըով ալ չպակտի իտէալը, որոնք թերեւ փորձեցին օր մը և փորձեն
ալ ժողովուրդին նպաստող գրչի հայեցակէտներ ունենալու, բայց
ինչ որ իմ մեծ ցաւս պիտի մնայ հաւասարապէս մեր գրչի ու կըր-
թութեան մարդոց անկումն է ընդհանուր մեծամասնութիւնով մը,
որոնք, որքան ալ կարող ու վարպետ ըլլան իրենց ծրագիրներուն
մէջ չպիտի ունենան յայտնի պատճառներով գնահատանքի այն
փոխադարձ վայելումը որ ժողովուրդին կըլլայ հանդէպ իր սիրածնե-
րուն: Մ. Մամուրեան, Ռ. Պէրպէրեան զոյգ ախպարներ, զազափա-
րի մարդերը մեր գրական ու կրթական կեանքին մէջ, երկուքն ալ
սիրուած ու գնահատուած ալ: Ռամիկն ալ կրնայ ճանչնալ մեծերը:
Ու պիտի ըսէի որ մինչև որ չի շատնան մեր մէջ կրթութեան գրա-
կանութեան անունը բարձր բռնող ուրիշներ, մինչև որ փակ մնացող
զպրոցները չբացուին, անհատին մէջ ազնիւ մարդու ու զազափա-
րականի նշույլը չերևնայ զպրոցին և լրագրութեան միջոցով, թեթեւ-
ոտիկ երկտառարկութեան այս հոսանքը պիտի շարունակուի, ու
մեր բարբերուն անկումը ըմբշած գործ մը պիտի ըլլայ ալեւս:



Փակած ըլլալու համար կ'ուզէի դիտել տալ որ բաներուն ընդ-
հանուր երեւոյթներուն վրայ անդրադառնալ երբ կ'ուզուի, մաքուր
ու համեատ խղճմտանքի տէր կրթիչները գրչի ձեռացած կամ նոր
վարպետները աչքէ չեն կրնար վրիպել:

Միայն առաւել սիրտ ու հոգի գրուած ըլլար բաներուն մէջ,
բիշ մը ձգտում աւելի լաւին ու գրականական անկեղծ ու մաքուր
հոգի մը որ ստիկը մաքրել տար շահախնդրական ու կոտակցական
բոլոր կոխները, բոկու համար որ վահանն ու սչ—խրքրողի եղած
են ալեւ գրական ու կրթական հրապարակին վրայ վազվոտող
բոլոր մեծերը ու պզտիկները, վազուան զախրներուն հետ:

Գործի սկսելէ, ուրիշներուն համբաւին հտե վազելու մտաւրելէ
տաւջ, չափեցէք ինքզինքնիդ, ծանր ծանր երեցող բարձունքներուն
վրայ ձեր մաքուր իտէալը զետեղեցէք ու ճամբայ ելէք կազմուրուած
ու տնվհատ հոգիով դուր որ պիտի երթի ու լրագրութիւնով կ'ապրի:

ու զուրք մանաւանդ որ բարի արտադրութիւններ ունինք կ'ըսէր վազուան սուուցիչները ու զրոյ գծայնները ըլլալու :

Հաւատացէր լաններուն սառուցութեանը, ու երբ Պէրպէրեանի մը, Մամուրեանի մը և ուրիշ հայ մեծերու յաջորդող օգտակար անձնաւորութիւններ հանդիսանալ զուրք, թողէր որ ձեր ճակատը համբուրեմ կեանքիս երջանիկ տարիներուն մէջ, ու ձեր անունովը պարծենամ որ մը-կեանքիս տարիներուն վերջերս, երբ ալ չպիտի կրնամ թողութը ու զրիչը, զպրոցը ու զառտիարակողները վայելիլ, ստիկա մարտի լաղձանքն է ձեր բարեկամին, պաշտօնակցին ու սիրողին, երբ խեղալով կապրիք միշտ :

Պէյրուսը

ԻՌՍՐԱՎ ՔԵՇԻՇԵԱՆ

ԳԱԻԱՌԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

ԴԱՇՏԷՆ ԴՊՐՈՑ

Հիշե՛ ու նորի պայքարը գաւառներու մէջ ուլ կեանք առած է այն օրէն ի վեր՝ երբ նահապետական պարզուկ ժամտուններուն քովիկ կձկտող համեստ դպրատունները ուր մեթոտով դպրոցներու փոխուեցան. որոնք մօտի եկեղեցին շէնցնող բանդէտ դպիրներ չպիտի հասցնէին ա'լ, ինչ որ խօսքով ըսուելիք զրկանք մը չէր ջերմեռանդ ժողովուրդին համար : Եւ յետոյ, հասկցուեցաւ թէ՛ մինակ ատ չէր եղած կորուստը. նորերը, խորթ զաւկի արհամարհոտ վերաբերում մ'ունէին դէպի պապենական լուս - հաւատքը, որ ամենուէն բարոյական գոյութեան միակ ապաւենն եղած էր մինչև այդ ատեն, և դէպի ընտանեկան հին կեանքը, տոհմային օնախը, զոր ծաղրել իսկ չէին վարաներ : Հոս է որ կռիւը կ'սկսի, հին ու նորի խուլ պայքարը, կերպ կերպ պառակտումներ ծնունդ կ'առնեն մինչև իսկ ընտանեկան յարկերու տակ, որոնք երթալով աղէտալի ատելութեան մը կ'յանգին : Այս աննպաստ երևոյթը, շատ կսկծալի տպաւորութիւն կ'ընէ մանաւանդ անոնց վրայ՝ որոնք գիտեն թէ ժողովուրդը, հին ատեն, ինչ սէր ու գուրգուրանք կը նուիրէր իր կարդացողներուն : Գաւառի ամենէն ռիւսած զաւակներն էին անոնք, իրենց խօսքն ու անձնական օրինակը մեծ կշիռ ունէր ամեն պարագայի մէջ : Եթէ մէկը փորձէր հատորի մը մէջ տմեկոփել կենսագրութիւնները այս ու այն գաւառներու մէջ ապրող հին ուսումնականներուն, պիտի տեսնուէր թէ՛ ժողովուրդը, որ կը գուրգուրայ ժամուն բանդէտ գպիրներուն վրայ, գիտէ նաև պատկառոտ անհամարձք վերաբերուիլ՝ բացառիկ կարողութեամբ օժտուած մեծ մարդերուն, որոնք իրենց կարգին՝ գիտէին հակադդել ռամկական բարքերուն, լուրջ ու շըր-ջահայեաց ջանքերով, առանց սկեպտիկի հովեր առնելու, ինչ որ ամեն բան ապարդիւն պիտի դարձնէր :

*
*
*

Այս խորհրդածութիւնները կը ծնին մեր մտքին մէջ, յիշելով այն յաւատ-լից թուականները, երբ բաղմամբիւ գաւառներու մէջ վարժարաններ կը հաս-տատուէին, որոնց շէնքերուն շինութեան՝ ժողովուրդը կը մասնակցէր տաճով :

ու թմբուկով : Համայնքներու հմայրոտ շրջանն էր ատիկայ : Ուսման ու կրթութեան կարօտէն պատքած, ամեն ոք՝ սրտի զերումով էր որ կ'ողջունէր կրթական ձեռնարկները, և սիրով կ'աջակցէր գործիչներուն, աւանց միտքէ անցնելու վաղուան յուսախաբութիւնը, որ ամէն փեսայ տաւրի, ժողովուրդին դէպ ուսումն և ուսումնականները տածած լաւագոյն համարումին ջնջուելուն պատճառ պիտի ըլլար, այսինքն ատով պիտի սնհետարայ այն բարեբար տրամադրութիւնը որուն շնորհիւ միայն կարելի է կրթական ջանքերն արդիւնաւորել : Թէ ինչո՞ւ այսպէս. ասիկայ շօշափած ենք վերի առաջին տողերով : Եղյալէս խնդրոյն մէկ տեսակէտը մասնաւոր յօգուածին մը նիւթ ըրած ենք, (Ա. Մամուլ. Թ. 4), ուրիշ առիթներու թողլով ուսումնասիրել զայն մաս առ մաս : Բայց կրթական գործին՝ գաւառներուն մէջ ունեցած ներկայ աննախանձելի վիճակը և ամենուն ցոյց տուած անտարբերութիւնը, որ հինի ու նորի պայքարին զուգընթաց կը քալէ, իրենց պատճառները ունին՝ վերի հին թուականներէն ասդին, մինչև այսօր մեր ունեցած վարժարաններու արդիւնքին մէջ : Ասոր մանրամասն ուսումնասիրութիւնը չատ յատկանշական պարագաներ պիտի պարզէր, ինչ որ այս հակիրճ տողերուն մէջ ամփոփել անկարելի ըլլալով, կարճ խօսքով պիտի ըսենք թէ՝ ենթադրուածէն աւելի մեծ պատասխանատու՝ ութնամեայ մը կը ծանրանայ բոլոր անոնց վրայ որոնք հոս ու հոն կամ Պոլսոյ մէկ անկիւնը՝ օտարին կեանքն ու տղերէն կերպերը կապկելու վարժուած, խորթ գաղափարներով գլուխին լեցուած, ուսուցչի անունին տակ եկան ինկան այս տեղուանքը, իրենց ուղեղին այլանդակ վիժուածները հազորդելու համար մատղշուկ տղոց, այսպէս, ապագայ թերուս, իմաստակ, ձեռներէցութեան ոգիէ զուրկ՝ անտիրէն և անաւելն երիտասարդներ պատրաստելով, որոնք շատ շատ՝ վարժապետութենէ ուրիշ բանի չպիտի յարմարէին : Բառէն չխաբուիք սակայն, արժանաւոր ուսուցիչներ եթէ ըլլային ասոնք, հանրութիւնը զիրենք գլխէ բարձր պիտի բռներ : 50 - 60 զր (կամ ալ որ 20 - 30 ով կը գոհանան) ծառայող վարժապետներու լեգէտինն է որ կ'անարկեմ. տապաւնէլէն չը հասկցող, նեղը մնացած տղաք ամէնքն ալ, որոնք՝ դպրոցին մէջ ամբողջ ապագայ մը վրայ տուած ըլլալուն անօգուտ ակոստանքովը, կէս - կուշտ կեանք մը կը քաշքշեն, իրենք ալ իրենց կարգին՝ մանուկներու ապագային հետ խաղալով : Շօշափելի օրինակ մըն ալ առաջ բերելու համար, ըսենք թէ՝ Միտքեայի բաղնիքի վարժարաններէն երեքը ընթացաւարտներէն 400 ին 95 ը վարժապետ են այսօր, վերը յիշուած գաղափարքին պատկանող՝ իրենցմէ շատերը, այնպէս որ այդ 95 էն 5 - 6 ը հազիւ դործին փարած, ուսուցչութեան անունին պատիւ բերող դիրք մ'ունին : Միւսներուն՝ մօտէն ծանօթանալու է, անոնց պատկանած դպրոցներուն ներքին վիճակը մօտէն քննելու է, հասկնալու համար թէ՝ ինչո՞ւ կրթական գործը լքուած է հանրութենէն, թէ՝ ինչո՞ւ երեսի վրայ մնացած են բոլոր այն դպրոցները, որոնք տափով ու թմբուկով հիմնադրուեցան, ժողովուրդի տաքուկ գաւառներէն առարկայ դառնալով սկիզբի օրէն : Եւ ահա՛ թէ՝ ինչպէս հին ու նորի պայքարին իր աւերիչ պոռուտումը կ'ողբէ, ենթադրուածէն աւելի տխուր հանգամանք մ'առնելով ընտանեկան տախտիկներուն տակ և գործնական կեանքի անապահով մեջ : Թե՛րու յորձանքին մէջ : Տուժողը, այս բոլորէն տուժողն՝ ո՞վ է ապագայ : Ըսէ՛ք, խնդրեմ, ո՞վ է տուժողը, երբ յուսախա-

թուփիւնն՝ այս մէկ դասակարգին թմերը կը կոտրէ՝ մինչ այն միւսը, հացի խնդրին կը զոհէ ամէն նկատում, խորհելու կերպի մը համեմատ՝ որ ամենէն կարծն է իր տեսակին մէջ։ Ո՞վ է տուժողը երբ տղայք օտար վարժարանները կը լեցուին, կամ փողոցը կը մնան, երբ ընտանեկան զըժոխէներ կը կազմուին այսպէսով — մինչ հիւն ու նոր սերունդի պատկանողները միանգամայն՝ կրթական գործն երեսի վրայ կը ձգեն, տղէտ և անհասարակ մակերեսները նետելով իրարու երեսն ի վեր։

* * *

Ժողովուրդն ի՞նչ կը սպասէ դպրոցներէն, անոնց տէր կենսալու և բան մը չը խնայելու համար անոնց զարգացման։

Արհեստաւորը, որ իր տղուն ձեռքէն բռնած՝ դպրոց կը յանձնէ բռնելով — Ես մա՛րդ չեղայ, պարէ դուն էգի՛ր և տարիներով ինքզինքը կը զրկէ տնոր պատանեկան ձեռնտուութենէն. տնոր չի սովորեցներ իր արհեստը, որ պատուաւոր ապրուստ մը պիտի երաշխաւորէր տղուն, այդ արհեստաւորին սպասածը, կրեմ, տսիկո՞յ պիտի ըլլար։ Վաճառականն՝ որ իր զաւակը դպրոց կը դնէ, տնչուշտ սա յոյսը ունի թէ՛ ա՛ն, եթէ նոյն իսկ տարբեր և աւելի բարձր ասպարէզի մը չը կարենայ հետեիլ, գոնէ ա՛լ աւելի յաջողակ ու փայլուն գիրք մը պիտի գրաւէ վաճառականութեան մէջ։ Ըսէ՛ք, ի՞նչ վայ բերէ գլխուն, երբ ան դպրոցէն ելնելէ վերջ 50-60 դր. նոց ուսուցչական կամ գրողի պաշտօնի մը հազիւ կարենայ յարմարիլ, թո՛ղ թէ՛ իր գլուխը փչուած տարաշխարհիկ հովերը բաւական պիտի ըլլային ապերձանիկ կեանքի մը բաշխուքը պատրաստելու իրեն և իարօտ իրեններուն համար։ Եւ ի՞նչ պատասխան կրնաս տալ գիւղացիին, որ կ'ըսէ — Լուծելն, կալին գործերէն քաշեցի, դպրոց բերի աղասոր մա՛րդ ընէք, դուք հիմայ ի՞նչ կը վերադարձնէք ինծի . . .

ԼԵԻՈՆ ՍՐԱՊԵԱՆ

Լ Բ Ե Ք Ե Ղ

Ս. ԵՆՆԻԵԱՆ տօնի առթիւ քաղաքիս Ս. Առաքնորդ Հայրն ալցելութիւն տուաւ Լատինաց Արքեպիսկոպոսին և Գերմանացոյ ու Անգլիացոյ Հովիւներուն։ Անգլիացի վերապ. Երէցն փափաք յայտնած է որ կանխաւ լուր տրուի իրեն ներկայ լինելու Հայոց Ս. Եննիգեան և Մկրտութեան տօնի արարողութեան՝ քանի մը անգլիացի նշանաւոր ընտանեաց հետ, որոնք նոյնպէս փափաքող են ներկայ լինելու նոյն արարողութեանց, որովհետեւ մեծ նշանակութիւն կուտան Հայոց եկեղեցոյ նախնական սովորութեանց։

ԱԶԳ. ՏՆՏԵՍ. ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ մասնաւոր տպեալ նամակներով ծանուցանելով Ադդ. 33|0 տոկոսաւոր փոխառութեան տոկոսի և մասնավճարի դումարներուն պատրաստ ըլլալը, կ'հրաւիրէ փոխառու տղայիկները որ հաճին իրենց կարծիները ներկայացնել յԱռաքնորդարան Տնտես. Խորհրդոյ Գանձապետին և ստանալ դումարն։ Տոկոսները սկսած են վճարուիլ գեկով. ամառ 25 էն ոկսեալ, իսկ մասնավճարները 31 էն։

ՀՈԳԱՏԱՐ ՈՐԹԱՆԵԱՄ ընկերութեան խնդրանաց վրայ Պոլսոյ ՊայպԼ Հառուգի Ընկերութիւնը բարեհաճած է 40 օրինակ Աստուածաշունչ զրկել ի նպաստ Հայ Որբուհիներուն։ Հոգ. Որբախնամ ընկերութիւնը հրապար.

բակաւ իր ջերմ շնորհակալութիւնը կ'այսպէս Պայպլ չառնի ոչս մարդոս սիրական առևտածեալն նուիրատուութեան համար :

ՆԵՐՍԵՍԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԻ վարչութիւնը տպեալ շրջաբերականով մը ընկերութեան ներկայ տաքնապալից վիճակը պատկերացնելով՝ դիմեալ կրնէ բարեսէր ազգայնոց՝ իրենց նպաստներով օգնութեան փութալ այս մարդասիրական հաստատութեան և վերահաս կործանումէ մը փրկել զայն : Վարչութեան անդամներն որդէն սկսած են անձամբ շրջիլ ժողովուրդի ամեն խաւերուն մէջ և նպատակ հաւաքել ըստ չափու իւրաքանչիւրի կարողութեան :— Յուսով ենք որ ամեն ազգային սիրալոսար պիտի մասնակցի այս հանգանակութեան և իր օգնութեան բաժինը պիտի նուիրէ՝ որդի տաքնապի շրջանը անվտանգ անցնելու համար :

ՍՐԱՌԻԻՆԿ - ՔԼԻԻՊԻ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ներկայացումները զորս բեմ կը հանէ Գոնէկիլանդի խումբը, հետզհետէ ընդհանուր հաւանութեան կ'արժանանան նոյն իսկ ամենէն դժուարահասններու կողմէ, և ասիկա կ'պարտինք այն անկեղծ ջանքերուն զորս խումբին պետք ի գործ կ'դնէ գոհացնելու համար իւրիւրի թատերասերները, այնպէս որ Այտայի, Ֆաուսթի, Մինեոնի վերջին ներկայացումները գրեթէ յաջողութեան շարք մը եղան :

ՇՔԱՌԻՐԱՄ. — ՎԵՏ. Սուլթանը բարեհաճած է իմթիաղի ոսկի և արծաթ շքադրամները շնորհել Ամն. Օրմանեան Ս. Պատրիարք Հօր՝ որ Ա. քարտուղար Վսեմ. Թահսին պէյի միջոցաւ իր խորին երաստագիտութիւնը մատուցած է յոռոս կայս. գահայից, կայսերական այս բարձր շնորհին տաթիւն Ն. Սրբազնութիւնը շնորհաւորական բաղմամբիւ այցելութիւններ ընդունած է :

ՊԵՐՊԵՆԵԱՆԻ ՔՍԱՆԵԼԷԻՆԳՐԱՄԵԱԿԻ առթիւ հրատարակուած Դատտիրաւակի մը Խօսքերը շնորհակալութեամբ ստացաւք, որ ամփոփումն է մեծանուն Ուսուցչապետին բանախօսութեանց որք մեծագոյն մասամբ արդէն լոյս տեսած են թրքահայ մամուլին միջոցաւ (1886-1901) : Սոյն գեղեցիկ հաւաքածոն նուիրուած է մեծանուն Յօրեւորէն՝ առ Նախագահն յանձնաժողովը՝ Ամն. Տ. Տ. Մարտիրոս Աբբայ. Օրմանեան՝ պերճախօս ուղերձով մը, պարունակելով առ Պերպէրեան Էֆէնտի՝ Ամն, Սրբազան Պատրիարք Հօր գնահատական մի պատասխանը. այս հատորը որ դաստիարակութեան մեծ ու նուիրական հարցին շուրջ կ'դառնայ, պէտք է որ գտնուի ո՛չ միայն ամեն ընթացաւարտի ձեռք, այլ նաև անոնց՝ որոնք այսօր կոչուած են կրթել հայ սերունդն :

ԳԱԼԱՌ. ԱԶԳ. ԱՐՇԵՍՏԱՆՈՅՆԻՍԻ կազմակերպութեան հրահանգը, որ կ'բաղկանայ 27 յօդուածներէ և վաւերացուած Ազգ. Պատրիարքարանէ, հրատարակուած է Պօլսոյ ազգ. թերթերուն մէջ և առանձին շրջաբերակաւի ձեւով ալ կ'ըրկուի Առաջնորդարաններուն : Հրահանգը ունի երեք գլխակարգութիւն, կազմութիւն, Մասակարարութիւն, Արհեստական կրթութիւն. այս երեք բաժանումներով սահմանուած են մանչ ու ազգիկ տղոց յատուկ արհեստանոցներու կազմութեան եղանակը, մատակարարութեան պայմանները և ուսուցանելիք արհեստներուն տեսակը և քանակութիւնը :

Ա. Ա. Մ.



ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՈՒԼ

32-րդ Երջան

1871-1902

ԲԱՅԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՒ ԱՅԼ

ՊԱՅՄԱՆՔ

Ա. Ա. Մամիկոնի բաժանորդ գրութիւն փափաքողները կրնան ուղղակի խմբագրութեանս գիմել կամ հանդիսիս Պատ. Գործակալներուն, սրբ. միջոցաւ կրնան ստանալ իրենց թերթերը: Բաժանորդագրութիւնը կ'սխիւն թիւ 1 և և 13 է:

ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ամսաթիւ	—	Մեծ.	ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ	էֆ.	ԽԱՆԴԱՄՈՒՐ
Առանց	—	»	ՅԱԿՈՔ	»	Յ ՊՕՂՈՍԵԱՆ
Ատարագար	—	»	ՍՏԵՓԱՆ	»	ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ
Գահիրէ	—	»	ՕՀԱՆ	»	ԽՆՏԱՄԵԱՆ
Երզնկա	—	»	ՊԱՐՈՅՐ	»	ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ
Էնկիւրի	—	»	ԴԱՆԻԷԼ	»	Յ. ԱՇԳԵԱՆ
Թոֆար	—	»	ՄԻՍԱԿ	»	ՓԱՆՈՍԵԱՆ
Թրիփոլի	—	»	ՍԻՐԱԿԱՆ	»	Յ. ԳԶԼԸՃԵԱՆ
Խարբերդ	—	»	ՌՈՒՔԷՆ	»	ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
Կիրասօն	—	»	ԳԱԼՈՒՍՅ	»	ԽՏՇԵԱՆ
Հալէպ	—	»	ԳԱՐԵԶԻՆ	»	ՃԻՅԷՐՃԵԱՆ
»	—	»	ՎԱՀԱՆ	»	Յ. ՌԻԶՈՒՆԵԱՆ
Մալաթիա	—	»	ԳՐԻԳՈՐ	»	Յ. ԹԱՇՃԵԱՆ
Մանչարէր	—	»	ՍԻՄՈՆ	»	Յ. ԶԱՔՐԵԱՆ
Մարգուտն	—	»	ԱԻԵՏԻՍ	»	Կ. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ
Շ. Գարահիսար	—	»	ԱՐՄԵՆԱԿ	»	ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ
Չիվալօ	—	»	Մ. Մ. Էֆ.	»	ԳԱՐԱԿԱՎՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.
Պանարբում	—	»	ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ	»	Էֆ. ԿԹԱՌԵԱՆ
Պարտիզակ	—	»	ՍՏԵՓԱՆ	»	Էֆ. ՄԱԿԱՐԵԱՆ
Պրուսա	—	»	ՅՈՎՀ.	»	ՇՈՒՊԱՐԱՆԵԱՆ
Սամառն	—	»	Լ. ԵՂ.	»	ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
Սերասիա	—	»	ԱՐՄԵՆԱԿ	»	ԹՈՐԴՈՄԵԱՆ
Տիարպէֆի	—	»	ՊՕՂՈՍ ՎՐՇ.	»	Տ. ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ

Բ. Խմբագրութեանս միջոցաւ բաժանորդագրութեան պարտաւոր են իրենց տարեկան կամ վեցամսեայ վճարումն ուղղակի խմբագրութեանս գրիմել:

Դ. Բաժանորդագրութիւնը վճարելի է ԵԱՆԻՍԻԿ ուղղակի դրամով և անուղղակի թղթագրողմով, (20 զրուշնոց դրոշմը մէկ մէճիտի հաշւով) փոխ-Գրով, քաղքիս կամ Կ. Պօլսոյ հրապարակի վրայ. քաշուած կամ Սամանեան, Աւստրիական ու Ֆրանսական Մանտա-Բոս-Գօլ:

Դ. Խմբագրութիւնն պիտի դադարեցնէ թերթերու աւտոբոմն այն բաժանորդներուն որ մի քանի թիւ ստանալէ ետեւ՝ կ'յայտարարեն բաժնեգինը ուղարկել:

Ե. Հրատարակութեան համար զրկուած, բայց ունի պատճառաւ անտիպ մնացած յօդուած ու գրուած ետ չեն զրկուիր: Դրկուած յօդուածք թղթին միայն մէկ երեսին վրայ պէտք է գրուած լինին ի դիւրութիւն:

Զ. Նշանակէս անպատասխանի կ'մնան այսպիսի զանցառութեան առ-թիւ գրողէն խնդրուած ունի բացատրութիւն:

Է. Ընդունելի չեն անվճար նամակ կամ ծրար:

Ը. Խմբագրութիւնն պատասխանատու չէ այն բաժանորդաց որք իրենց տեղափոխութեամբ չեն ստանար թերթերն, իսկ այն բաժանորդներն որ կանոնաւոր թերթերն չեն ստանար, ժամանակին կ'պարտաւորին իմացնել խմբագրութեան, տարին լրանալէն վերջ ունի աշտօրինակ առարկութիւնք ընդունելի չեն:

Թ. Պիտի ծանուցուին թերթիս մէջ տմեն նոր հրատարակութիւններ որոցմէ երկ երկու օրինակ կ'ըրկուին խմբագրութեան:

Ճ. Ա. Մամուլ կ'հրատարակէ նաև ծանուցումներ շատ չափաւոր քննքով:

ՃԱ. Ա. Մամուլ իրրեւ յարկուած տպելու առաջարկ կ'ընդունի գրամական մատնաւոր վճարմամբ:

ՃԲ. Ամեն նամակ, դրամ, գիրք եւ այլն պէտք է ուղղել առ Խմբագիր - Տնօրէն:

Հասցէ

م. ماموريان مخدومی از مير

Մ. Մամուրեան Որդի — Իզմիր

M. Mamourzian Fils — Smyrne

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

24	բիւի	դրշ.	արծ.	60	Քաղաքիս	հա
24	»	»	»	30	Գաւառաց	
12	»	»	»	35	»	
24	»	Ֆրանք		15	Արտասահմանի	
24	»	Բոնպի		6	Ռոմաստանի	

de la Revue Arménienne HANTESS
au couvent des R. R. P. P. Méchitharistes
VII. Méchitharisingasse 4
VIENNE